

MAAILMANTALouden

A

B C

ATTAC

Jäävätkö lehden
taloussivut lukematta?
Eikö maailmantalouden
sanasto aina tunnu omalta?
Miten talouden maailma
vaikuttaa elämääsi?

Kansalaisjärjestö Attacin toimittama Maailmantalouden ABC -kirja valottaa talouden kiemuroita ja paljastaa syitä seurausten takaa. Kirja pohtii demokratian ja talouden suhteita sekä avaa tutuilta kuulostavia sanoja harvemmin kuulluista näkökulmista. Mukana on myös runsaasti ratkaisuehdotuksia talouden demokratisoimiseksi ja vinkkejä tiedonlähteistä.

Älä anna talousliturgian lannistaa. Hedge-rahastot, deregulaatio ja GATS ovat selätettävissä. Maailmantaloutta voi ymmärtää – ja myös muuttaa.

Lisää tietoa kirjan aiheista löytyy maailmantalous.net-portaalista.

maailmantalous.net | ATTAC

MAAILMANTALouden

A

B C

MAAILMANTALouden

A

B C

TOIMITTANEET

Hanna Kuusela & Matti Ylönen

SISÄLLYS

ESIPUHE Talous kuuluu kaikille	7–9
--------------------------------------	-----

Arvopaperi.....	10	Maksutase.....	58
AY-liike.....	11	OECD.....	59
Bretton Woods- järjestelmä.....	12	Osakeyhtiö.....	59
Bruttokansantuote.....	15	Osallistava budjetointi.....	60
Demokratia.....	16	Paikallisraha.....	61
Deregulaatio.....	18	Pankki.....	63
Eläkerahasto.....	20	Portfoliosijoitus.....	64
Epätasa-arvo.....	21	Protektionismi.....	65
Euroopan Unioni.....	22	Päästökauppa.....	66
Finanssimarkkinat.....	25	Raha.....	67
G8.....	26	Rahanpesu.....	68
GATS.....	26	Rakennesopeutus- ohjelmat.....	70
GATT.....	28	Reilu kauppa.....	71
Globaalit verot.....	29	Siirtohinnoittelu.....	72
Globalisaatio- kriittinen liike.....	30	Sijoitusrahasto.....	73
Hedge-rahasto.....	32	Sosiaalifoorumi.....	74
IMF.....	33	Sosiaalinen talous.....	76
Immateriaalioikeudet.....	34	Sosialismi.....	77
Inflaatio.....	36	Suora sijoitus.....	77
Investointipankki.....	36	Talouden uusi kieli.....	78
Johdannaismarkkinat.....	36	Taloukasvu.....	79
Julkishyödyke.....	37	TRIPS.....	82
Kaksoislaskutus.....	38	Tullit.....	83
Kansalaispalkka.....	39	Uuskolonialismi.....	84
Kapitalismi.....	40	Uusliberalismi.....	84
Kauppapolitiikka.....	41	Valuuttakeinottelu.....	85
Kehitys.....	43	Valuuttavaranto.....	87
Kehitysapu.....	45	Vapaakauppa.....	88
Kehitysmaiden velkaongelma.....	46	Vapaatuotantoalue.....	91
Kehitysbudjetointi.....	48	Verokilpailu.....	92
Keynesiläisyys.....	49	Veroloma.....	93
Korruptio.....	50	Veroparatiisi.....	95
Kuluttaminen.....	52	Vientiluotot.....	96
Köyhyys.....	53	Washingtonin konsensus.....	98
Maailmanpankki.....	55	WTO.....	99
Maailman talusfoorumi.....	56	Yksityistäminen.....	102
Maataloustuet.....	57	Ylikansalliset yhtiöt.....	104
		Öljykriisi.....	105

Kirjassa käytetyt lyhenteet	108
Toisenlaista tietoa netistä.....	109

MAAILMANTALouden ABC

ATTAC 2008.

ULKOASU Heikki Rönkkö

PAINO T-Print, Hyvinkää

Tämän kirjan sisältöä voi kopioida, näyttää ja esittää Creative Commons "Nimeä-Ei muutettuja teoksia 1.0 Suomi"-lisenssin mukaisin ehdoin (<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/1.0/fi/>)

Maailmantalouden ABC on osa Attacin "Globaalitalouden rakenteet tutuiksi maailmankansalaiselle"-hanketta, joka on toteutettu ulkoasiainministeriön tiedotustuen avulla.

TALOUS KUULUU KAIKILLE

Maksutase, portfoliosijoitus, rakennesopeutusohjelma, kannustinvaikutukset, TRIPS ja GATS. Mitä ihmettä? Vaikka sanomalehtien taloussivut, verkkosivustot ja globaalia taloutta käsittelevät kirjat toistelevatkin epäselviä sanoja ja saavat meidät uskomaan, että tietyt asiat olisi parempi jättää asiantuntijoiden käsiin, ei pidä lannistua. Maailmantalous ei ole vain asiantuntijoiden alaa, vaan se kuuluu meille kaikille.

Suomessa maailmantaloudesta keskustellaan usein vain sivustaseuraajan roolista ikään kuin asia ei meille kuuluisi. Vaihtoehtoja on yleensä vain yksi ja keskustelijoita vielä vähemmän. Tyypillistä on ollut keskustelukerhojen pienuus. Valtiovarainministeriön ylimmät virkamiehet sanelevat politiikkaa kansalaisten, kansanedustajien ja jopa ministereiden yli. Tämä sanakirja haastaa nämä kultapossukerhot. Tavoitteena on tehdä selkoa talousliturgiasta sekä pohtia, mitä talous on, mitä se voisi olla ja mitä sen pitäisi olla.

Maailmantalouden käsitteiden tunteminen ja ymmärtäminen tekee mahdolliseksi myös niiden kritisoimisen sekä tarpeen mukaan hylkäämisen. Meidän kaikkien arkeen vaikuttavista ilmiöistä on keskusteltava myös demokratian ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmista. Lopulta taloutta voi myös muuttaa.

Tämänkin kirjan olisi voinut kirjoittaa toisin

Maailmantalouden sulkeminen sanakirjan kansien väliin on vaikea tehtävä, ja siksi tästäkin kirjasta puuttuu monia sanoja, joita eri lukijat haluaisivat siinä nähdä. Yksien mielestä sanakirja taas on varmasti puolueellinen, poliittinen ja värjätty. Toisten mukaan se voi olla liian kriittinen korostaessaan maailmantalouden epätasa-arvoisia puolia. Tämä kuitenkin kuuluu kirjan takana olevan Attac-liikkeen ajatusmaailman: talous ei ole neutraali, politiikan ulkopuolella pysyttelevä keskustelunaihe, jossa voidaan esittää oikeita tai vääriä kommentteja. Päinvastoin puhe taloudesta on täynnä mielipiteitä, kiistelyä, tulkintaa, kamppailua, unelmia, epäilyksiä ja toiveita. Siksi tämänkin sanakirjan olisi voinut kirjoittaa toisin.

Rajaamisen ja tulkinnan vaikeus ei kuitenkaan tarkoita, etteikö sanojen taustalla olisi logiikkaa. Kirja käsittelee monella tavalla Attacin ydinalueita: kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia, uusliberalismia, rahoitusmarkkinoita ja verotusta. Teemat ovat kirjan julkaisuhetkellä ajankohtaisempia kuin aikoihin. Yhdysvaltain asuntomarkkinoilta syksyllä 2007 alkanut rahoitusmarkkinakriisi on laajentunut Eurooppaan, ja esimerkiksi Yhdysvaltain keskuspankin entinen johtaja Alan Greenspan on puhunut mahdollisesti pahimmasta markkinakriisistä sitten toisen maailmansodan. Yhä useammat keskustelijat oikealta ja vasemmalta ovat alkaneet kyseenalaistaa nykyisen talousajattelun. Poliitiikkaa kaivataan takaisin päätöksiin, joita on pitkään tehty välttämättömyyden ja verokilpailun nimissä.

Kirja painottaa myös kritiikin, vaihtoehtojen, kansalaisyhteiskunnan ja demokraattisten vaikutusmahdollisuuksien näkökulmaa. Se ei pyri esittämään virallisia näkemyksiä asioista, vaan toisenlaisia ajatuksia, luomaan tilaa kritiikille ja mielikuvitukselle.

Vallalla olevia näkökulmia löytää helposti mediasta ja erilaisien talouden instituutioiden julkaisuista tai verkkosivuilta. Siksi tässä kirjassa asioita katsotaan toisesta näkökulmasta. Miten kirjaa sitten pitäisi lähestyä? Ehdotuksemme on, että sen pitää antaa viedä mukanaan. Vaikka moni selityksistä voikin tuntua vieraalta, ne kaikki sisältävät ajatuksia siitä, miten nykyistä maailmantaloutta voisi lähestyä tai miten sitä lähestytään siellä, missä ollaan huolis-

saan nykypolitiikan suunnasta. Sitä kannattaa lähestyä tutkaillen, pohtien ja toisinaan epäillen. Kirjaa voi ajatella matkana talouden globalisaatioon. Kirjasta nimittäin puuttuu yksi ilmeinen sana: globalisaatio. Emme antaneet sille määritelmää, vaan toivomme, että jokainen lukija ottaa sen omaksi tehtäväkseen. Eri sanojen ja niistä syntyvien viittausten avulla lukijalle toivottavasti syntyy oma käsitys siitä, mitä globalisaatiolla ja talouden globalisoitumisella voitaisiin tarkoittaa. Tähän tarvitaan tulkintaa, mielipiteitä ja erilaisten ehdotusten punnintaa, ja siis kaikkea sitä, mitä talouskeskustelulta pitäisi saada vaatia. Kirjan sanat sisältävät myös paljon viittauksia toisiin sanoihin. Toivomme, että tämä auttaa näkemään yhteyksiä asioiden välillä ja pohtimaan syitä ja seurauksia.

Sanakirja on osa Attacin Maailmantalouden rakenteet tutuksi maailmankansalaiselle -hanketta, jonka toinen pääosio on verkkoportaali www.maailmantalous.net. Sekä kirja että portaali ovat saaneet Ulkoministeriön hanketukea. Maailmantalous.netin artikkeleista voi löytää vastauksia joihinkin kysymyksiin, joita kirjasta ei löydy, ja tosinpäin.

Tätäkin kirjaa ei olisi syntynyt ilman maailmantalouden epätasa-arvoisuudesta huolestuneita ihmisiä. Kiitos erityisesti Otto Bruunille, Teppo Eskeliselälle, Jenni Karjalaiselle, Matti Kohoselle, Eva Nilssonille, Jorma Penttiselle, Henri Purjeelle, Heikki Rönkölle ja Mika Rönkölle.

Maailmantalouden keskuksissa,
Helsingissä ja Lontoossa huhtikuussa 2008
HANNA KUUSELA JA MATTI YLÖNEN

ARVOPAPERI

Pörssihuuma

Aikoinaan ihmiset aitasivat omaisuutensa. Nykyään osoituksena erilaisista omistuksista käytetään arvopapereita. Arvopapereiksi kutsutaan asiakirjoja tai arvo-osuuksia, joilla käydään kauppaa. Näihin kuuluvat osakkeet, velkakirjat sekä osuudet sijoitusrahastoissa. Arvopapereilla voidaan käydä joko yksityistä tai julkista kauppaa. Julkinen kauppa tapahtuu yleensä pörssissä.

Arvopaperi voi olla nimensä mukaisesti konkreettinen asiakirja, mutta yhä useammin kauppaa käydään sähköisesti. Arvopaperit voivat olla rekisteröityjä niiden omistajan nimelle, tai ne voivat olla haltijakohtaisia. Tällöin arvopaperin omistaa se henkilö, jonka hallussa se kulloinkin on.

Muun muassa PANKIT, yritykset, valtiot ja kansainväliset järjestöt kuten MAAILMANPANKKI voivat laskea liikkeelle arvopapereita. PANKIT laskevat liikkeelle velkakirjoja, yritykset osakkeita. Velkakirjat oikeuttavat perimään sovittua korkoa lainattua varallisuutta vastaan. Osakkeet oikeuttavat omistusvaltaan ja mahdollisesti myös äänivaltaan yrityksessä. Lisäksi yritys voi jakaa osakkeenomistajille osinkoa voitoistaan.

Arvopapereilla voidaan käydä kauppaa suoraan niiden liikkeelle laskijan ja ostajan välillä. Ostaja voi kuitenkin usein myös myydä arvopaperin eteenpäin niin sanotuilla jälkimarkkinoilla. Tällöin velkakirjat tai osakkeet myydään sijoittajalta toiselle sijoittajalle.

Arvopaperimarkkinat ovat viime vuosina keskittyneet nopeasti sekä osake- että velkakirjapuolella, kun eri maiden pörssit ovat yhdistyneet.

AIKAJANA

- 2003 Helsingin ja Tukholman pörssit yhdistyivät ja muodostavat OMX:n, joka nimetään myöhemmin OMX. Mukaan myös Tallinnan ja Riian pörssit.
- 2004 OMX ostaa Vilnan pörssin.
- 2005 OMX ja Kööpenhaminan pörssi yhdistyivät.
- 2006 OMX:n pohjoismainen pörssi aloittaa toimintansa.
- 2006 OMX ja Islannin pörssi yhdistyivät.

- 2007 Teknologiapörssi Nasdaq ja Dubain pörssi jättivät ostotarjoukset OMX:stä.
- 2008 OMX siirtyy Nasdaqin ja Dubain pörssin sopimuksen jälkeen Nasdaqin haltuun.

AY-LIIKE (MYÖS AMMATIYHDISTYSLIIKE)

Joukossa on voimaa

Ammattiyhdistykset ja ammattiliitot ovat organisaatioita, joiden tavoitteena on vähentää työläisten ja pääoman välistä EPÄTASA-ARVOISUUTTA. Ne tuovat yhteen yleensä samalla alalla työskenteleviä ihmisiä, ja niiden ensisijaisena tavoitteena on neuvotella kollektiivisesti työehdoista kuten palkoista ja työajoista. Ay-liikkeen kehitys myötäili länsimaissa pitkälti teollistumisen kasvua, ja ne yleistyivät (ja tulivat laillisiksi) monissa länsimaissa 1800-luvun lopulla.

Talouden globalisaation myötä ay-liike on kohdannut uusia haasteita ja alkanut osittain muuttaa muotoaan. Koska ay-liikkeet ovat perinteisesti olleet kansallisia organisaatioita, talouden globalisoituminen ja tuotannossa tapahtuneet muutokset ovat muuttaneet niiden toimintaympäristöä ja mahdollisuuksia. Talouden globaali integroituminen, pääoman nopea liikkuminen, DEREGULAATIO, patkätöiden ja ei-vakituisten työsuhteiden lisääntyminen sekä muutokset globaalissa työnjaossa ovat heikentäneet ay-liikettä. Nopeasti liikkuva ylikansallinen pääoma on voinut hyödyntää eroja eri maiden ay-liikkeiden välillä ja käyttää hyväkseen heikoimman työläinsäädännön maita. Eri aloille hajaantuneiden patkätöläisten on myös vaikea lakkoilla, mikä on vienyt osalta työväestöä yhden sen tärkeistä neuvotteluvälineistä. Näin vuosikymmenten kampanjoinnin kautta saavutetut oikeudet ovat olleet murenemassa. Globaalissa pohjoisessa järjestäytymisaste on ollut laskussa, kun taas monissa kehitysmaissa ammattiyhdistysliike ei koskaan ole ollut vahva tai itsenäinen.

Ay-liikkeen vastaus näihin muutoksiin on ollut lisääntyvä kansainvälistyminen ja tiivistyvä yhteistyö kansalaisyhteiskunnan kanssa. Monien mielestä ay-liikkeen tulisi tavoitella yhä useammin alueellisia, globaaleja tai YLIKANSALLISTEN YHTIÖIDEN sisäisiä työehtosopimuksia ja -neuvotteluja. Tämä tarkoittaisi, että myös

B

järjestäytymisen muotoja olisi vietävä vahvemmin poikkikansalliseen suuntaan ja esimerkiksi kohti kansainvälisiä kampanjoita. Lisäksi eräissä maissa myös eri alojen pätkätyöläiset ovat alkaneet järjestäytyä omiksi ammattiliitoikseen. Toisaalla esimerkiksi palvelualan työntekijät ovat kohdistaneet protestejaan työnantajien sijaan palveluiden ostajiin, kuten siivouspalveluita käyttäviin suuryrityksiin, mikä on parantanut perinteisesti huonopalkkaisten siivoojien neuvotteluasemaa.

LUE LISÄÄ

www.sask.fi

www.sweatshopwatch.org

www.fairlabor.org

www.icftu.org

www.nlcnet.org

BRETTON WOODS –JÄRJESTELMÄ

Miten dollarista tuli maailmantalouden valuutta?

Vuonna 1944 toisen maailmansodan voittajavaltiot kokoontuivat Yhdysvaltoihin Bretton Woodsin kylään sopimaan sodan jälkeisistä kansainvälisen talouden pelisäännöistä. Neuvottelujen tuloksena syntyi KANSAINVÄLINEN VALUUTTARAHASTO, IMF sekä kansainvälinen jälleenrakennus- ja kehityspankki IBRD, josta kehittyi myöhemmin nykyinen MAAILMANPANKKI. Nämä järjestöt muodostavat niin sanotun Bretton Woods -järjestelmän perustan.

Neuvottelujen päähahmoihin kuuluivat Yhdysvaltain edustaja Harry Dexter White sekä Ison-Britannian John Maynard Keynes, joka edusti pitkälti eurooppalaisten voittajavaltojen näkökantoja. Keynes tunnetaan myös taloustieteilijänä, jonka mukaan nimettyä talouspolitiikkaa, KEYNESILÄISYYTTÄ, seurattiin sodan jälkeisinä vuosikymmeninä monissa maissa.

Keynesin ja Whiten näkemykset olivat hyvin erilaiset. Keynes ajoi järjestelmää, jossa valuutanvaihtoa varten olisi perustettu uusi kansainvälinen tilivaluutta nimeltä bancor. Valtiot olisivat vaih-

taneet kansainvälisessä kaupassa omia valuuttojaan bancoriin ja siitä edelleen toisten maiden valuuttoihin.

Whiten ehdotuksessa dollarista tehtäisiin kansainvälisen vaihdon valuutta, ja dollarin arvo sidottaisiin kultaan. Yhdysvaltojen keskuspankki olisi valmis vaihtamaan dollarit kultaan. Ehdotus oli hyödyllinen sodan voittajavaltiolle Yhdysvalloille: Muiden maiden täytyi hankkia dollareita osallistuakseen kansainväliseen kauppaan, ja dollareita saadakseen niiden täytyi myydä tuotteita Yhdysvaltoihin. Yhdysvaltojen täytyi ainoastaan painaa dollareita – mikä oli halpaa – ja huolehtia kultavarannoistaan, jotta se pystyi ostamaan kulutustavaroita muilta.

Whiten ja Yhdysvaltojen ehdotus voitti, vaikka joitain kompromissejakin tehtiin. KANSAINVÄLISEN VALUUTTARAHASTON johtoon päätettiin valita aina Yhdysvaltojen ehdokas ja MAAILMANPANKIN johtoon eurooppalaisten ehdokas.

Bretton Woods -järjestelmän taustalla näkyy selvästi kahden maailmansodan vaikutus. Voittajavaltiot halusivat lisätä taloudellista yhteistyötä maailmassa ja vahvistaa taloudellista vakautta, jotta sotien välissä koettuja taloudellisia ongelmia ei koettaisi tulevaisuudessa. Natsien valtaannousun Saksassa nähtiin pitkälti johtuneen 1930-luvun lamasta ja joukkotyöttömyydestä sekä Saksalle ensimmäisen maailmansodan jälkeen langetetuista massiivisista sotakorvauksista.

Bretton Woods -järjestelmän on katsottu hyödyttäneen etenkin Yhdysvaltoja ja Euroopan valtioita, mistä sitä onkin kritisoitu. Pidemmällä aikavälillä Yhdysvallat hyötyi paljon myös siitä, että muiden maiden keskuspankkien VALUUTTAVARANOT pidettiin pitkälti dollareissa. KANSAINVÄLINEN VALUUTTARAHASTO edellytti tätä myös kehitysmailta, jotka joutuivat käymään läpi valuuttarahaston RAKENNESOPEUTUSOHJELMIA. Länsi-Euroopan katsotaan hyötynneen järjestelystä sotien jälkeen ainakin siten, että maanosan teollinen tuotanto saatiin sen avulla nopeasti käyntiin.

Varsinaisen Bretton Woods -aikakauden katsotaan päättyneen vuonna 1973, jolloin Yhdysvallat lopetti dollareiden vaihtamisen kultaan. Samalla esimerkiksi öljykaupassa tarvittavien dollareiden liikkeelle laskemisesta tuli Yhdysvalloille entistä kannattavampaa toimintaa. Bretton Woods -instituutiot eli

MAAILMANPANKKI ja IMF ovat edelleen olemassa, ja ne käyttävät merkittävää valtaa.

LUE LISÄÄ

www.brettonwoodsproject.org

BRUTTOKANSANTUOTE (BKT)

Talouden mittarilla on merkitystä

Bruttokansantuote (BKT) mittaa kaikkien tietyllä alueella tuotettujen tavaroiden ja palveluiden arvoa tietyllä ajanjaksolla. Yleisesti BKT ilmoitetaan henkeä kohti, jolloin se ilmaisee yhden henkilön keskimäärin tuottamien tavaroiden ja palveluiden arvon. Tämä antaa yleiskuvan ihmisten keskimääräisestä rahallisesta elintasosta tai tuotantokyvystä. BKT:n avulla on helppo verrata eri maiden elintasoa.

Esimerkkejä BKT:sta henkeä kohden vuonna 2004:

- Suomi: 37 014 dollaria
- Venäjä: 5 369 dollaria
- Tansania: 324 dollaria

Koska BKT ei kuitenkaan huomioi elinkustannusten eroa eri maissa, on myös kehitetty niin sanottu ostovoimakorjattu BKT, joka arvioi, mitä rahalla käytännössä saa. Tämä tasoittaa lukuja huomattavasti, koska esimerkiksi leipä on Tansaniassa halvempaa kuin Suomessa.

Kun hintataso huomioidaan, edellinen lista näyttää tältä:

- Suomi: 29 305 dollaria
- Venäjä: 10 179 dollaria
- Tansania: 673 dollaria

Ostovoimakorjatussakin BKT:ssa on kuitenkin ongelmansa. Ensinnäkään se ei mittaa alueen sisäisiä elintasoeroja mitenkään. Siten korkeakaan BKT:n taso ei takaa, että kaikilla kansalaisilla olisi varaa vaikkapa ruokaan. Tämä on keskeinen ongelma mo-

nissa talouden mittareissa. Ongelman korjaamiseksi mittareita voi täydentää esimerkiksi niin kutsutulla gini-indeksillä, jonka asteikolla 0 tarkoittaa tulojen täydellistä tasajakoa ja 100 täydellistä keskittymistä. Vuonna 2000 gini-lukema oli Suomessa 25 ja Tansaniassa 35.

BKT:n ainoa ongelma ei kuitenkaan ole sen kyvyttömyys ottaa huomioon tuloeroja. Esimerkiksi sota kasvattaa väliaikaisesti kansantuotetta, koska sotakaluston ostot lisäävät tuotantoa. Myös ympäristökatastrofit nostavat bruttokansantuotetta. BKT onkin sokea sille, onko jokin toiminta ihmisten elämän kannalta hyvää vai huonoa. Se ei myöskään huomioi ympäristön tuhoutumista tai inhimillistä kehitystä.

Bruttokansantuotteelle on esitetty vaihtoehtoja, jotka ottaisivat paremmin huomioon sen ongelmat. Näihin kuuluvat muun muassa inhimillisen kehityksen indeksi (Human Development Index) ja onnellinen planeetta -mittari (Happy Planet Index).

LUE LISÄÄ

www.happyplanet.net

www.undp.org

DEMOKRATIA

Unelmana kansalaisten valta

Demokratiaa pidetään yleensä tavoiteltavimpana ja toivottavimpana hallintomuotona. Sanalla viitataan erilaisiin hallintomuotoihin, joita määrittää kansanvalta ja joissa kansa siis käyttää ylintä poliittista valtaa.

Demokratia yhdistetään usein ensisijaisesti valtioihin, ja sen juurien katsotaan ulottuvan antiikin Kreikkaan. Moderneissa valtioissa demokratialla viitataan yleensä hallintomuotoihin, joita yhdistävät avoimet, vapaat vaalit, enemmistön tahto ja järjestelmä vallan keskittämisen estämiseksi. Vallan keskittämistä ja väärinkäytöksiä estetään muun muassa riippumattomalla oikeusjärjestelmällä sekä erottamalla lainsäädäntö- ja toimeenpanovallat toisistaan. Yleensä tämä tarkoittaa sitä, että hallintomuoto sisältää jonkinlaisen parlamentin tai eduskunnan ja hallituksen.

Usein demokratia ymmärretään suhteellisen kapeasti edustukselliseksi demokratiaksi, jossa kansalaisten valitsemat edustajat tekevät päätöksiä oman harkintansa mukaan. Käytännössä demokratiaa voidaan kuitenkin toteuttaa hyvin monin tavoin ja monella tasolla, ulottuen hyvin pienistä yhteisöistä aina suunnitelmiin maailmanlaajuisista demokraattisista järjestelyistä. Myös demokratian muotoja on monia: kyse voi olla paitsi edustajien äänestamisestä myös monenlaisista suoran demokratian muodoista. Näihin kuuluvat esimerkiksi kansanäänestykset ja kansalaispäätökset.

Esimerkki neuvoa-antavasta kansanäänestyksestä oli äänestys Suomen liittymisestä Euroopan yhteisöön. Sen tulos ei ollut laillisesti sitova, mutta kansanäänestyksen tuloksesta poikkeaminen olisi ollut moraalisesti hankalaa. Toisena ääripäänä Sveitsissä kansalaiset voivat itse laittaa alulle äänestyksiä keräämällä tarpeeksi suuren määrän allekirjoituksia aloitteeseen. Näiden äänestysten tulokset sitovat päättäjiä.

Talouden globalisaation on usein katsottu rajoittavan demokratian toimintaedellytyksiä ja mahdollisuuksia. Suuri haaste on siinä, että demokratiaa toteutetaan yleensä kansallisesti, kun taas taloudelliset kysymykset ja KAPITALISMI eivät noudata valtioiden rajoja. Esimerkiksi VEROKILPAILU ja YLIKANSALLISTEN YHTIÖIDEN vallan kasvu rajaavat monissa tapauksissa parlamenttien mahdollisuuksia tehdä itsenäisiä päätöksiä. Toisaalta tämän seurauksena ajatukset uusista, globaaleista demokratian muodoista ovat saaneet yhä suurempaa kannatusta.

LUE LISÄÄ

www.demokratiafoorumi.fi

www.mehr-demokratie.de

www.nigd.org

DEREGULAATIO

Lisääkö sääntöjen poistaminen vapautta?

Sanalla deregulaatio viitataan yleensä erilaisiin poliittisiin prosesseihin, joiden tarkoituksena on poistaa rajoituksia, sääntelyä ja sää-

döksiä liiketoiminnan tieltä. Deregulaatiolle läheisiä käsitteitä ovat liberalisaatio ja YKSITYISTÄMINEN, mikä tarkoittaa yleensä valtion tai julkisen sektorin roolin supistamista taloudessa. Tätä kautta kasvatetaan yksityisen sektorin ja yksityisomistuksen alaa taloudessa.

Deregulaation kannattajat uskovat, että sääntelyn poistaminen tehostaa markkinoiden toimintaa lisäämällä kilpailua ja tätä kautta alentamalla hintoja. Viime vuosikymmeninä deregulaatio on ulotettu myös pääoma- ja FINANSSIMARKKINOILLE. Tämä on tarkoittanut esimerkiksi sitä, että PANKIT, yksityishenkilöt ja yritykset ovat voineet lainata, sijoittaa ja käydä valuuttakauppaa yli rajojen ilman hallitusten valvontaa tai koordinaatiota. Tällainen FINANSSIMARKKINOIDEN deregulaatio on mahdollistanut myös laajan VALUUTTAKEINOTTELUN, mikä oli monien kriitikoiden mielestä suurelta osin syynä esimerkiksi 1990-luvun Aasian talouskriisiin.

Viime aikoina on puhuttu paljon myös työmarkkinoiden deregulaatiosta, mikä tarkoittaa työläinsäädännön löysentämistä ja esimerkiksi irtisanomisten helpottamista tai työaikoja koskevien säädösten vähenemistä JOUSTAVUUDEN ja KILPAILUKYVYN nimissä. Työmarkkinoiden deregulaatio on monella tavalla mitätöinyt AY-LIIKKEEN pitkän aikavälin saavutuksia.

Deregulaation arvostelijat kannattavat usein jonkinlaista taloudellisen toiminnan sääntelyä eli regulaatiota tai eriaisteisia PROTEKTIONISMIN muotoja. Sääntelyn kannattajat näkevät talouden sääntelyn keinona hallita ristiriitoja kaupallisten hyötyjen ja esimerkiksi työntekijöiden, kuluttajien ja ympäristön oikeuksien välillä. Kannattajien mukaan sääntely luo pohjan talouden oikeudenmukaisemmalle toiminnalle ja EPÄTASA-ARVON vähentämiselle.

Talouden globalisaation myötä esiin on noussut kysymys tarpeesta ulottaa talouden sääntelyä yhä enemmän maailmanlaajuisiksi. Koska talous toimii pitkälti globaalisti, myös sääntelyn pitäisi olla globaalia. Esimerkiksi Attac-liike ja ehdotukset GLOBAALEISTA VEROISTA edustavat tällaista ajattelua. Attacin kannattaman TOBIN VERON pääasiallisena tarkoituksena olisi säännellä FINANSSIMARKKINOITA globaalisti ja näin hillitä VALUUTTAKEINOTTELUA.

DEVALVAATIO

KS. RAHA

ELÄKERAHASTO

Onko eläkkeesi turvassa?

Eläkerahastoilla tarkoitetaan ARVOPAPERI- ja FINANSSIMARKKINOILLE sijoittavia SIOITUSRAHASTOJA, joiden pääoma muodostuu tavallisten kansalaisten eläkemaksuista. Rahastojen tarkoituksena on saada eläkerahoille mahdollisimman korkea tuotto, jotta eläkkeet pystytään maksamaan siten, että eläkkeensaajien täytyy sijoittaa mahdollisimman vähän.

Eläkerahastot voivat olla joko yksityisiä tai julkisia. Toinen jakolinja kulkee siinä, ovatko rahastot suljettuja esimerkiksi tietyille ammattiryhmille vai ovatko ne avoimia kaikille. Kaikissa maissa eläkkeitä ei rahastoida. Tällöin kullakin hetkellä töissä käyvät ihmiset maksavat senhetkisten eläkeläisten eläkkeet. Osa järjestelmistä on näiden kahden mallin yhdistelmiä.

Maailmantaloudessa eläkerahastot käyttävät hyvin merkittävää taloudellista valtaa. Vuonna 2007 niiden yhteissijoitukset nousivat ensimmäistä kertaa yli 10 000 miljardiin dollariin. Maailman suurin eläkerahasto on japanilainen Government Pension Investment Fund (936 miljardia), jolla oli vuonna 2007 hallussaan yhdeksän prosenttia kaikista eläkerahastojen sijoituksista.

Eläkerahastojen valta näkyy maailmantaloudessa monin tavoin. Konkreettisimmillaan valta tarkoittaa suoraa päätäntävaltaa rahastojen omistamien yhtiöiden toiminnassa. Eläkerahastot ovat merkittäviä omistajia useissa maailman suurimmissa yhtiöissä, ja siten ne pääsevät vaikuttamaan yhtiöiden toimintaan.

Yksittäisten eläkerahastojen ja koko eläkerahastojärjestelmän valtava suuruus tarkoittaa myös sitä, että eläkerahastojen päätökset voivat vaikuttaa laajemminkin markkinoiden toimintaan. Esimerkiksi sijoitukset korkean tuoton ja korkean riskin HEDGE-RAHASTOIHIN ovat herättäneet keskustelua. Riskinotto vaikuttaa osaltaan riskeihin eläkkeensaajien elämässä. Jos sijoitukset epäonnistuvat, vaarana on, että myös eläkkeiden maksuun käytettävissä oleva pääoma pienenee. Myös sijoitusten eettisyys on herättänyt runsaasti keskustelua.

EPÄTASA-ARVO

Tuloerot jatkavat kasvuaan

Epätasa-arvoisuus on olennainen osa maailmantaloudesta käytävää keskustelua. Epätasa-arvo voi olla esimerkiksi taloudellista, oikeudellista, sosiaalista tai kulttuurista. Taloudellinen toiminta voi joko lisätä tai vähentää tasa-arvoisuutta riippuen sekä talouden toiminnasta että poliittisista päätöksistä jakaa vaurautta.

Vaikka tasa-arvoisuutta voidaankin tarkastella eri näkökulmista, taloudellisen tasa-arvon merkitys on monella tapaa erityisen suuri, koska taloudellinen epätasa-arvo lisää usein myös muita epätasa-arvoisuuden muotoja. Rahalla saa esimerkiksi koulutusta ja asianajajia, mikä taas vaikuttaa sosiaaliseen ja oikeudelliseen tasaveroon.

Taloudellinen epätasa-arvo tarkoittaa nykyään esimerkiksi Suomessa sitä, että rikkain prosentti omisti vuonna 2004 kymmenesosan koko varallisuudesta ja väestön tuloerot ovat jatkuvasti kasvaneet 1990-luvun puolivälistä lähtien. Maailmanlaajuisesti se tarkoittaa sitä, että noin kolme miljardia ihmistä elää alle kahdella dollarilla päivässä eli alle 800 dollarilla vuodessa, kun esimerkiksi suomalaisten keskitulot ovat 2000-luvulla olleet noin 20 000 euroa vuodessa.

Suuri paradoksi on siinä, että toisen maailmansodan jälkeen puhe globaalista tasa-arvosta ja erityisesti taloudellisesta tasa-arvosta on lisääntynyt jatkuvasti, mutta samanaikaisesti epätasa-arvoisuus on lisääntynyt niin rikkaiden ja köyhien maiden välillä kuin niiden sisälläkin. Monien mielestä syynä on se, että nykyinen talousjärjestelmä ei ainoastaan tuota vaan myös edellyttää epätasa-arvoisuutta toimiakseen. Monien mukaan BRETTON WOODS -JÄRJESTELMÄN instituutiot ovat osasyllisiä globaalin eriarvoisuuden kasvuun, sillä historiallisesti niiden poliittikkalinjaukset ovat korostaneet TALOUSKASVUA hyvinvoinnin ja sosiaalisen tasa-arvoisuuden kustannuksella.

LUE LISÄÄ

www.focusweb.org

www.globalpolicy.org

www.transform-network.org

www.hrw.org

EUROOPAN UNIONI (EU)

Maailman suurin talousmahti

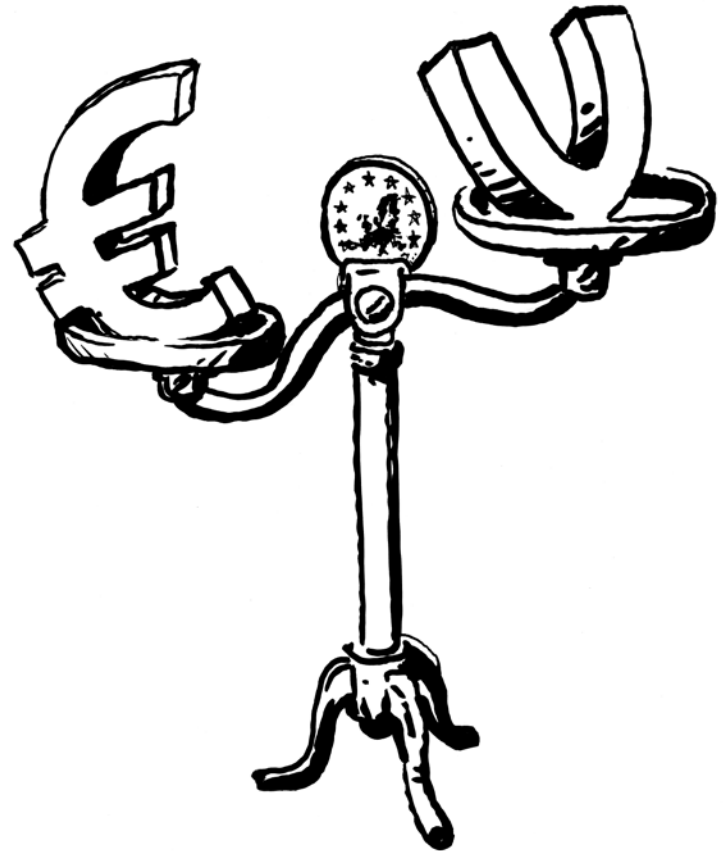
Euroopan unioni on eurooppalaisten valtioiden muodostama unioni, jonka historiallisena päätavoitteena on ollut luoda vapaakauppa-alue ja yhtenäismarkkinat unionin maiden välille eli ennen kaikkea poista TULLIT. Sen jäsenvaltiot ovat perustaneet yhteisiä toimielimiä, joille ne ovat siirtäneet valtaa. EU:n kolme keskeisintä toimielintä ovat Eurooppa-neuvosto, Euroopan komissio ja Euroopan parlamentti.

EU on yksi maailman johtavista talousmahdeista. Vuonna 2005 EU:n BRUTTOKANSANTUOTE nousi Yhdysvaltojen ohi, mikä teki unionista maailman suurimman taloudellisen toimijan. Vaikka EU:n alueella asuu vain noin seitsemän prosenttia maailman väestöstä, sen osuus tuonnista ja viennistä muun maailman kanssa käytävässä kaupassa on noin 20 prosenttia.

Taloudellinen yhdentyminen ja toiminta ovat edelleen EU:n ydinalueita, mutta tiivistyneen ja laajentuneen yhdentymisen myötä unioni on omaksunut myös yhä enemmän piirteitä, joiden voidaan nähdä sijoittuvan talouden alan ulkopuolelle. Tämä on synnyttänyt myös monenlaista kritiikkiä unionia kohtaan.

Yleisimmin kritiikki liittyy tavalla tai toisella DEMOKRATIAN rooliin EU:ssa. EU:n ei nähdä olevan tarpeeksi politisoitunut, ja päätöksenteon mekanismeja pidetään epädemokraattisina, virkamiesmäisinä tai DEMOKRATIAN kannalta vajavaisina.

Etenkin komission roolia pidetään usein ongelmallisena. Se on ainoa elin, jolla on oikeus tehdä esityksiä lainsäädännöstä, ja se on lakien pääasiallinen täytäntöönpanija, mutta se ei ole demokraattisesti valittu. Tällainen EU-kritiikki voi nousta hyvinkin erilaisista lähtökohdista ja tausta-ajatuksista. Demokratiavajeesta voivat olla huolissaan niin syvempää yhdentymistä (tai niin sanottua federalistista visiota) kannattavat kansalaiset kuin rajoitetumpaa yhdentymistä ja kansallisvaltioiden nykyistä vahvempaa roolia ajavat kritiikotkin. Eräät arvostelijat ajavat myös koko EU:n lakkauttamista.

Toinen vuosituhatosen vaihteessa lisäantynyt kritiikki koskee etenkin unionin sosiaalisia vaikutuksia. EU:n voidaan sanoa liisännen vaurautta alueensa sisällä, mutta samalla se on muuttanut monia hyvinvointiyhteiskunnan rakenteita. Monien mielestä on ongelmallista, että sosiaalinen oikeudenmukaisuus ja sosiaalipolitiikka ovat pitkälti jäsenvaltioiden harteilla, kun taas talouspolitiikkaa ohjaa unionin toiminta. Tämän epäsuhtan nähdään olevan suuri haaste tulevaisuudessa.

Kolmas etenkin kansalaisyhteiskunnassa esillä ollut kritiikinaihe liittyy unionin globaaliin rooliin. Taloudellisen ja poliittisen valta-asemansa vuoksi esimerkiksi unionin maatalous-, siirtolais- ja KAUPPAPOLITIIKKALLA – mutta myös puhtaasti sisäisillä politiikkalinjauksilla – on suuria vaikutuksia myös unionin rajojen ulkopuolella. Monien mielestä EU ei ole ottanut tätä valta-asemaa ja sen tuomaa vastuuta tarpeeksi huomioon toiminnassaan.

AIKAJANA

- 1951: Kuusi Euroopan maata perustaa Euroopan hiili- ja teräsyhteisön
- 1957: Rooman sopimuksella luodaan yhteismarkkinat
- 1979: Euroopan parlamentin ensimmäiset suorat vaalit pidetään
- 1993: Maastrichtin sopimuksella perustetaan Euroopan unioni
- 1993: Sisämarkkinat avautuvat
- 1995: EU laajenee 15 jäsenvaltion yhteisöksi. Suomi liittyy unioniin.
- 2001: Poliisi ampuu mielenosoittajaa Göteborgissa EU:n huippukokousta kritisoineessa mielenosoituksessa.
- 2004: Unioniin liittyy kymmenen uutta maata
- 2005: Ehdotus Euroopan unionin perustuslailliseksi sopimukseksi kaatuu Ranskan ja Hollannin kansanäänestyksissä
- 2007: EU laajenee kuudennen kerran Bulgarian ja Romanian liittyessä jäseniksi. EU:n jäsenmaiden määrä kasva 27:ään.
- 2008: Irlannin kansanäänestyksessä hylätään perustuslaillisen sopimuksen perillinen, Lissabonin sopimus.

LUE LISÄÄ

www.euroopantulevaisuus.fi
www.kehys.fi
www.citizens-initiative.eu

FINANSSIMARKKINAT

Rahallakin käydään kauppaa

Finanssimarkkinoilla ostetaan ja kaupataan rahoitusta. Niitä kutsutaankin myös rahoitusmarkkinoiksi.

Yksinkertaisimmillaan rahoitus tarkoittaa sitä, että määritellään ehdot, joilla joku saa tarvitsemansa summan rahaa oikeaan aikaan. Rahoitusta tarvitaan, jotta voidaan tuottaa tavaroita ja palveluita. Näin rahoitus on keskeinen osa taloudellista toimintaa.

Nykyään rahoituksen tarjoamisen ja ostamisen ympärillä pyörivät valtavat markkinat. Näin ollen rahoituksella ei enää pelkäästään pyritä saamaan varoja tuotantoon, vaan erilaisten rahoituksessa käytettävien ARVOPAPERIDEN kauppa on itsessään muodostanut merkittävät markkinat.

Rahoitusjärjestelmä on ennen kaikkea tietojärjestelmä. Se muodostuu kymmenistä tuhansista tietokoneista, tiedonvaihdon järjestelmistä ja tietoliikenneyhteyksistä eri keskustusten välillä. Pääoma tai velka siirtyvät sekunnin murto-osassa tuhansia kilometrejä muutaman napin painalluksella. Kauppaa ei käydä vain yhdeksästä viiteen auki olevissa pörseissä vaan myös 24 tuntia vuorokaudessa pyörivillä sähköisillä markkinoilla.

Rahoitusta kutsutaan myös toissijaiseksi taloudeksi. Tämä johtuu siitä, että rahoitusmarkkinoilla kaupataan sopimuksia, ei konkreettisia tavaroita ja palveluksia, jotka vastaavasti kuuluvat ensisijaisen talouden, toiselta nimeltään reaalitalouden, piiriin.

G8

Kultapossukerho vastuuseen

G8 on seitsemän johtavan teollisuusmaan ja Venäjän muodostama epävirallinen maaryhmä. Ryhmään kuuluvat Venäjän lisäksi Yhdysvallat, Japani, Saksa, Ranska, Iso-Britannia, Italia ja Kanada. G8-ryhmän juuret ovat 1970-luvulla. Ryhmän pääasiallinen toimintafoorumi on vuosittainen G8-kokous, johon maiden johtajat kokoontuvat neuvottelemaan kansainvälisistä taloudellisista ja poliittisista kysymyksistä.

Monet pitävät G8-ryhmittymää epävirallisena maailmanhallituksena, jonka neuvottelut vaikuttavat koko maailman poliittisiin

ja taloudellisiin päätöksiin. Sitä syytetään salailevasta asenteesta ja tilivelvollisuuden puutteesta. Vaikka G8-ryhmä on epävirallinen elin, eikä sillä ole virallista päätäntävaltaa, G8-maiden johtajilla on ratkaisevan paljon sananvaltaa esimerkiksi KEHITYSMAIDEN VELKAONGELMASSA. Lisäksi G8-maiden aloitteilla on käytännössä suuri vaikutus MAAILMANKAUPPAJÄRJESTÖN WTO:N päätöksenteossa.

G8-ryhmittymän rinnalla toimii myös muita G-ryhmittymiä, joista osa on perustettu vastavoimaksi G8:lle ja osa taas muihin tarkoituksiin. Tärkeimpiä ovat kehitysmaiden jo vuonna 1964 perustama yhteistyöelin G77, jolla oli 130 jäsenmaata vuonna 2007. G77 tavoitteena on ollut parantaa kehitysmaiden neuvotteluasemaa etenkin YK:ssa ja muilla kansainvälisillä areenoilla. Kehitysmaiden perustama G20-ryhmä puolestaan muodostettiin vuonna 2003 alun perin WTO:N maatalousneuvotteluja varten vastustamaan teollisuusmaiden MAATALOUSTUKIA ja edistämään kehitysmaiden tuotteiden pääsyä markkinoille. Se on myös suhtautunut kriittisesti maataloustuotteiden kaupan vapauttamiseen ryhmän jäsenmaissa.

AIKAJANA

- 1964 G77 perustetaan
- 1975 Kuuden valtion (Ranska, Saksa, Italia, Japani, Iso-Britannia, Yhdysvallat) päämiehet kokoontuvat Ranskassa. Myöhemmin tämä ryhmä laajenee G8:ksi.
- 1976 Kanada liittyi G7-ryhmään, ja Euroopan yhteisön edustajat alkoivat osallistua tarkkailujäseninä kokouksiin.
- 1997 Venäjä liittyy virallisesti G8-ryhmään.
- 2001 Italialainen aktivisti Carlo Giuliani kuolee G8-vastaisessa mielenosoituksessa Genovassa poliisin luotiin.
- 2003 Joukko kehitysmaita muodostaa G20-ryhmän.

GATS

Sairaalat ja koulut myytävänä

GATS-sopimus (General Agreement on Trade in Services) on MAAILMAN KAUPPAJÄRJESTÖN WTO:N sopimus, joka koskettaa palveluiden kauppaa. Se tuli voimaan vuonna 1995, ja se laajensi

monenkeskisen VAPAAKAUPAN käsittämään teollisuustuotteiden lisäksi myös palvelut.

Kaikki WTO:n jäsenmaat ovat myös GATS-sopimuksen allekirjoittajia, mutta sopimuksen soveltamiset voivat vaihdella eri jäsenmaiden välillä.

GATS-sopimuksen tavoitteena on asteittain vapauttaa kaikki palvelujen kauppa. Sopimus koskee niinkin erilaisia aloja kuin esimerkiksi pankkipalvelut, terveydenhuolto, koulutus, turismi, kuljetus, jätehuolto ja telekommunikaatio.

Jäsenmailla on oikeus jättää mikä tahansa palvelu sopimuksen ja näin ollen kansainvälisen kilpailun ulkopuolelle. Kullakin valtiolla on siis periaatteellinen mahdollisuus turvata tärkeäksi koetut julkiset palvelut ja olla avaamatta niitä. Jäsenmaat tuottavat listat palveluista, jotka ne avaavat kilpailulle. Käytännössä GATS-sopimuksen herkimät ja tärkeimmät kysymykset liittyvätkin juuri näiden listojen kokoamiseen, ja suurin kritiikki kohdistuu näitä koskeviin neuvotteluihin.

Neuvottelut ovat olleet salaisia, mikä heikentää vaaleilla valittujen hallitusten kykyä määrittää, miten palvelujen tuotanto tulevaisuudessa järjestetään. Neuvottelujen salaisuus lisää myös suur-yritysten kykyä lobata eli vaikuttaa neuvottelutulokseen. Lisäksi monien mukaan GATS-neuvottelut toimivat painostuskeinona palveluiden avaamiselle ja VAPAAKAUPAN laajentamiselle etenkin suhteessa kehitysmaihiin, joiden neuvotteluasema on teollisuusmaita heikompi. Näin sopimus hyödyttäisi lähinnä YLIKANSALLISIA YHTIÖITÄ ja rikkaita teollisuusmaita.

Palvelujen YKSITYISTÄMINEN on jo periaatteellisesti herkkä kysymys, sillä monet palvelut on perinteisesti tuotettu julkisesti, koska tämän on nähty vähentävän kansalaisten EPÄTASA-ARVOISUUTTA. Julkisen rahoituksen ja palvelujen tuotannon tarkoituksena on taata kaikkien tarpeellisten palvelujen saatavuus kaikille tuloista riippumatta. Palvelujen YKSITYISTÄMINEN sitä vastoin voi vaarantaa tämän periaatteen, sillä YKSITYISTÄMISEN seurauksena palvelun hinta saattaa nousta. Tappiolliset palvelut voivat myös jäädä kokonaan tuottamatta tai niiden tuotanto jää julkisen sektorin harteille, kun taas voittoa tuottavat palvelut hyödyttävät yksityistä sektoria.

GATS-sopimuksen kritikoiden mukaan suuri ongelma onkin siinä, että sopimusneuvottelut painostavat valtioita YKSITYISTÄ-

MAÄN julkisia palvelujaan, kun taas YLIKANSALLISET YHTIÖT voivat valita joukosta kaikkein tuottoisimmat alat. Näin elintärkeiden palvelujen – kuten terveydenhuollon – saatavuus voi vaarantua ja hallitusten mahdollisuus säännellä tärkeitä palvelualoja vaikeutuu. Samanlaista keskustelua palvelukaupan vapauttamisesta on käyty myös EU:ssa niin kutsutun palveludirektiivin ympärillä.

LUE LISÄÄ

www.gatswatch.org

GATT

Tullien alentamisen lyhyt historia

GATT-sopimus (General Agreement on Tariffs and Trade) allekirjoitettiin 23 valtion välillä vuonna 1947, ja se oli osa samoja neuvotteluja, jotka johtivat BRETTON WOODS -JÄRJESTELMÄN instituutioiden syntyyn. GATTin tavoitteena oli alentaa TULLEJA ja vähentää kaupan esteitä sekä yleisesti avata allekirjoittaneiden maiden talouksia ulkomaankaupalle. Vuonna 1995 GATT-sopimuksen pohjalta perustettiin MAAILMAN KAUPPAJÄRJESTÖ WTO, joka sihteeröi ja hallinnoi sopimuksen toimeenpanoa.

Olenainen osa GATTia on säädös, joka koskee niin sanottua suosituimmuusperiaatetta. Sen mukaan jokainen uusi säädös tai säädöksen purku kahden jäsenmaan välillä on automaattisesti tarjottava jokaiselle jäsenmaalle. Pääperiaatteena on, että mikäli jokin maa laskee kaupan esteitä tai avaa markkinoita, sen täytyy kohdella kaikkien kauppakumppaneidensa tuotteita tai palveluita yhdenvertaisesti.

GATTia on perinteisesti syytetty erityisesti siitä, että keskittyessään teollisuustuotteiden kaupan esteiden poistamiseen – maataloustuotteiden ja tekstiilien sijaan – se on suosinut teollisuusmaita. Näin ollen kehitysmaat, joiden teollisuustuotanto on ollut maataloustuotantoa vähäisempää ja heikompa, eivät ole hyötynneet VAPAAKAUPAN säädöksistä teollisuusmaiden tavoin. Eikä ongelma ole ainoastaan siinä, että kehitysmaiden tuotteiden TULLIT ovat jääneet korkeammiksi, vaan samanaikaisesti maataloustuot-

teiden suurimmat markkina-alueet eli EU, Japani ja Yhdysvallat ovat jakaneet suuria MAATALOUSTUKIA omille maatalouksilleen.

Toisaalta GATTiin pohjautunut tilanne on myös muuttunut ja muuttumassa WTO:n kehityksen myötä sekä joidenkin kehityspoliittisten päätösten seurauksena. Esimerkiksi EU on tarjonnut maailman kaikkein köyhimpien maiden tuotteille tullitonta pääsyä EU-markkinoille, kunhan kauppatavarana eivät ole aseet (ns. Everything But Arms -aloite). Tällaiset järjestelyt perustuvat siihen, että GATTin suosituimmuuskohtelusta saa poiketa maiden talouksien kehitystasoihin vedoten, jos kohtelu tarjotaan kaikille saman kehitystason maille.

Lisäksi WTO:N kehitys on jatkuvasti johtanut siihen, että VAPAAKAUPPA kattaisi yhä useampia aloja. TRIPS- ja GATS-SOPIMUKSET ovat tuoneet vapaakaupan alaisuuteen yhä enemmän talouden aloja, mutta juuri kehitysmaiden kannalta olennainen kysymys maataloustuotteista on toistuvasti jäänyt ratkaisematta.

GLOBAALIT VEROT

Kaikki maailma on verolle pantava

Verotus liittyy yleensä kansallisvaltioihin, ja esimerkiksi Suomessa veroja kantavat valtio, kunnat ja kirkko. Talouden globalisoituessa on kuitenkin esitetty yhä useammin vaatimuksia siitä, että myös verotuksen pitäisi seurata samaa kehitystä. Ehdotuksia kansainvälisistä tai globaaleista veroista on erityisesti 1990-luvulta lähtien ollut esillä useita, ja ne ovat saaneet myös poliittista kannatusta. Tunnetuimpia ehdotuksia ovat suuren mittakaavan valuutanvaihdosta perittävä vero (ns. Tobinin vero), lentomatkusvero sekä hiilidioksidipäästövero.

Ehdotukset globaaleista veroista eroavat toisistaan paitsi verotettavan toiminnan myös rahojen käyttökohteen ja verotuksen päämäärien suhteen. Esimerkiksi Attacin kannattamasta valuutanvaihtoverosta on ollut esillä sekä malleja, joiden tarkoituksena olisi hillitä valuuttakeinottelua, että myös luonnoksia, joissa on nimenomaan pyritty välttämään vaikutukset markkinoiden toimintaan.

Yhden ehdotuksen mukaan valuutanvaihtoveron tulot voisi ohjata esimerkiksi uudelle kansainväliselle valuutanvaihtovero-

järjestölle, jossa niiden käytöstä päättäisi DEMOKRAATTISESTI eri puolilta maailmaa koottu maailmanparlamentti. Toisissa ehdotuksissa varat kanavoitaisiin suoraan KEHITYSAPUUN tai esimerkiksi kaikille maailman ihmisille suunnatun peruseläkkeen ja lapsilisän toteuttamiseen.

Ilmastokysymyksiin puuttuvien ehdotusten, kuten lentomaksujen ja hiilidioksidipäästöveron, tarkoituksena olisi ohjata ihmisiä ja yrityksiä valitsemaan ympäristöystävällisempiä toimintamuotoja. Kiinteän suuruisena jokaisesta lentolipusta perittävä lentomaksu on käytössä jo useassa maassa. Lentoveroa voidaan kuitenkin pitää ennemminkin maksuna kuin globaalina verona, sillä sen käyttötarkoitus on määrätty ennalta. Yleensä verojen luonteeseen kuuluu, että niiden käyttökohdetta ei ole määriteltä etukäteen.

Globaaleja veroja hahmotellaan tällä hetkellä esimerkiksi uusien kehitysrahoituksen muotoja miettivässä 44 maan ryhmässä, jonka jäsen Suomikin on ollut vuodesta 2007.

LUE LISÄÄ

www.attac.fi

www.attac.org

GLOBALISAATIOKRIITTINEN LIIKE

Globalisaation puolesta vai sitä vastaan?

Globalisaatiokriittinen liike on löyhä yhteisnimitys kansalaisliikkeille, kansalaisjärjestöille ja kansalaisaktivisteille, jotka nousivat julkisuuteen vuosituhannen vaihteessa lähinnä UUSLIBERALISMIA, VAPAAKAUPPAA ja BRETTON WOODS -JÄRJESTELMÄN instituutiota arvostelevilla kannoillaan. Attac lasketaan usein osaksi tätä liikettä, ja monet pitävät SOSIAALIFOORUMEITA liikkeen selvimpänä yhteisenä ilmentymänä.

Globalisaatiokriittisen liikkeen ei voi sanoa muodostavan yhtä yhtenäistä poliittista voimaa, vaan ennemminkin se on yleisnimitys tai kattokäsite erilaisille liikkeille, jotka ajavat sosiaalista oikeudenmukaisuutta – esimerkiksi työläisten, maanviljelijöiden, naisten ja alkuperäiskansojen näkökulmasta. Tämän lisäksi monet

sodanvastaiset liikkeet ja ympäristöliikkeet nähdään osana globalisaatiokriittistä liikettä.

Liikettä kutsutaan usein myös globalisaation vastaiseksi liikkeeksi tai anti-globalisaatioliikkeeksi, vaikka harvat kokevat liikkeen vastustavan globalisaatiota sinänsä. Enemminkin arvostellaan globalisaation eriarvoistavia ja EPÄTASA-ARVOISIA piirteitä.

Monet liikkeen sisällä olevat ryhmät tai aktivistit puhuvat myös altermondialistisesta liikkeestä tai toisenlaista globalisaatiota tavoittelevasta liikkeestä. Tästä näkökulmasta voidaan ajatella, että liike ei suinkaan vastusta globalisaatiota vaan päinvastoin kannattaa DEMOKRAATTISEMPAA ja inhimillisempää globalisaatiota, joka ottaa huomioon niin sosiaalisia kuin ympäristöllisiäkin näkökulmia. Etenkin Suomen ulkopuolella puhutaan paljon myös antikapitalistisesta liikkeestä.

Monien mielestä liike edustaa niin sanottua uutta politiikkaa tai uutta politiikan tekemisen tapaa. Toiminta tapahtuu pitkälti puolueiden ulkopuolella, erilaisissa verkostoissa ja kampanjoiden kautta. Lisäksi yhtenä sen vahvana tunnuspiirteenä on poikkikanallinen yhteistyö ja kansainväliset kampanjat.

HEDGE-RAHASTO

Paljon rahaa tyhjästä

Hedge-rahastoihin kuuluu kirjava joukko SIOJITUSRAHASTOJA, joiden tärkeimpiä yhteisiä nimittäjiä ovat vähäinen sääntely, korkeat tuotto-odotukset ja riskit sekä tavallisia SIOJITUSRAHASTOJA rikkaampi asiakaskunta. Niitä kutsutaan myös absoluuttisen tuoton rahastoiksi ja vipurahastoiksi.

Hedge-rahastot eroavat tavallisista SIOJITUSRAHASTOISTA eri tavoin riippuen rahastosta. Esimerkiksi vipurahastolla viitataan rahastoon, joka toimii vahvasti velkarahalla. Rahaston pääomalla sijoitetaan kohteeseen, jonka arvon uskotaan nousevan. Jos näin tapahtuu, arvon nousua vastaan lainataan lisää rahaa, joka sijoitetaan edelleen. Näin jatketaan, kunnes sijoitettu pääoma on tuottanut halutun määrän voittoa. Voitot voivat olla tähtitieteellisiä, mutta toisaalta myös tappiot voivat olla valtavia, mikäli sijoitukset osoittautuvat huonoiksi ja velkaraha menee hukkaan.

Absoluuttisen tuoton rahastolla taas viitataan järjestykseen, jolla pyritään saamaan voittoja, vaikka markkinat olisivat yleisesti ottaen laskusuhdanteessa. Varoja sijoitetaan esimerkiksi sellaisiin kohteisiin, jotka eivät ole vahvasti sidoksissa markkinoiden yleiseen kehitykseen.

Monien hedge-rahastojen sijoitusstrategiat ovat hyvin monimutkaisia, mikä lisää maailmantalouden riskejä. Niitä käytetään myös usein keinotteluun (esimerkiksi VALUUTTAKEINOTTELUUN), mikä voi olla haitallista taloudelle laajemmin tai mikä tuottaa vain harvoin hyötyjä muille kuin keinottelijoille.

IMF (KANSAINVÄLINEN VALUUTTARAHASTO)

Shokkihoitaja vaikeuksissa

Kansainvälinen valuuttarahasto eli IMF (International Monetary Fund) perustettiin toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1945 valvomaan maailman rahoitusjärjestelmää. Järjestö vahvistaa maailman valuuttojen valuuttakursseja ja valtioiden vaihtotaseita eli sitä, kuinka paljon valtiot ovat toisilleen velkaa. Se myös antaa vaikeuksiin joutuneille valtioille teknistä ja taloudellista tukea.

IMF:n ja MAAILMANPANKIN muodostama kokonaisuutta kutsutaan niiden syntypaikan mukaan BRETTON WOODS -JÄRJESTELMÄKSI. Työnjako toimii yleensä siten, että MAAILMANPANKKI myöntää vaikeuksiin joutuneille valtioille lainoja ja IMF toimii lainaustoiminnassa välikätenä sekä INVESTOINTIPANKKINA.

Kansalaisyhteiskunnassa ja kehitysmaissa IMF:ää on kritisoitu etenkin siitä, että sen avustukset on yleensä sidottu tiukkoihin ehtoihin. Näiden RAKENNESOPEUTUSOHJELMIEN seurauksena kehitysmaiden on täytynyt sitoutua muun muassa laajoihin julkisten palveluiden YKSITYISTÄMISIIN ja FINANSSIMARKKINOIDEN nopeaan DEREGULAATIOON. IMF:ää on syytetty siitä, että se puuttuu kyseenalaisilla shokkihoidoilla ongelmien seurauksiin mutta ei tee riittävästi ongelmien syiden ratkaisemiseksi.

Viime vuosina yhä useampi kehitysmaa on kieltäytynyt IMF:n avusta kriisitilanteesta. Tämä johtuu RAKENNESOPEUTUSOHJELMIEN tuottamista huonoista kokemuksista mutta myös vaihtoehto-

toisten rahoituskanavien synnystä. Erityisesti Kiinasta on tullut merkittävä lainarahan lähde kehitysmaille.

IMF kärsiikin rahoituskriisistä, kun sen lainaustoiminnasta saamat tulot ovat pienentyneet. Lisäksi koko rahaston tarpeellisuus on yhä useammin asetettu kyseenalaiseksi, ja myös IMF:n jäsenvaltiot kannattavat jonkinlaisia uudistuksia, joten rahaston toimiala ja tehtävät saattavat olla muuttumassa.

LUE LISÄÄ

www.50years.org

www.ifwatchnet.org

IMMATERIAALIOIKEUDET

Voiko tietoa omistaa?

Immateriaalioikeuksilla tarkoitetaan oikeuksia, joiden tarkoituksena on hallita ei-materiaalisten tai aineettomien tuotteiden tai niihin liittyvien prosessien käyttöä. Näin immateriaalioikeuksilla viitataan esimerkiksi luovan työn ja keksintöjen käyttöön ja myyntiin. Niiden alaan kuuluvat niin tuotemerkit, patentit, mikrobiologiset prosessit kuin geenitkin.

Yleensä immateriaalioikeudet jaetaan tekijänoikeuksiin ja teollisoikeuksiin. Jälkimmäisiä ovat esimerkiksi patentit ja tuotemerkit. Tekijänoikeuksien alaan taas kuuluvat esimerkiksi taiteellisen työn tulokset.

Immateriaalioikeuksien ajatellaan kannustavan luovaan työhön ja kehitys- ja tutkimustyöhön, joita rahoitetaan patentin perusteella saaduilla rojalteilla tai myyntituloilla. Toisaalta niiden voidaan ajatella siirtävän painotusta ihmisten yhteisestä tiedon hyödyntämisestä tiedon yksityiseen hyödyntämiseen. Näin tieto tulee yhä vahvemmin osaksi KAPITALISTISTA taloutta.

Immateriaalioikeudet ovat synnyttäneet kiistoja etenkin oikeudenmukaisesta globalisaatiosta käytävässä keskustelussa. Suurimmat kiistat koskevat elämänmuotojen ja lääkkeiden patentointia ja patentointiin liittyviä väliaikaisia lisenssejä, joilla patentin haltijat – useimmiten suuryritykset – saavat monopolioikeuden. Kiistelyn

kohteena on esimerkiksi kysymys siitä, pitäisikö yksityisen yrityksen saada patentoida kansanperinteen tietoa tai kontrolloida elintärkeiden lääkkeiden hintoja.

Immateriaalioikeuksia säädellään WTO:n alaisella TRIPS-sopimuksella, joka on ollut monien kiistojen ytimessä.

Arvostelijoiden mukaan immateriaalioikeuksista hyötyvät enimmäkseen rikkaiden maiden suuret yhtiöt ja YLIKANSALLISET YHTIÖT, jotka voivat yksityistää ihmiskunnan yhteistä tietoperimää tai elämänmuotoja ja näin vaikeuttaa esimerkiksi köyhimpien lääkkeiden saantia tai viljelykasvien käyttöä.

Immateriaalioikeuksista käytävässä keskustelussa kritiikki jakautuu karkeasti ottaen kahteen näkökantaan. Toiset ajavat laajaa uudistusta immateriaalioikeuksiin ja toiset taas kapeammin tiettyjen alojen sulkemista immateriaalioikeuksia koskevien sopimusten (esim. TRIPSIN) ulkopuolelle.

Laajan reformin kannattajat vaativat patenttien ja tekijänoikeuksien lakkauttamista ja kaiken tiedon yhteisomistusta ja vapaata levittämistä. Heidän mukaansa tiedon – ja pahimmassa tapauksessa ihmiskunnan biologisen perimän – yksityistäminen ei kannusta tuotantoon tai lisää varallisuutta. Tämän ajattelutavan mukaan tiedon syntyminen on aina yhteinen prosessi, eikä tieto näin ollen voi olla kenenkään tai minkään instituution yksityisomistusta.

Kapeamman näkökulman kannattajat uskovat tiedon yksityisomistuksen jossain tapauksissa kannustavan keksintöihin, mutta he vaativat esimerkiksi eräiden olennaisten lääkkeiden ja viljelykasvien rajaamista immateriaalioikeuksia koskevien sopimusten ulkopuolelle.

LUE LISÄÄ

www.ipjustice.org

www.creativecommons.org

INFLAATIO

KS. RAHA

INVESTOINTIPANKKI

Sijoittajan palveluksessa

Investointipankiksi kutsutaan PANKKIA, joka laskee liikkeelle ja myy yhtiöiden ja julkisyhteisöjen ARVOPAPEREITA, erityisesti OSAKKEITA. Useimmat investointipankit myös välittävät OSAKKEITA ja tarjoavat muita palveluita sijoittajille.

Investointipankkien rooli on myös merkittävä yhtiöiden fuusioissa ja yritysostoissa sekä uudelleenjärjestelyissä. Toisin kuin tavalliset pankit, investointipankit eivät ota vastaan talletuksia tai myönnä lainoja.

JOHDANNAISMARKKINAT

Myynnissä tulevaisuus

Johdannaisilla tarkoitetaan tulevaisuuteen sijoittuvia osto- ja myyntisopimuksia, joita tehdään esimerkiksi ARVOPAPEREISTA, valuutoista, koroista, osakkeista, energiasta tai raaka-aineista. Johdannaismarkkinoita kutsutaan myös futuurikaupaksi. Johdannaiskaupassa siis ennustetaan kaupan alaisena olevan asian arvoa tulevaisuudessa.

Johdannaiskaupan piirissä olevien hyödykkeiden määrä on lisääntynyt jatkuvasti, ja niillä käytävän kaupan volyyymi on kasvanut rajusti 1990-luvulta lähtien. Kun vuonna 1991 johdannaiskaupassa sovittujen kauppojen kokonaismäärä oli 18 miljardia dollaria, vuonna 2006 se oli jo 19 870 miljardia dollaria.

Johdannaiskauppa tarjoaa kaupan toiselle osapuolelle mahdollisuuden hallita ja vähentää riskejä, kun tulevaisuudessa tehtävän kaupan hinta tiedetään etukäteen. Toinen osapuoli puolestaan voi riskin ottamalla saada merkittäviä voittoja, jos se onnistuu arvaamaan hintakehityksen oikein.

Johdannaismarkkinoiden laajuuden kasvu on johtanut siihen, että riskeiltä suojautumisen lisäksi niistä itsestään on tullut merkittävä riskien lähde. Johdannaisiin liittyvät tulevat velvoitteet eivät näy yhtiöiden taseissa (eli taloudellisessa tilanteessa) samalla tavalla kuin muut sijoitukset, ja pieleen menneet sijoitukset voivat

johtaa yllättäviin tappioihin. Jos monet sijoittajat ottavat samankaltaisia riskejä, tappiot voivat nousta valtaviksi.

AIKAJANA

Valuutoilla käytävän futuurikaupan kasvu:
sovittujen kauppojen määrä, miljardia dollaria

1991	18
1992	27
1993	35
1994	40
1995	38
1996	50

2005:	15 873
2006:	19 870

Lähde: Kavaljit Singh ja kansainvälinen selvittelypankki

JULKISEN TALOUDEN KESTÄVYYS

Ks. Talouden uskieli

JULKISHYÖDYKE

Kakku, josta riittää kaikille

Julkishyödyke on helpoin määritellä vertaamalla sitä yksityiseen hyödykkeeseen. Yksityisellä hyödykkeellä on mahdollista käydä kauppaa, se voidaan siis omistaa, ja sen jakaminen on usein hankalaa. Kun kakku on kerran syöty, sitä on mahdotonta saada takaisin. Julkishyödykkeen ominaisuudet ovat monella tapaa vastakkaiset.

Julkishyödyke on tarjolla kaikille tietyn ryhmän tai yhteiskunnan jäsenille. Keneltäkään jäseneltä ei voida sulkea pois mahdollisuutta kuluttaa hyödykettä, tai poissulkeminen on ainakin hyvin

hankalaa. Yhden ihmisen mahdollisuus hyödykkeen KULUTTAMISEEN ei myöskään sulje pois tätä mahdollisuutta muilta. Esimerkiksi katuvalaistus, maantiet, tutkimustieto ja valtion turvallisuus ovat tällaisia hyödykkeitä.

Julkishyödykkeiden ongelma markkinoiden näkökulmasta on siinä, että niiden arvoa on hyvin hankala määritellä markkinoilla. Markkinat perustuvat poissulkevuuteen eli siihen, että hyödykkeet eivät ole vapaasti kaikkien käytettävissä – vaan ainoastaan omistajan. Tällainen periaate ei toimi julkishyödykkeiden tapauksessa, sillä ne ovat kaikkien käytettävissä.

Ongelmana on siis se, että julkisista hyödykkeistä hyöttyy moni (joissain tapauksissa kaikki), mutta niiden rahoittaminen on hankalaa, koska ne toimivat markkinalogiikan ulkopuolella. Näin ollen rahoitukseen tarvitaan julkista sektoria, kuten valtiota tai kuntia. Koska kukaan ei yksiselitteisesti hyödy julkishyödykkeistä, vaan lähes kaikki hyöttyvät niistä, rahoitus on mielekästä kerätä verotuksen keinoin.

Viime aikoina on käyty yhä vilkkaampaa keskustelua globaaleista julkishyödykkeistä. Näitä ovat esimerkiksi globaali turvallisuus, puhdas vesi ja ilmastomuutoksen torjunta. Kyse on julkishyödykkeistä, joiden olemassaolo hyödyttää koko maailman ihmisiä, mutta joiden rahoittaminen ja turvaaminen on hankalaa etenkin markkinamekanismin kautta.

Globaalien julkishyödykkeiden tarve on synnyttänyt erilaisia ratkaisuehdotuksia, joista pisimmälle on viety Kioton sopimuksessa sovittu PÄÄSTÖKAUPPA. Sillä pyritään puuttumaan ilmastomuutoksen tuomiin ongelmiin. Toisaalta keskustelua on käyty myös GLOBAALEISTA VEROISTA ja maksuista, joista LENTOLIPPUMAKSU on jo toiminnassa useassa maassa. Sillä rahoitetaan tällä hetkellä kehitysmaiden rokotteita, mutta esillä on ollut myös malleja, joilla puututtaisiin ilmastomuutoksen haittoihin.

KAKSOISLASKUTUS

Väärennöksiä maiden rajoilla

Kaksoislaskutuksella tarkoitetaan tulliasiakirjojen väärentämistä maiden rajoilla, jotta vietävän tai tuotavan tavarahan arvo saadaan

näyttämään todellista pienemmältä. Näin voidaan kiertää TULLEJA sekä mahdollisesti veroja. Kaksoislaskutuksen kaltaisia kuitti- ja muiden asiakirjojen väärennyksiä käytetään kansainvälisessä veronkierrossa ja RAHANPESUSSA eri puolilla maailmaa. Oleellista on saada peitettyä tai muunnettua kaupan tai tavarahan arvo, määrä tai kaupan osapuolien henkilöllisyys.

Kaksoislaskutus on erityisen merkittävä ongelma EU:N ja Venäjän välillä käytävässä kaupassa. Merkittävä osa tästä kaupasta kulkee Suomen kautta.

Kaksoislaskutuksen käyttöön kannustavat siitä saadut taloudelliset hyödyt, kilpailijoiden esimerkki, pieni kiinnijäämisriski, matalat tuomiot sekä kaksoislaskutuksen helpous.

Viranomaisarvioiden mukaan Suomeen on syntynyt kaksoislaskutukseen liittyvien palveluiden tarjoajien markkinat, joilla on mahdollista ostaa kuljetukseen ja huolintaan liittyviä palveluja kaksoislaskutusta käyttäen.

Väärin tietojen antaminen ei Suomen lakien mukaan ole ollut rikos. Vuonna 2008 valmistelussa on kuitenkin väärin tullitietojen antamisen kriminalisoiva tulliselvitysrikos, jolla yritetään puuttua kaksoislaskutuksen aiheuttamiin ongelmiin.

KANSAINVÄLINEN VALUUTTARAHASTO

ks. IMF

KANSALAI SPALKKA

Tuloja ilman työtä

Kansalaispalkka tai perustulo on ilman ehtoja, jokaiselle yksilölle (tai kansalaiselle) maksettava tulo, jota ei voida periä takaisin. Ehdotuksia kansalaispalkasta tai perustulosta on esitetty jo pitkään ja malleja on useita, mutta kaikkien niiden perusajatuksena on, että yksilöt saavat ilman ehtoja tuloja riippumatta tarveharkinnasta tai työnteosta.

Kansalaispalkkaa on kokeiltu esimerkiksi joissain Yhdysvaltojen osavaltioissa, ja myös Suomessa monet poliittiset toimijat ja osa puolueista kannattaa perustulon mahdollisuuksien selvittämistä.

Perustulon kannattajat jakaantuvat karkeasti ottaen kahteen ryhmään. Osa kannattajista näkee kansalaispalkan tehokkaampana, yksinkertaisempaan ja halvempaan tapaan järjestää sosiaaliturva. Tällöin perustulo korvaisi pitkälti tarveharkintaisen tai syyperustaisen sosiaaliturvan. Toisten mukaan taas perustulon ajatuksena on vapauttaa ihmiset palkkatyöstä ja näin lisätä yksilöiden vapautta päättää omasta elämästään. Heidän mukaansa perustulon ei ole tarkoitus kannustaa yksilöitä työhön vaan ennen kaikkea mahdollistaa irtautuminen KAPITALISTISISTA palkkatyösuhteista.

KAPITALISMI

Yksityisomistusta ja voitontavoittelua

Kapitalismi on vallalla oleva sosiaalinen, poliittinen ja taloudellinen järjestelmä, jota luonnehtii omaisuuden – tai pääoman – yksityisomistus ja tavaroiden tai muiden hyödykkeiden tuotanto ja myynti yksityisen voiton tavoittelemiseksi. Tuotanto, jakelu ja vaihto ovat siis yksityisomistuksessa, ja niiden tarkoituksena on tuottaa omistajalle taloudellista hyötyä.

Kapitalistisessa järjestelmässä tuotannon tulokset jaetaan ja niiden arvo määräytyy pääasiassa vapailla markkinoilla. Kapitalismi korostaa yksilöiden roolia taloudessa, ja sen kannattajat uskovat markkinoiden tuottavan tehokkaimmin vaurautta ja tätä kautta hyvinvointia. Tämän vuoksi markkinoiden toimintaan pitäisi puuttua mahdollisimman vähän, ja valtion roolina pitäisi olla lähinnä ihmisten oikeuksien suojeleminen. Kapitalismia luonnehtii myös se, että työstä tulee markkinoilla vaihdettava hyödyke.

Kapitalismia on kritisoitu runsaasti koko sen historian ajan. Yleisimmät kriittiset näkökulmat juontuvat vasemmistolaisesta tai uskonnollisesta ajattelusta.

Monien arvostelijoiden mukaan kapitalismi johtaa vaurauden ja vallan EPÄTASA-ARVOISEEN jakaantumiseen ja kasaantumiseen sekä erilaisiin riiston muotoihin. Lisäksi yksi kritiikin peruslähtökohdista on se, että lupauksistaan huolimatta kapitalismi ei kykene tuottamaan ja yhdistämään vapautta ja tasa-arvoisuutta, koska se perustuu EPÄTASA-ARVOISEEN asemaan työtänsä myyvän työntekijän ja työtä ostavan pääoman omistajan välillä.

Monien arvostelijoiden mukaan kapitalistinen järjestelmä johtaa myös ihmissuhteiden hyödykkeistymiseen ja taloudelliseen epätasapainoon. Vasemmistolaisen kapitalismikritiikin yleisimmät lähteet ovat SOSIALISTISET, anarkistiset ja kommunistiset ajatusperinteet.

KAUPPAPOLITIikka

Kuka rikastuu kauppapolitiikalla?

Kauppapolitiikalla vaikutetaan sääntöihin, joita maat soveltavat niiden välisessä kaupassa. Kauppapolitiikkaa tehdään jonkin verran maiden kahdenvälisillä (eli bilateraalilla) sopimuksilla, mutta tärkeimmiksi sopimuksiksi ovat nousseet kansainväliset ja talousalueiden sisäiset tai väliset sopimukset. Tällaisia sopimuksia kutsutaan monenkeskeisiksi tai multilateraaliksi sopimuksiksi. Merkittävin foorumi kansainvälisten kauppasopimusten solmimiseen on vuonna 1995 perustettu MAAILMAN KAUPPAJÄRJESTÖ WTO.

Kauppapolitiikan painoarvo ja sen synnyttämät kiistat ovat lisääntyneet 1980-luvulla alkaneen kaupan sääntelyn purkamisen eli VAPAAKAUPAN leviämisen myötä. Taustalla on ollut myös se, että kaupankäynti on lisääntynyt merkittävästi, tuotanto on muuttunut yhä globaalimmaksi sekä yhtiöt yhä suuremmiksi ja kansainvälisemmiksi.

Säännöt, joilla maat osallistuvat kansainväliseen kauppaan, määräävät paljon niiden kehitystä. Tämä pätee erityisesti köyhimpiin maihin, joiden asema kansainvälisessä taloudessa on usein valmiiksi heikko.

Kauppapolitiikassa neuvotellaan kaikista hyödykkeistä, joilla kauppaa käydään. Merkittävät kiistat ovat koskeneet viime vuosina maataloustuotteita, palveluita sekä IMMATERIAALIOIKEUKSIA. Maatalouskaupassa rikkaat maat ovat suojanneet omia markkinoitaan ja jakaneet MAATALOUSTUKIA pitääkseen yllä maataloustuotantoaan, mutta samalla ne ovat painostaneet kehitysmaita avaamaan omia markkinoitaan tuonnille. Viime aikoina rikkaat maat ovat jonkin verran avanneet maatalousmarkkinoitaan, mutta kehitysmaiden mahdollisuudet suojata omaa kehittyvää tuotantoaan ovat edelleen hyvin heikot.

Palvelukaupassa keskustelua ovat herättäneet erityisesti julki-

siksi palveluiksi miellettyjen hyödykkeiden kuten veden, sähkön, koulutuksen ja terveydenhuollon kauppa. Erityisesti köyhimmistä maissa näiden hyödykkeiden kauppaa on avattu WTO-politiikan, MAAILMANPANKIN ja IMF:N lainojen ehtojen seurauksena. WTO:ssa on käyty usean vuoden ajan myös GATS-neuvotteluja, joilla pyritään palvelukaupan avaamiseen laajemminkin.

WTO-neuvottelut ovat viime vuosina polkeneet pitkälti paikallaan, mutta kauppapolitiikkaa on tehty myös muilla foorumeilla. Kehitysmaille suurena ongelmana on koettu niin sanotut EPA-sopimukset (Economic Partnership Agreements), joilla suuri joukko kehitysmaita ja EU sopivat kaupan säännöistä.

Tämänhetkisen kauppapolitiikan yhtenä suurimpina periaatteellisenä ongelmana on pidetty sitä, että rikkaat maat eivät salli kehitysmaiden rikastua niillä samoilla keinoilla, joilla ne itse ovat rikastuneet. Esimerkiksi Eurooppa, Japani ja Taiwan rikastuivat suojaten ensin vahvasti omia talouksiaan ja avaten niitä kansainväliselle kilpailulle vasta kun maiden sisäiset taloudet olivat kehittyneet tarpeeksi. Nykyään kauppapolitiikassa vallalla olevat ajatukset VAPAAKAUPASTA eivät kuitenkaan salli tällaista toimintaa.

LUE LISÄÄ

www.s2bnetwork.org
www.tni.org
www.bilaterals.org
www.tradeobservatory.org
www.stopepa.org

KAUPPATASE
 ks. Maksutase

KEHITYS

Kehitys muuttuu

Ajatus ihmislähtöisestä kehityksestä eli siitä, että ihminen ottaa ohjat käsiinsä luonnon armoille jättäytymisen sijaan, syntyi teollisen vallankumouksen innoittamana. Käsite on leimallisen länsimainen. Pohjoisen pallonpuoliskon rikkaat teollisuusvaltiot alkoivat kutsua itseään kehittyneiksi. Samalla ne tulivat esimerkiksi määritellemään sen, mitä kehittyneisyys tarkoittaa.

Hankalaksi käsitteen tekee se, että sama muutosprosessi voi eri näkökulmista tarkasteltuna olla myönteistä tai kielteistä. Esimerkiksi maatalouden tehostaminen saattaa lisätä tuottavuutta mutta aiheuttaa samalla vakavia seurauksia ympäristölle ja paikallisille yhteisöille. Teollistuminen voi tuottaa TALOUSKASVUA ja kasvattaa BRUTTOKANSANTUOTETTA, mutta se voi myös lisätä KÖYHYYYTÄ ja huonontaa köyhimpien elinoloja.

Eri aikoina kehitys ja sen tavoitteet on ymmärretty eri tavoin.

Kehitysjattelun juuret ovat viime vuosisadan alun talouden kasvuteorioissa. Varsinainen kehitystutkimus alkoi muotoutua 1900-luvun puolivälissä. Tuolloin kehitys ymmärrettiin useimmiten suoraviivaiseksi tai portaittaiseksi, pitkälti TALOUSKASVUN vetämäksi edistykseksi. Kun maa rikastuu, siitä hyötyvät kaikki. Osan väestöstä rikastuessa vauraus hiljalleen tihkuu muuallekin yhteiskuntaan.

1960- ja 1970-luvuilla yksisuuntaista ja yksiulotteista kehityksen mallia alettiin arvostella. Niin sanottu riippuvaisuuskoulukunta korosti, että maailmankaupan EPÄTASA-ARVOISET rakenteet asettavat valtiot keskenään epäreiluun asemaan: vauraus kasaantuu jo ennestään rikkaille köyhien köyhtyessä entisestään. Radikaaleimmat ehdottivat valtiovetoisen kehityksen turvaamista maailmankaupasta irtautumalla.

1980-luvulla vaihtoehtoiset kehitysnäkemykset käänsivät aieman rakenne- ja valtiovetoisen asetelman pääläelleen. Kehityksen keskipisteeksi otettiin yksilö. Yksilön vaikutusvaltaa omaan elämäänsä korostettiin, ja aidon kehityksen uskottiin olevan mahdollista vain alhaalta ylöspäin, ihmisestä itsestään lähtien.

Käsitys kehityksestä vaikuttaa siihen, miten sitä ajatellaan parhaiten saavutettavan. TALOUSKASVUN kannattaja haluaa VAPAAKAUPPAA ja kehitysmaiden potentiaalin täyteen käyttöön. Inhimillistä kehitystä korostava vastaa, ettei kehitys ole mahdollista, ellei paikallisilla ihmisillä ole mahdollisuutta itse sitä toteuttaa. Maailmankaupan rakenteiden kriitikon mielestä kehitysponnituksilla ei ole mitään arvoa, jos rahat kuitenkin valuvat lopulta rikkaiden kirstuun.

2000-luvun kehitysajattelua kuvaa ehkä parhaiten hajanaisuus. Eri tavat ymmärtää kehitys elävät rinnan toisiaan haastaen. TALOUSKASVUN keskeisyyttä kehityksessä korostavat etenkin kansainväliset rahoituslaitokset kuten MAAILMANPANKKI ja IMF. Maailmankaupan rakenteiden merkitystä painottavat nykyään valtiollisten toimijoiden sijaan monet kansalaisjärjestöt. Inhimillinen kehitys puolestaan näkyy esimerkiksi YK:n vuosituhtavaroitteissa, joissa muutoksen kohteena ovat ihmiset, eivät niinkään talous tai maailmanmarkkinat.

LUE LISÄÄ

www.kepa.fi

www.siemennpuu.org

KEHITYSAPU

Riittääkö kehitysapu?

Kehitysavulla tarkoitetaan perinteisesti rahallista ja hallinnollista apua, joita rikkaiden maiden hallitukset ja järjestöt antavat kehitysmailla. Apu voi olla joko kahdenvälistä – valtiolta valtiolle annettavaa – tai monenkeskistä, jos se jaetaan kansainvälisten rahoituslaitosten tai kehitysjärjestöjen kautta. Jälkimmäisessä tapauksessa useampi rahoittaja antaa rahaa järjestölle tai organisaatiolle, joka vastaa avun jakamisesta. Suurimpia monenkeskisiä toimijoita ovat MAAILMANPANKKI ja IMF.

Rahana annettavalla kehitysavulla toteutetaan kohdemaassa joko erikseen määritellyjä hankkeita, tai vaihtoehtoisesti rahat annetaan budjettitukena suoraan kohdemaan hallitukselle, joka

käyttää ne itse määrittelemällään tavalla. Viralliseen kehityspuun lasketaan usein sisältyväksi myös esimerkiksi VIENTILUOTTOJEN takaukset, toisinaan myös KEHITYSMAIDEN VELKAONGELMAN ratkaisuun räätälöidyt velkahelpotukset.

Kehitysavun eri muotojen hyödyllisyys kohdemailla ei ole itsestään selvää. Suuria kiistoja on käyty myös kehitysapuun liittyistä ehdollisuuksista. Esimerkiksi RAKENNESOPEUTUSOHJELMIEN kautta asetetuilla ehdoilla on pyritty määrittämään kehitysmaiden talous- ja muuta politiikkaa ja edistetty muun muassa YKSITYISTÄMISTÄ.

Kriittisessä kehitysapukeskustelussa on viime aikoina painotettu toisaalta kehitysavun rahoituksen kestäväyyteen liittyviä kysymyksiä ja toisaalta itse kehitysavun rajoitteita ja rajoittuneisuutta.

Rahoituksen kestävyys takaamiseksi on viime aikoina esitetty erilaisia uusia kehitysrahoituksen muotoja. Näihin kuuluvat esimerkiksi LENTOLIPPUMAKSUT, VALUUTANVAIHTOVERO ja muut GLOBAALIT VEROT.

Kehitysavun rajoitteista keskusteltaessa taas huomiota kiinnitetään siihen, miten kehitysapu ei yksinään riitä, jos maailmantalouden rakenteelliset ongelmat ja esimerkiksi epäoikeudenmukainen KAUPPOLITIIKKA pitävät yllä ja jopa lisäävät taloudellista EPÄTASAA-ARVOISUUTTA eri alueiden ja maiden välillä. Tämän näkemyksen mukaan keskustelun painopistettä pitäisi muuttaa kehitysavusta muihin KEHITYSTÄ estäviin tai edistäviin tekijöihin.

KEHITYSMAIDEN VELKAONGELMA

Velka epätasa-arvon syynä

Kehitysmaiden ulkomaanvelkoja ja niin sanottua velkakriisiä pidetään yhtenä suurimmista globaalia EPÄTASAA-ARVOISUUTTA uusintavista ongelmista. Velkataakkojensa vuoksi monet kehitysmaat eivät pysty tarjoamaan kansalaisilleen hyvinvointia ja ovat jatkuvassa taloudellisessa alistussuhteessa maailman rikkaimpiin maihin ja kansainvälisiin rahoitusinstituutioihin – kuten KANSAINVÄLISEEN VALUUTTARAHASTOON ja MAAILMANPANKKIIN – nähden.

Velkakriisi alkoi vuonna 1982, kun Meksiko ilmoitti olevansa

kykenemätön maksamaan ulkomaanvelkojaan. Tämän seurauksena liikepankit alkoivat leikata lainanantoaan alueen valtioille ja IMF kutsuttiin hoitamaan kriisiä.

Kriisin juuret juontuvat 1970-luvulle. Sen syynä on pidetty liiallista innokkuutta sekä lainarahan tarjonnassa että kysynnässä. Teollisuusmaiden PANKIT kilpailivat aggressiivisesti kehitysmaiden lainamarkkinoista. Lainaa tarjottiin hyvillä ehdoilla: korkotasoli oli usein jopa alle INFLATION. Riskit kohdistuivat yleensä lainaajamaihin. 1980-luvun alussa korot kuitenkin nousivat nopeasti. Suuri osa lainasta oli maksettava takaisin Yhdysvaltain dollareina, ja myös dollarin kurssi nousi nopeasti 1980-luvun alussa. Vahva dollari ja kansainvälisen talouden taantuma laskivat samaan aikaan kehitysmaiden vientituloja.

Monet maat joutuivat lainaamaan rahaa maksaakseen edellisten velkojen korkoja. Kierre johti yhä kasvavaan velkataakkaan. Lopputuloksena monet maat ovat maksaneet pelkästään korkoja moninkertaisesti verrattuna alkuperäisiin velkasummiin.

Velkaongelmaa voidaan pitää sekä taloudellisena että moraalisenä. Velkataakka estää monia kehitysmaita huolehtimasta kansalaistensa hyvinvoinnista, koska julkisia varoja joudutaan käyttämään velan- ja korkojenmaksuun. Lisäksi velkaongelma pitää yllä USKOLONIALISTISIA valtasuhteita etelän ja pohjoisen valtioiden välillä ja estää kehitysmaita osallistumasta maailmantalouteen tasaa-arvoisista lähtökohdista.

Puhtaammin moraalisen ongelmasta tekee esimerkiksi se, että monet velat on myönnetty aikoinaan diktaattoreille tai lainanantajien eduksi. 1970-luvulla monet kehitysmaat olivat epävakaita diktatuureja, joten voidaan kysyä, pitäisikö lainanantajien kantaa vastuuta diktatuureille antamistaan lainoista. Lisäksi suuri osa lainoista annettiin edistämään lainanantajien omaa vientiteollisuutta. Näitä velkoja, jotka eivät tavalla tai toisella ole koituneet lainaottaneen maan kansalaisten hyväksi, kutsutaan yleisesti epäoikeutetuiksi veloiksi.

Lähes kaikki osapuolet ovat sitä mieltä, että ongelmalle on etsittävä ratkaisuja. Ratkaisuehdotukset vaihtelevat kuitenkin suuresti.

Teollisuusmaat ja lainanantajat ovat kannattaneet etenkin ehdollisia helpotuksia maiden maksukykyluokituksen perusteella. Tällaiset helpotukset ovat usein sisältäneet ehtoja kuten

RAKENNESOPEUTUSOHJELMIEN toteuttamista. Helpotusten osoit-tauduttua riittämättömiksi monenkeskiset lainantajat ovat myös mitätöineet joitain lainoja.

Kansalaisliikkeet ovat kuitenkin toistuvasti pitäneet näitä ratkaisumalleja riittämättöminä. Monet etelän kansalaisliikkeet vaativat kaikkien kehitysmaiden kaikkien velkojen täyttämistä mitätöintiä ilman ehtoja. Toisten mukaan kehitysmaiden pitäisi yksipuolisesti kieltäytyä maksamasta velkoja. Eräät kansalaisliikkeet puolestaan ovat kannattaneet niin sanotun velkasovittelujärjestelmän tai velkatuomioistuimen perustamista. Sen tavoitteena olisi luoda pysyvä sovittelujärjestelmä menneiden velkojen – mutta myös mahdollisten tulevien velkojen – sovitteluun.

LUE LISÄÄ

www.afrodad.org
www.jubileesouth.org
www.illegitimatedebt.org
www.cadtm.org
www.oid-ido.org
www.eurodad.org

KEHYSBUDJETOINTI

Budjettikuria vai aktiivista talouspolitiikkaa?

Kehysbudjetointi on Suomessa vallalla oleva käytäntö, jolla hallitus määrittelee kautensa alussa ministeriöille budjettiraamit, joiden sisällä ministeriöiden täytyy toimia seuraavan neljän vuoden ajan. Kehyksiä päivitetään vuosittain, mutta käytännössä ne ohjaavat voimakkaasti ministeriöiden toimintaa koko vaalikauden.

Menot täytyy sovittaa käytössä oleviin tuloihin. Järjestelmän ulkopuolelle on tosin jätetty joitain alueita kuten palkkaturvamenot, valtion osuus toimeentulotukimenoista sekä korkomenot.

Nykymuotoinen kehysbudjetointi otettiin käyttöön vuonna 1991 Suomen suuren laman alkaessa. Hanketta oltiin kuitenkin valmisteltu jo edellisen vuosikymmenen puolella osana suurempaa hallinnon uudistusta. Laman tiukka taloustilanne lisäsi

kehysbudjetoinnin oikeutusta.

Kehysbudjetoitintjärjestelmää on kritisoitu paljon erityisesti laman jälkeen. Järjestelmää on syytetty liiallisesta jäykkyydestä, kun rahankäytön suurista linjauksista täytyy päättää neljän vuoden jaksoissa. Taustalla on myös laajempi talous- ja yhteiskuntapoliittinen kiista UUSLIBERALISTISEN budjettikurin kannattajien ja aktiivisempaa valtion talouspolitiikkaa korostavien välillä.

Kriitikot ovat sitä mieltä, että usein menojen kasvattaminen lyhyellä aikavälillä voi vähentää menoja pidemmällä tähtäimellä, esimerkiksi jos sosiaalisii ongelmiin puututaan niiden syn-tyhetkellä oireiden hoitamisen sijaan. Tällaiseen ajattelutapaan kehysbudjetointi kuitenkin sopii huonosti. Lisäksi ongelmana on se, että järjestelmässä ainoastaan palvelut joustavat, eivät käytetävissä olevat tulot. Kuitenkin myös tulopuolta olisi mahdollista sopeuttaa muuttuviin tarpeisiin vaikuttamalla valtion keräämiin veroihin ja maksuihin tai lainanotolla.

KEYNESILÄISYYS

Hyvinvointivaltion talousoppi

Keynesiläisyys on yhteiskunta- ja talousteoria, jolla viitataan yleensä John Maynard Keynesin (1883–1946) kehittämiin ajatuksiin. Keynesiläisen taloustieteen voidaan katsoa kannattavan sekataloutta eli taloutta, jossa on sekä KAPITALISTISIA että SOSIALISTISIA piirteitä.

Keynesiläisten mukaan markkinoiden toiminta on epätäydellistä, minkä vuoksi valtion tulee tasoiittaa suhdannevaihteluja. Keynes kannatti valtioiden puuttumista talouden toimintaan taantumien ja INFLAATION välttämiseksi. Tämä tarkoittaisi muun muassa rahan lisäämistä talouteen taantumien aikana alhaisemman verotuksen ja alhaisempien korkojen avulla sekä julkisten hankkeiden rahoittamista ostovoiman ja kysynnän lisäämiseksi. INFLAATION aikana taas toteutettaisiin vastakkaisia toimia kysynnän hillitsemiseksi.

Myös täystyöllisyyden ja vakaiden vaihtokurssien nähdään olevan olennainen osa kestävästä TALOUSKASVUN ja KAPITALISMIN tukemista.

Sosialidemokraattien ajatellaan perinteisesti pohjanneen

K

talousajattelunsa keynesiläisyyteen, ja hyvinvointivaltiota voidaan monella tapaa pitää keynesiläisyyden poliittisena perillisenä. Keynesiläisyys oli vuosikymmeniä taloustieteen valtavirtaa, mutta se on menettänyt suosiotaan erityisesti UUSLIBERALISTISEN ajattelun nousun myötä.

KILPAILUKYKY

ks. Talouden uusi kieli

KONSERNI

ks. Osakeyhtiö

KORRUPTIO

Korruptiolla on myös tarjontapuoli

Korruption määritelmästä ja mittaustavoista käydään jatkuvaa kiistelyä. Usein kuitenkin käytetään Transparency International (TI) -järjestön antamaa määritelmää, jonka mukaan korruptio on ”saadun valta-aseman väärinkäyttöä henkilökohtaisen edun nimissä”.

Laajan yleisön tietoisuuteen korruptio on noussut ennen kaikkea TI:n korruption käsityksiä mittaavan indeksin (Corruption Perception Index, CPI) kautta. Suomi on yleensä sijoittunut sen kärkipäähän, vähiten korruptoituneeksi maaksi. Häntäpästä löytyy lähinnä kehitysmaita.

Viime vuosina TI:n ja erityisesti MAAILMANPANKIN käsityksiä korruptiosta on kuitenkin kritisoitu yhä voimakkaammin. Vaikka korruption määritelmän voi ymmärtää laajasti, se on käytännössä rajattu koskemaan vain poliitikkojen ja virkamiesten väärinkäytöksiä. Nämä väärinkäytökset ovat kaikkien mielestä suuri ongelma, mutta kriitikoiden mielestä ongelmakenttä on kuitenkin laajempi. Erityisesti esiin on noussut korruption tarjontapuoli. Lahjuksia ottavat virkamiehet ja poliitikot muodostavat korruption kysynnän, mutta kysyntää ei olisi ilman lahjusten tarjoajia ja välittäjiä – useimmiten suuryrityksiä.

Korruption tarjontapuolen suurimmaksi ongelmaksi on nähty

VEROPARATIISIT, jotka tekevät mahdolliseksi lahjusten kätkemisen. Ongelmana on pidetty myös välittäjäryityksiä, joihin kuuluvat pääosin eurooppalaiset ja amerikkalaiset PANKIT, kirjanpitäjät ja juristit, jotka ovat valmiita auttamaan lahjusten käsittelyssä.

AIKAJANA

- 1993 Transparency International perustetaan
- 1995 TI:n korruptiokäsityksiä mittaava indeksi julkistetaan ensimmäistä kertaa
- 2005 Nigerian entinen opetusministeri syyttää Sveitsiä yhdeksi maailman korruptoituneimmista maista

KULUTTAMINEN

Pitääkö meidän kuluttaa?

Kaikki ihmiset ja yhteiskunnat tarvitsevat kuluttamista pysyäkseen elossa, lisääntyäkseen ja uusintaakseen olemassaoloaan. Ihmiset kuluttavat esimerkiksi ruokaa, vettä, happea ja vaatteita. Kuluttamisen lisääntyminen myös kasvattaa BRUTTOKANSANTUOTETTA ja lisää TALOUSKASVUA, minkä ajatellaan usein lisäävän yleistä hyvinvointia.

Vaikka kuluttamisen tarpeellisuutta sinänsä ei voi kieltää, kriitikoiden mukaan on olemassa taso, jonka jälkeen kuluttaminen on liiallista ja kuluttamisella on rajansa. Etenkin länsimaaisia kulutustottumuksia on arvosteltu paljon. Toinen kritiikin haara korostaa sitä, että tällä hetkellä kuluttaminen jakaantuu maapallolla varsin EPÄTASA-ARVOISESTI. Ylin 20 prosenttia maapallon asukkaista kuluttaa 86 prosenttia, kun taas alin 20 prosenttia kuluttaa 1,3 prosenttia kaikesta kulutuksesta.

Kulutuskriittisyys tai kuluttamisen kritiikki voi nousta eri lähtökohdista. Yleensä kulutuskritiikin näkökulmat ovat joko kulttuurisia tai ympäristöllisiä.

Kulttuurisia näkökulmia painottavaa kritiikkiä on usein niin sanotun kulutuskulttuurin tai konsumeristisen kulttuurin kritiikkiä. Se nousee usein kapitalismikriittisistä tai henkisistä näkökulmista. Tällaisen näkökulman mukaan kuluttaminen samastetaan liian helposti onnellisuuteen, ja ihmisten samastuessa kulutta-

miinsa tuotteisiin he korvaavat esimerkiksi ihmissuhteita kuluttamisella.

Kapitalismikriittisen näkökulman mukaan KAPITALISMI perustuu ajatukselle jatkuvasti lisääntyvästä kuluttamisesta. Koska talousjärjestelmän on tuotettava jatkuvasti lisää voittoa, se johtaa kuluttamisen jatkuvaan kasvuun ja tätä kautta ihmisten yhä suurempaan vieraantumiseen.

Ympäristöllisiä näkökohtia painottava kritiikki on usein sidossa kulttuuriseen kritiikkiin, mutta se keskittyy erityisesti vastustamaan liikakulutusta luonnonresurssien rajallisuuden vuoksi. Koska luonnonvarojen kuluttaminen lisääntyy koko ajan, kuluttamisen kasvun rajat pitäisi määritellä luonnon kantokyvyn mukaan. Etenkin tämänhetkinen länsimainen kulutusmalli on ympäristön kannalta kestävä.

Riippuen näkökulmasta kulutuskritiikki johtaa usein vaatimuksiin joko elämäntavan muutoksista tai vaatimukseen edistää kestävämpää TALOUSKASVUA, KEHITYSTÄ ja kuluttamista.

LUE LISÄÄ

www.maanystavat.fi
www.alaosta.fi
www.adbusters.org

KUSTANNUSTEHOKKUUS

ks. Talouden uskieli

KÖYHYYS

Montako köyhää maailmassa on?

Tulojen näkökulmasta ihminen määritellään köyhäksi, jos hänen tulonsa eivät riitä minimitarpeiden ja -halujen tyydyttämiseen. Nämä määritelmät voivat olla joko absoluuttisia tai suhteellisia.

Absoluuttisissa määritelmissä köyhyys määrittyy jonkin konkreettisen vertailuluvun mukaan, esimerkiksi dollari per päivä.

Suhteellisissa määritelmissä köyhyyttä mitataan suhteessa saman yhteisön muiden jäsenten tuloihin. Näin ollen ihminen voi olla kansainvälisten absoluuttisten mittareiden mukaan rikas mutta oman maansa sisällä köyhä.

YK:n vuoden 1995 sosiaalisen kehityksen huippukokouksen julkilausuma oli yksi ensimmäisistä, joissa maailman hallitukset määrittivät köyhyyttä. Julkilausuman mukaan ”köyhyys ilmenee monella tavalla: sen tunnusmerkkejä ovat esimerkiksi tulojen ja riittävän tasokkaan asumisen mahdollistavien resurssien puute, nälkä ja aliravitsemus, huono terveys, puutteelliset tai kokonaan puuttuvat koulutusmahdollisuudet, alhainen eliniänodote, kasvanut todennäköisyys kuolla sairauksiin, ködittomuuteen tai puutteellisen asumuksen takia, terveydelle vaarallinen ympäristö sekä syrjintä ja syrjäytyminen. Sitä luonnehtivat myös päätöksentekoon, kansalaisyhteiskuntaan ja kulttuurijärjestelmään osallistumisen vähyyt sekä sosiaalisen elämän puute.

Määritelmässä tulee esiin monta köyhyyden ulottuvuutta. Julkilausumassa käsitellään köyhyyttä suhteessa minimitarpeisiin, mutta siinä tuodaan esiin myös köyhyyden yhteiskunnalliset ulottuvuudet viittauksilla kansalaisyhteiskuntaan, päätöksentekoon ja sosiaaliseen elämään. Tällaista lähestymistapaa, joka korostaa ihmisten oikeutta tietynlaiseen elämään, kutsutaan oikeusperustaiseksi, vastakohtana tarveperustaiselle lähestymistavalle.

Köyhyyden määritelmät ovat paitsi monitulkintaisia – myös vahvasti poliittisia. Köyhyyden määritelmästä riippuu esimerkiksi se, miten suurena ongelma näyttäytyy sekä se, kuka köyhyyden vähentämisestä tai poistamisesta hyötyy. Äärimmäisen köyhyyden rajana käytetään usein dollarin tulotasoa päivää kohden. Tällä hetkellä arvioidaan noin miljardin ihmisen elävän äärimmäisessä köyhyydessä. Toisaalta jos rajaksi asetetaan kaksi dollaria, äärimmäisessä köyhyydessä elää jo kolme miljardia ihmistä eli puolet maapallon asukkaista.

2000-luvulla köyhyys on ollut esillä etenkin niin sanottujen YK:n vuosituhtavaroitteiden vuoksi. Globaalin köyhyyden puolittamiseksi sovittiin YK:ssa vuonna 2000 vuosituhtavaroitteista, jotka ulottuvat vuoteen 2015 saakka. Yhteiskunnan eri osa-alueita ja ongelmia käsittelevillä kymmenellä tavoitteella pyritään sitou-

tumaan köyhyyden puolittamiseen. Tällä hetkellä näyttää kuitenkin siltä, että tavoitteeseen ei ainakaan tämänhetkisin panostuksilla päästä.

LUE LISÄÄ

www.ykliitto.fi

www.kua.fi

www.actionaid.org

www.makepovertyhistory.org

LENTOLIPPUMAKSUT, LENTOLIPPUVERO
ks. Globaalit verot

MAAILMAN KAUPPAJÄRJESTÖ
ks. WTO

MAAILMANPANKKI
Lainoja kovilla ehdoilla

Maaailmanpankki on Washingtonissa päämajaansa pitävä maailmanjärjestö, joka lainaa valtioille ja niiden instituutioille rahaa kehityshankkeisiin. Yhdessä KANSAINVÄLISEN VALUUTTARAHASTON kanssa se muodostaa BRETTON WOODS -JÄRJESTELMÄN instituutiot, jotka luotiin 1945 hallinnoimaan ja vakauttamaan maailman talousjärjestelmää.

KANSAINVÄLISEN VALUUTTARAHASTON tavoin Maaailmanpankki myös ohjeistaa vaikeuksiin joutuneita valtioita niiden talouden hoidossa ja edellyttää niiltä tietynlaista talouspolitiikkaa lainojen ehtona. Tämä järjestely tunnetaan RAKENNESOPEUTUSOHJELMINA. Viime aikoina ollaan tosin siirrytty puhumaan köyhyyden vähentämisstrategioista.

Maaailmanpankin merkitys voi lähitulevaisuudessa muuttua oleellisesti. Joukko Etelä-Amerikan valtioita perusti vuonna 2007 Etelän pankin, jonka tarkoituksena on alkaa lainata

rahaa valtioille ilman UUSLIBERALISTISINA pidettyjä ehtoja. Samoin Kiinan rooli lainaajana on vahvistunut merkittävästi viime vuosina.

LUE LISÄÄ

www.worldbunk.org

www.50years.org

www.ifwatchnet.org

MAAILMAN TALOUSFOORUMI

Globaali katalysaattori

Maailman talousfoorumi on kansainvälinen organisaatio, joka tuo yhteen yritysmaailman johtajia, poliittisia johtajia ja erilaisia taloudellisia toimijoita. Organisaatio toimii säätiönä, ja se perustettiin vuonna 1971. Sen kotipaikkana on Geneva Sveitsissä, ja sen näkyvin toimintamuoto ovat vuosittaiset tapaamiset Davosissa.

Foorumin tarkoituksena on edistää taloudellista KEHITYSTÄ ja yritysten omistajia tukevaa suunnittelu- ja valvontajärjestelmää. Sen julkilausuttuna visiona on olla organisaatio, joka rakentaa ja energisoi johtavia globaaleja yhteisöjä ja toimii luovana voimana, joka muokkaa globaaleja, alueellisia ja teollisia strategioita.

Foorumi haluaa toimia katalysaattorina yhteisöjen pyrkiessä toteuttamaan globaaleja aloitteita maailmantilan edistämiseksi.

Oman ilmoituksensa mukaan Maailman talousfoorumi ei edistä mitään poliittisia tai kansallisia etuja. Sitä on kuitenkin kritisoi- tu elitistisen, EPÄTASA-ARVOISEN ja YLIKANSALLISTEN YHTIÖIDEN etuja ajavan globalisaation edistämiseksi. Kriitikoiden mukaan se nimenomaan edistää tietyntilaisia poliittisia etuja linjatessaan globaalia talouspolitiikkaa.

Maailman talousfoorumin vastapainoksi syntyi vuonna 2001 Maailman SOSIAALIFOORUMI, jonka tavoitteena on pitää esillä globalisaation sosiaalisia ulottuvuuksia.

MAATALOUSTUET

Polkumyyntiä ja ylituotantoa

Maataloustuet ovat maataloudelle annettuja julkisia tukia, joiden tavoitteena on tukea maataloutta ja yleisemmin taloutta. Tukia annetaan tuottajille ja muille maataloustoimijoille nostamaan heidän tulojaan ja mahdollistamaan näin tuotanto tai edistämään tiettyjen maataloustuotteiden vientiä sekä esimerkiksi ylituotannon varastointia. Näin tuet vaikuttavat olennaisesti maataloustuotteiden hintaan ja tarjontaan maailmanmarkkinoilla.

Maataloustuet ovat olleet keskeinen ja hyvin kiistanalainen osa globalisaatiosta käytävää keskustelua. Teollisuusmaat käyttävät vuosittain satoja miljardeja euroja maatalouksiensa tukemiseen, mikä on johtanut jatkuvaan ylituotantoon ja lopulta tämän ylituotannon polkumyyntiin maailmanmarkkinoilla. Vuonna 2006 OECD-maat käyttivät 268 miljardia dollaria maatalouksiensa tukemiseen. Erityistä kiistaa ovat aiheuttaneet maatalouden vientituet, joiden ajatellaan edistävän ylituotantoa, tukevan teollisuusmaiden suurttuottajia köyhien maiden ja pientuottajien kustannuksella ja johtavan ekologisesti kestävämmään ruoan kuljetukseen ympäri maailmaa. Vähemmän kiistaa aiheuttavat maatalouspoliittisista syistä ja ruokaturvan takaamiseksi annettavat tuet.

Tukia voi kritisoida useasta – jopa toisilleen vieraista – lähtökohdista. Vapaakaupan kannattajat pitävät maataloustukia yhtenä selvimpänä vapaakaupan esteenä, sillä ne vääristävät markkinoita. Globaalin oikeudenmukaisuuden puolustajien mukaan taas etenkin vientituet pitävät yllä ja lisäävät köyhyyttä, sillä niiden avulla maataloustuotteiden hintoja lasketaan keinotekoisesti. Tällä taas on suuria vaikutuksia kehitysmailla, sillä maatalous on monen köyhän maan pääelinkeino.

Pahimmillaan maataloustuet ovat johtaneet siihen, että teollisuusmaiden ylituotannolle on annettu niin suuria vientitukia, että kehitysmaat ovat joutuneet ostamaan ruokaa teollisuusmaista. Tämä on aiheuttanut vaikeuksia paikallisille tuottajille, mikä taas estää maatalouden ja ruokaturvan kehittymisen köyhimmissä maissa.

Lähes kaikki ovat yksimielisiä siitä, että rikkaiden maiden vientituet pitäisi poistaa – ja muitakin maataloustukia leikata – mutta poliittista tahtoa uudistuksiin ei ole ollut riittävästi. Maail-

man kauppajärjestö WTO:N neuvotteluissa maataloustuet ovat olleet jatkuvan riidan aiheena. Etenkin Yhdysvaltojen ja EU:N tukia on arvosteltu ja erityisesti tukien antamista sellaisille tuotteille, joiden tuotannossa kehityksmailla olisi muuten suhteellinen etu – kuten puuvillan tai sokerin.

Viime vuosina suuntaus on kuitenkin ollut kohti teollisuusmaiden maataloustukien pienentämistä, ja erilaisia sitoumuksia siirtymäaikaan esimerkiksi sokerintuotannon alentamisesta EU:ssa on tehty.

LUE LISÄÄ

www.iatp.org

www.oxfam.org

MAKSUTASE

Miten saamiset ja maksut liikkuvat?

Maksutasetta käytetään kuvaamaan tavaroiden, palveluiden ja rahoituksen siirtoja yhden maan ja muun maailman välillä. Maksutaseeseen luetaan kaikki saamiset ja maksut, kuten tavaroiden ja palveluiden kauppa, ei-kaupalliset rahansiirrot (kuten perinnöt ja eläkkeet), investoinnit sekä valtioiden nimissä tehdyt siirrot. Kyse on siis kaikista saatavista ulkomailta ja maksuista ulkomaille.

Maksutase jaetaan perinteisesti kauppataaseeseen ja rahoitustaseeseen. Kauppataaseella tarkoitetaan tavaroiden ja palveluiden kaupasta aiheutuvia rahansiirtoja. Rahoitustaseeseen kuuluu lyhytkestoinen ja pitkäkestoinen pääoma. Lyhytkestoisella pääomalla tarkoitetaan esimerkiksi pankkisijoituksia ja VIENTILUOTTOJA. Pitkäkestoisella pääomalla viitataan investointeihin.

Maksutasetta ja sen osia käytetään hyväksi esimerkiksi suunniteltaessa valtioiden talouspolitiikkaa. Myös valtioiden luottokelpoisuutta arvioivat kansainväliset laitokset käyttävät tietoja luokitelllessaan valtioiden luottokelpoisuutta.

MARKKINOIDEN VAPAUTTAMINEN

ks. Deregulaatio

OECD

Yhteistyötä, tutkimusta ja valtaa

OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) on taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö, joka perustettiin vuonna 1961. Vuonna 2007 sillä oli 30 jäsenmaata, joista yksi on Suomi. Järjestön yleisiksi toimintatavoitteiksi on määritetty kestävän TALOUSKASVUN ja työllisyyden edistäminen sekä hyvinvoinnin lisääminen.

Nykyään se toimii foorumina, jossa jäsenmaiden edustajat neuvottelevat ja sopivat sosiaalisista ja taloudellisista poliittislinjauksista, jotka koskevat esimerkiksi maataloutta, ympäristöä, työmarkkinoita, kauppaa, verotusta, sijoituksia ja rahoitusta. Tu-loksena voi olla joko sitovia sopimuksia tai suosituksia hallituksille ja yrityksille. Lisäksi OECD tuottaa runsaasti tutkimus- ja tilastotietoa.

Vaikka OECD on lähinnä jäsenmaidensa yhteistyöfoorumi, järjestöllä ja sen linjauksilla voidaan sanoa olevan paljon taloudellista valtaa, sillä sen jäsenmaiden taloudet kattavat noin kaksi kolmasosaa maailmantaloudesta. Kriitikoiden mukaan OECD edistää linjauksillaan ja suosituksillaan usein UUSLIBERALISTISTA talouspolitiikkaa.

OSAKE

ks. Arvopaperi

OSAKEYHTIÖ

Kuka verottaa osakeyhtiötä?

Osakeyhtiöksi kutsutaan yhtiötä, joka on omistajistaan erillinen oikeushenkilö ja jonka omistajilla on yleensä rajoitettu vastuu yhtiön veloista konkurssin sattuessa. Osakeyhtiömuoto löytyy nykyisin lähes jokaisen maan lainsäädännöstä.

Yhtiön omistus perustuu osakkeisiin, joilla voi käydä kauppaa pörssissä. Tällöin kyse on julkisesta osakeyhtiöstä. Pörssin ulkopuolella toimivia osakeyhtiöitä kutsutaan yksityisiksi. Niillä ei ole yhtä laajoja tiedonantovelvollisuuksia kuin julkisilla osakeyhtiöillä.

Osakeyhtiöllä on hallitus, jonka valitsee yleensä kerran vuodessa kokoontuva yhtiökokous. Yhtiökokous myös hyväksyy yhtiön tilinpäätöksen. Lisäksi yhtiöllä tulee olla tilintarkastaja. Yleensä osakeyhtiötä johtaa toimitusjohtaja. Yhtiön perustamisen yhteydessä siihen täytyy sijoittaa alkupääoma, jonka suuruus vaihtelee maittain.

Suuria kansainvälisesti toimivia yhtiöitä on ollut olemassa siirtomaa-ajoista lähtien, mutta nykymuotoisten osakeyhtiöiden historia alkaa 1800-luvun loppupuolelta. Tällöin syntyi ajatus siitä, että osakkaiden yhdessä muodostama yhtiö voi olla osakkaista erillinen oikeushenkilö, toisin sanoen se voi allekirjoittaa sopimuksia ja olla vastuussa veloista yhtiön johdon päätöksillä.

Osakeyhtiöiden kehitys teki mahdolliseksi yhtiöiden koon nopean kasvun myös kansainvälisesti ja erityisesti niiden toiminnan vaatiman rahoituspohjan laajenemisen.

Osakeyhtiötoiminnan kansainvälistyminen tuotti jo varhaisessa vaiheessa ongelmia sen suhteen, minkä valtion lainsäädäntöä eri tilanteissa tulisi soveltaa, jos osakkeiden omistajat tulevat eri valtioista. Nämä ongelmat ovat yhä ajankohtaisempia erityisesti verotuksessa. Kun liiketoiminta ja tuotteiden sekä palveluiden valmistus hajautuu entistä enemmän, on vaikea määritellä, kenelle verotulot kuuluvat. Yhtiöt voivat siirtää voittojaan matalan verotuksen valtioihin esimerkiksi SIIRTOHINNOITTELUA hyväksi käyttäen.

Kansainvälisiä osakeyhtiöitä kutsutaan konserneiksi. Konserniin kuuluu emoyhtiö sekä sen muissa maissa sijaitsevia tytäryhtiöitä. Usein tällaisiin yhtiöihin viitataan myös puhumalla YLIKANSALLISISTA YHTIÖISTÄ.

OSALLISTAVA BUDJETOINTI

Entä jos saisit osallistua taloudenhoitoon?

Yksinkertaisimmillaan osallistava budjetointi (participatory budgeting) tarkoittaa sitä, että päätäntävaltaa budjetista annetaan paikallisesti niille ihmisille, joita budjettiin sisältyvät päätökset koskettavat.

Osallistavan budjetoinnin tavoitteena on edistää perinteistä budjetointia DEMOKRAATTISEMPAA päätöksentekoa, jossa alueen

asukkaat päättävät yhdessä keskustelujen kautta, miten julkisia varoja käytetään. Yleensä prosessi etenee siten, että yhteisön jäsenet määrittelevät aluksi kohteet, joihin ensisijaisesti halutaan panostaa, minkä jälkeen budjetointiprosessia varten valitut edustajat muuttavat nämä toiveet konkreettisiksi ehdotuksiksi. Lopulta paikallinen yhteisö äänestää siitä, mitä hankkeita rahoitetaan, minkä jälkeen paikalliset viranomaiset toteuttavat päätökset.

Osallistavan budjetoinnin kokeilut ovat pääpiirteissään herättäneet innostusta. Kannattajien mukaan malli johtaa tasa-arvoisempaan julkisten varojen käyttöön, suurempaan tyytyväisyyteen, erityisesti aiemmin syrjäytyneiden poliittiseen osallistumiseen, hallinnon parempaan läpinäkyvyyteen ja KORRUPTION väheneemiseen.

Osallistavaa budjetointia on kokeiltu ympäri maailmaa, mutta kunnianhimoisinta ja pitkäkestoisinta työ on ollut Brasilian Porto Alegreissa, jossa käytäntö on ollut käytössä jo vuodesta 1989 asti.

OSUUSKUNTA

ks. Sosiaalinen talous

PAIKALLISRAHA

Kuvitteellista rahaa ja vaihdettuja palveluksia

Paikallisrahalla voidaan tarkoittaa montaa asiaa. Yksinkertaisimmillaan kyse on palveluiden tai tavaroiden vaihtopiiristä, jossa työsuorituksilla saa kuvitteellista ”rahaa”, jolla voi hankkia palveluita muilta piirin jäseniltä. Suurimmillaan paikallisrahat voivat kehittyä laajasti käytössä oleviksi vaihdon välineiksi. Näin on käynyt usein silloin, jos kansallinen rahayksikkö on koettu epävakaaaksi esimerkiksi korkean INFLATION vuoksi.

Kanadalainen Michael Linton on kehittänyt laajimmin käytössä olevan paikallisrahajärjestelmän, LETS:n. Hän korostaa kolmea peruseroa kansallisten rahayksikköjen ja paikallisrahojen välillä:

1. Kansallinen raha hyväksytään kaikkialla valtion alueella, joisain tapauksissa jopa koko maailmassa. Paikallisrahan käyttöalue on tarkkaan määritelty ja paljon pienempi.

2. Kansallista rahaa on aina vähän, sillä sen tarjontaa rajoitetaan INFLATION pelossa. Paikallisrahaa syntyy puolestaan aina, kun sitä käyttävät ihmiset tekevät palveluksia toisilleen. Esimerkiksi LETS-hankkeet sallivat myös sen, että järjestelmän jäsenet voivat velkaantua korottomasti.
3. Paikallisraha ei koskaan voi olla vallan väline, sillä käyttäjät voivat tehdä sitä itse. Tilinylityksistä ei makseta korkoa, joten velkaantuneiden jäsenten paine tehdä lisää töitä on ainoastaan sosiaalinen.

Paikallisrahan sosiaalinen luonne rajaa yleensä vaihtopiirien jäsenmääriä. Vaihtopiirit voivat synnyttää myös ongelmia verottajan kanssa, sillä virallisen talouden ulkopuolella tapahtuvana toimintana paikallisrahan käytöstä ei synny verotuloja.

PANKKI

Voivatko kaikki tyhjentää tilinsä samana päivänä?

Pankkitoiminta liittyy perinteisesti talletusten vastaanottoon ja lainojen myöntämiseen. Rahoitusalan yrityksinä ne voivat myös tarjota muita palveluita, kuten vakuutuksia, valuutanvaihtoa ja luottokortteja.

Talletuspankkien liiketoiminta perustuu siihen, että ne sijoittavat asiakkaiden tallettamia rahoja edelleen RAHOITUSMARKKINOILLE ja myöntämiinsä lainoihin. Niiden on kuitenkin pidettävä tietty osa talletuksista myös valmiina siltä varalta, että asiakkaat haluavat nostaa rahojaan. Tätä suhdetta kutsutaan vakavaraisuusasteeksi. Normaalioloissa järjestelmä toimii hyvin. Ongelmia kuitenkin syntyy, jos luottamus pankkiin romahtaa nopeasti ja suuri joukko tallettajia haluaa nostaa rahansa yhtä aikaa. Tällainen ilmiö tapahtui Isossa-Britanniassa syksyllä 2007, kun Northern Rock -pankki ajautui vaikeuksiin ja lopulta valtiollistettiin.

Pankkien välistä kansainvälistä rahaliikennettä hoitavat selvittelykeskukset, joista merkittävin Euroopassa on nimeltään Clearstream. Kansallisesti pankkien valvonnasta ja sääntelystä vastaa useimmissa maissa keskuspankki.

Pankkien ja muiden rahoitusalan yhtiöiden väliset raja-aidat

ovat viime vuosina murtuneet nopeasti, ja yhä useampi yritys tarjoaa samaan aikaan esimerkiksi vakuutuksia ja pankkilainoja. Osa suuremmista talletuspankeista hoitaa myös yritysten INVESTOINTIPANKKITOIMINTAA, johon kuuluu muun muassa OSAKKEIDEN liikkeelle laskeminen.

PATENTTI

ks. Immateriaalioikeudet

PERUSTULO

ks. Kansalaispalkka

PORTFOLIOSIJOITUS

Sijoitus ilman päätösvaltaa

Portfoliosijoituksella tarkoitetaan sellaista ulkomaisiin OSAKKEISIIN tai VELKAKIRJOIHIN tehtyä sijoitusta, joka ei pienuutensa vuoksi johda merkittävään määräysvaltaan yhtiössä. Näin portfoliosijoitukset eroavat SUORISTA SIOITUKSISTA, joissa määräysvaltaa siirtyy sijoittajalle.

IMF:N vuonna 2001 tekemän tutkimuksen mukaan 38 prosenttia portfoliosijoituksista oli peräisin Yhdysvalloista, Isosta-Britanniasta ja Japanista. EUROOPAN UNIONIN rahaliiton alueelta lähti 35 prosenttia portfoliosijoituksista. Vastaanottajamaista kolme suurinta, Yhdysvallat, Iso-Britannia ja Saksa, keräsivät sijoituksista 40 prosenttia.

Portfoliosijoitusten tuotto-odotukset ja riskit vaihtelevat huomattavasti sijoituskohteesta riippuen. Riskittömintä tuotto on yleensä taloudeltaan vakaiden valtioiden, kuntien tai muiden julkisyhteisöjen liikkeelle laskemissa VELKAKIRJOISSA. Erityisesti Yhdysvaltojen valtion VELKAKIRJAT ovat hyvin suosittu sijoituskohde kautta maailman johtuen Yhdysvaltain talouden merkittävydestä ja dollarin asemasta maailmantalouden tärkeimpänä valuuttana.

Yhtiöiden OSAKKEISIIN sijoitettaessa tuotto-odotukset ja riskit voivat olla hyvin monenlaisia. Karkeasti yleistäen varmaa tuottoa hakevat sijoittajat sijoittavat vakiintuneisiin yhtiöihin, jotka

toimivat sellaisilla aloilla, joiden tuotteilla on kysyntää markkinasuhdanteista riippumatta. Riskisijoittajat sijoittavat enemmän tuntemattomampiin yrityksiin ja sellaisille aloille, joiden odotetaan kasvavan. Ennusteiden epäonnistuessaa myös tappiot voivat olla suuria.

Portfoliosijoituksiin kuuluvat myös asuntolainoista koostetut tuotteet, jotka olivat olennaisessa osassa Yhdysvaltain loppukesällä 2007 alkaneessa subprime-kriisissä. Korkeakorkoisia asuntolainoja ottaneet ihmiset eivät kyenneet maksamaan lainojaan, ja näin ollen myös asuntolainoista tehdyt ja markkinoilla edelleen vaihdetut ARVOPAPERIT menettivät arvonsa.

Merkittävimpiä portfoliosijoittajia ovat suuret ELÄKERAHASTOT. Toisaalta sijoittajien joukossa on myös hyvin pieniä sijoituksia tekeviä yksityishenkilöitä.

PROTEKTIONISMI

Miten Aasian maat vaurastuivat?

Protektionismi tarkoittaa kotimaisten tuottajien eli valtion sisällä markkinoilla toimivien tuottajien suojelemista ulkopuoliselta kilpailulta. Protektionistisia keinoja on monia: esimerkiksi tuotteiden laatuvaatimukset, TULLIT, tuontikiellot, KAUPPOLITIikka ja valtion tukiaiset kuten MAATALOUSTUET.

Protektionismi esitetään usein TALOUSKASVUN vihollisena. Tätä tekevät etenkin VAPAAKAUPAN kannattajat. Historiallisesti protektionismia voi kuitenkin pitää yhtenä välttämättömänä talouspolitiikan välineenä.

Esimerkiksi taloudellisesti menestyneet Aasian maat eivät vapauttaneet tuontiaan merkittävästi ennen kuin niiden taloudet olivat lähteneet kasvuun. Ne rajoittavat yhä lyhytaikaisia pääomaliikkeitä ja ovat käyttäneet kansallista teollisuuspolitiikkaa talouden rakennemuutosten välineenä.

Protektionismin ja VAPAAKAUPAN välistä kiistaa käydään tällä hetkellä ennen kaikkea MAAILMAN KAUPPAJÄRJESTÖ WTO:N neuvotteluissa, joissa kehitysmailla ja teollisuusmailla on usein hyvin erilaisia näkemyksiä protektionistisen talouspolitiikan suosiollisuudesta.

PÄÄSTÖKAUPPA

Kuka maksaa päästösi?

Päästökaupassa ilmansaasteiden tuottajille määritellään kiintiöt, joiden sisällä saasteiden tuotannon pitäisi pysyä. Jos saasteita tuotetaan kiintiötä vähemmän, ylijäävän kiintiön voi myydä, eli tällöin voidaan käydä päästökauppaa. Liikaa saasteita tuottavat joutuvat puolestaan ostamaan päästöoikeuksia.

Päästökaupan taustalla on vuoden 1997 Kioton ilmastositomus, jolla määriteltiin päästövähennystavoitteet maailman maille.

Tällä hetkellä ilmastomuutosta kiihdyttävän hiilidioksidin merkittävän päästökauppajärjestelmä on käytössä EU:ssa, jossa saasteita tuottavaa energia-alaa ja joitain muita teollisuudenaloja (teras-, mineraali- ja metsäteollisuus) koskeva päästökauppa käynnistettiin vuonna 2005. Ensimmäinen vaihe ulottui vuoteen 2007 saakka.

Alku ei ollut tavoitteiden kannalta kovin menestyksellinen. Teollisuuden tuottamat päästöt arvioitiin päästökauppaa suunniteltaessa väärin. Tilanteen paljastuminen johti siihen, että hiilidioksiditonin hinta romahti yhden euron tuntumaan, mikä teki päästökaupasta käytännössä merkityksetöntä. Vuonna 2006 hiilidioksiditonin hinta oli vielä noin 30 euroa. Vuoden 2008 alusta vuoteen 2012 ulottuvalla toisella kaudella päästöoikeuksien määrää on pienennetty, mikä on nostanut päästötonin hintaa. Toisen vaiheen päästökaupalla on tarkoitus saavuttaa puolet Kioton sopimuksen vaatimista päästövähennyksistä.

Myös Australiassa otettiin vuonna 2007 käyttöön hiilidioksidin päästökauppa, ja joissain muissa maissa on käytössä vastaavanlaisia järjestelyjä, joilla pyritään hillitsemään joko hiilidioksidin tai muiden saasteiden määrää.

Harva vastustaa päästökauppaa sinänsä, mutta ilmastomuutoksen hillinnän kannalta olemassa olevat päästökauppajärjestelmät ovat ilmeisen riittämättömiä. Onkin ehdotettu, että päästökauppa olisi laajennettava koskemaan yksittäisten ihmisten kulutusta. Tämä toteutettaisiin henkilökohtaisilla

päästokiintiöillä. Aiheesta käydään aktiivista keskustelua tie- teessä, julkisuudessa ja myös kansainvälisessä politiikassa.

LUE LISÄÄ

www.greenpeace.fi

www.dodo.org

RAHA

Mihin rahaa käytetään?

Rahalla tarkoitetaan välinettä, jolla voidaan käydä kauppaa tavaroilla ja palveluilla sekä kartuttaa varallisuutta. Rahan yleisimmät muodot ovat setelit, kolikot ja pankkitalletukset. Rahalla katsotaan yleensä olevan kolme käyttötarkoitusta:

1. vaihdon välineenä toimiminen
2. arvon mitta
3. varallisuuden säilyttäjä

Rahalle on tyypillistä, että vaihdon välineenä sillä katsotaan olevan suurempi arvo kuin mitä sen todelliset tuotantokustannukset ovat. Tämän vuoksi rahan käyttökelpoisuus vaihdon välineenä on vahvasti riippuvainen siitä, että raha hyväksytään laillisesti ja sosiaalisesti käyväksi vaihdon välineeksi.

Raha on käytännöllinen väline tavaroiden ja palvelusten vaihtoon, sillä se tekee mahdolliseksi niiden vaihtamisen vaihtokaup- paa huomattavasti joustavammin. Rahan jakaminen sopiviin yksi- köihin tekee myös mahdolliseksi tuotteiden ja palveluiden hinnan tarkan määrittelyn.

Keskuspankit vastaavat rahan liikkeelle laittamisesta ja päät- tävät liikkeellä olevan rahan määrästä. Jos rahaa on markkinoilla liikaa suhteessa sen kysyntään, vaarana on, että sen arvo alenee. Pahimmillaan tämä voi johtaa nopeaan hintojen nousukierteeseen eli inflaatioon. Tällöin säästöt menettävät nopeasti arvoaan ja lai- nojen arvo vastaavasti pienenee. Liian pieni liikkeellä olevan rahan määrä voi lisätä painetta deflaatioon eli hintojen alenemiseen.

Liikkeellä olevan rahan määrä oli aikoinaan sidoksissa keskuspankkien kultavarantoihin. Kultakantaa käytettiin Suomessa vuosina 1872–1915 ja 1926–1931. Yhdysvaltain dollari oli sidottuna kultaan 1970-luvulle saakka. Nykyään kultakantaa ei enää käytetä, ja rahan arvo määräytyy monissa maissa markkinoilla kysynnän ja tarjonnan mukaan. Joissain maissa rahan arvo on sidottu jonkin toisen valuutan arvoon, usein dollariin.

Jos valuutan arvo on sidottu, sitä on mahdollista muuttaa ha-
luttaessa poliittisella päätöksellä. Valuutan arvon pienentämistä
suhteessa muihin valuuttoihin kutsutaan devalvaatioksi, suurenta-
mistä revalvaatioksi. Käytännössä devalvaatiota on käytetty usein
esimerkiksi kansainvälisen KILPAILUKYVYN tavoitteluun. Sen vai-
kutukset ovat kuitenkin ristiriitaisia.

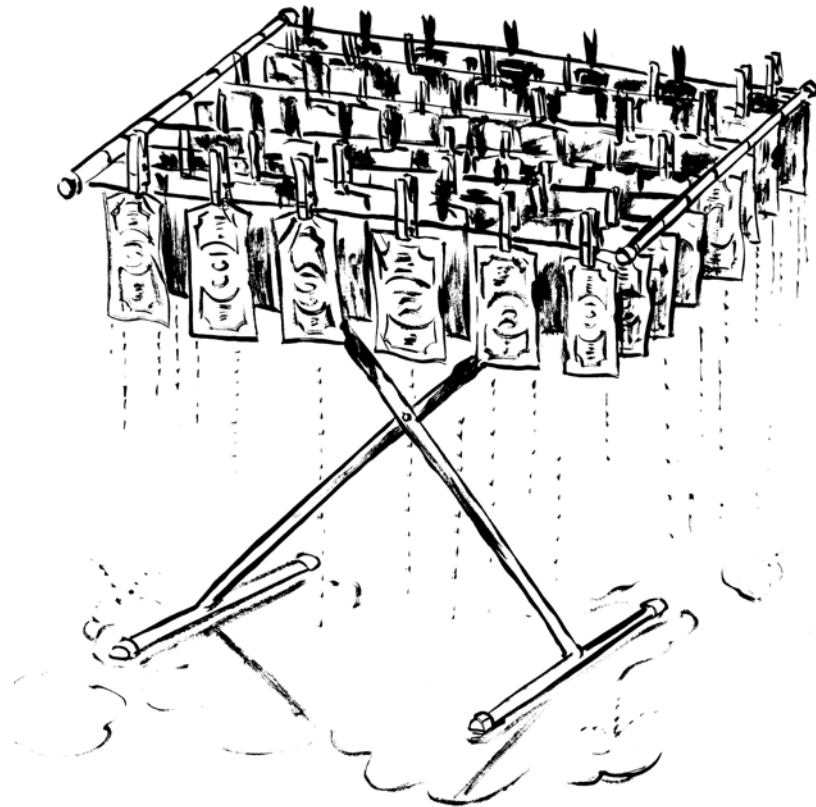
RAHANPESU

Rikollinen raha liikkuu

Rahanpesulla tarkoitetaan rikoksella saatujen varojen käyttämistä edelleen muun omaisuuden, rahan tai arvopapereiden hankkimiseen. Tarkoituksena on häivyttää yhteys rikoksen ja siitä saadun hyödyn välillä. Sana sai alkunsa 1920-luvun Yhdysvalloissa mafian kolikkopesuloista, joiden tuloihin sekoitettiin rikoksella ansaittuja varoja.

Maan sisällä tapahtuneen rikoksen tuottojen sijoittamista edelleen pidetään rahanpesuna lähes kaikkialla. Näin ei kuitenkaan aina ole, jos rikos on tapahtunut toisessa maassa. Esimerkiksi Yhdysvaltoihin on mahdollista tuoda laillisesti varoja, jotka on ansaittu ulkomailla monenlaisilla rikoksilla kuten esimerkiksi ihmisalakuljetuksella tai väärennöksillä.

Likaisen rahan lähteitä on valtava määrä, ja yhä useampi rikollisen toiminnan muoto on muuttunut globaaliksi. Valtioiden rajoja ylittävät usein esimerkiksi huumekauppa, laitton asekauppa, laitton seksiteollisuus, korruptio, petokset, väärennykset, aseelliset ryöstöt, kiristykset, internet-petokset, salakuljetukset, veropetokset ja ihmisalakuljetukset. Myös keinot, joiden avulla tuottojen alkuperä voidaan häivyttää, ovat monipuolistuneet. Rahanpesu on globalisoitunut siinä missä muukin liiketoiminta. Uudet sähköisen liiketoiminnan muodot ovat helpottaneet myös rahanpesijöiden elämää.

Kukaan ei tiedä, kuinka paljon maailmassa pestään rahaa. Arviot ovat summittaisia. Kenties useimmin siteerattu luku on IMF:n entisen pääjohtajan Michael Camdessusksen arvio, jonka mukaan rahanpesun osuus koko maailman yhteenlasketusta BRUTTOKAN-SANTUOTTEESTA olisi kahden ja viiden prosentin välillä. Arvio on 1990-luvulta, mutta osuus on viime vuosina tuskin ainakaan tippunut. Esimerkiksi YK:n vuoden 1999 inhimillisen kehityksen raportissa rahanpesun määrä arvioitiin tätä korkeammaksi. Samoin YK:n vuoden 2007 tulevaisuusraportissa esitettiin korkeampia arvioita.

RAHOITUSMARKKINAT

ks. Finanssimarkkinat

RAHOITUSTASE

ks. Maksutase

RAKENNESOPEUTUSOHJELMAT

Yksityistäminen saapui kehitysmaihin

Rakennesopeutusohjelmat (Structural Adjustment Programs, SAPs) ovat IMF:n ja MAAILMANPANKIN lainaehtoihin liitettyjä sopimuksia, joiden seurauksena monien kehitysmaiden talouksien rakenteet ja talouspolitiikka ovat muuttuneet.

Rakennesopeutusohjelmat kehitettiin KEHITYSMAIDEN VELKA-ONGELMAN seurauksena velkaantuneiden maiden talouden tasa-painottamiseksi ja velanmaksukyyn säilyttämiseksi eli PANKKIEN saatavien turvaamiseksi.

Uusien lainojen ehdoksi asetettiin pitkälti WASHINGTONIN KONSENSUKSEN mukaisten uudistusten lista. Lista sisälsi etenkin vaatimuksia julkisten menojen vähentämisestä, kaupan vapauttamisesta, budjettikurista, viennin lisäämisestä, valtionyritysten YKSITYISTÄMISESTÄ ja hintasäätelyn tai julkisten tukiaisten poistamisesta esimerkiksi elintarvikkeilta.

Rakennesopeutusohjelmat joutuivat 1990-luvun lopulla yhä kasvaneen arvostelun kohteeksi. Niiden KÖYHYTTÄ vähentäviä

vaikutuksia epäiltiin, ja kansainvälisten rahoituslaitosten – etenkin IMF:n ja MAAILMANPANKIN – nähtiin ohjanneen liikaa kehitysmaiden sisäisiä asioita.

Koska ohjelmat olivat yleensä KEHITYSAVUN tai lainojen ehtoina, niiden koettiin olevan tapa pakottaa köyhemmät maat omaksumaan rikkaampien maiden politiikkalinjauksia. KEHITYSMAIDEN VELKAONGELMAN laajuuden vuoksi ohjelmien onkin nähty olleen keino hallinnoida suurinta osaa ihmiskunnasta.

Vaikutuksiltaan ohjelmat johtivat arvostelijoiden mukaan monissa köyhemmissä maissa peruspalvelujen kuten terveydenhuollon ja koulutuksen romahtamiseen, luonnonvarojen riistoon, elintarvikkeiden hintojen nousuun ja elintarvikehuollon huononemiseen, kun esimerkiksi viljelykasveissa panostettiin vientikasveihin.

Näin rakennesopeutusohjelmien sanotaan syventäneen kehitysmaiden KÖYHYTTÄ. Niiden nähdään myös olleen monin tavoin haitaksi ympäristölle, koska ne ovat johtaneet esimerkiksi lannoitteiden käytön ja raskaan teollisuuden kasvuun.

Koska ohjelmien kielteiset seuraukset ovat käyneet ilmeisiksi, niistä ollaan virallisesti luovuttu tai luopumassa. Rikkaiden maiden kehityspolitiikan voi kuitenkin nähdä noudattelevan edelleen monella tavalla ohjelmien periaatteita. Lisäksi rakennesopeutusohjelmia seuranneet köyhyyden vähentämisstrategiat ovat monien mukaan suoraa jatkumoa vanhalle politiikalle. Vaikka köyhyyden vähentämisstrategiat ovat kehitysmaiden itsensä muotoilemia, ne näyttävät toistavan monia rakennesopeutusohjelmien tavoitteita. Tätä pidetään merkinä rahoittajien vallan jatkumisesta.

REILU KAUPPA

Lisää rahaa tuottajille

Reilulla kaupalla tarkoitetaan kansainvälisen reilun kaupan liikkeen sääntöjä noudattavaa maailmankauppaa.

Reilussa kaupassa maanviljelijöille turvataan minimihinta, joka on keskimäärin noin 15 prosenttia korkeampi kuin yleisillä markkinoilla. Reilussa kaupassa myös työoikeudet on taattu, ja tuotantosopimukset solmitaan pitkiksi jaksoiksi.

Tuottajille maksetaan erillistä reilun kaupan lisää. Lisiä ei oh-

jata suoraan maanviljelijöille vaan heidän hallinnoimilleen järjestöille. Usein rahat säätiöidään ja käytetään yhteistä hyvää tuotaviin tarkoituksiin.

Koska reilun kaupan lisä ei ole suora tukiainen maanviljelijöille, se ei kannusta ylituotantoon. Lisän saanti voi olla hyvinkin kausiluontoista riippuen reilun kaupan tuotteiden menekistä. Näin ollen reilun kaupan lisä on varsin erilainen avustuskeino kuin esimerkiksi MAATALOUSTUET.

Reilun kaupan tuottajille on erilaisia sääntöjä, jotka vaihtelevat tuotteiden ja tuotantotapojen mukaan. Pienviljelijöiden kohdalla säännöt kieltävät esimerkiksi lapsityövoiman käytön ja turvaavat kaikille tuottajille yhtäläisen edustusoikeuden tuottajajärjestön toiminnassa. Tämän vuoksi monet reilun kaupan tuottajat järjestäytyvät OSUUSKUNNIKSII.

Kaikki reilun kaupan tuottajat ja maahantuojat sertifioidaan erikseen, mikä tarkoittaa, että sääntöjen noudattamista valvotaan itsenäisesti ja läpinäkyvästi.

Reilun kaupan osuus maailmankaupasta on toistaiseksi hyvin pieni, mutta sen suosio on kuitenkin kasvussa. Toistaiseksi reilun kaupan merkit keskittyvät lähes kokonaan kuluttajille suunnattuihin maataloustuotteisiin. Kuparin, bauksiitin tai vaikkapa kullan sertifiointi olisi huomattavasti vaikeampaa, koska kuluttajille päätyvät lopputuotteet ovat varsin kaukana itse raaka-aineesta. Sertifiointi olisi kuitenkin tarpeen, sillä tehdastyöhön ja kaivostoimintaan liittyy valtavia ympäristö- ja työoikeusongelmia.

LUE LISÄÄ

www.repu.fi

www.reilukauppa.fi

www.estelle.fi

SIIRTOHINNOITTELU

Yhtiöiden keino välttää veroilta

Siirtohinnoilla tarkoitetaan hintoja, joita YLIKANSALLISET YHTIÖT käyttävät tytäryhtiöidensä välisessä kaupassa. Kun esimerkiksi matkapuhelimia Intiassa valmistava tytäryhtiö lähettää val-

miin tuotteen eurooppalaiselle tytäryhtiölle, tuotteelle tarvitaan hinta. Tätä hintaa kutsutaan siirtohinnaiksi.

Kaikille yhtiön sisällä maasta toiseen myytävälle tuotteelle ja palveluille täytyy muun muassa kirjanpidollisista syistä asettaa siirtohintaa.

Jo yli puolet maailmankaupasta käydään nykyään YLIKANSALLISTEN YHTIÖIDEN sisällä. Tämän vuoksi siirtohintojen määrittelyllä vaikutetaan ratkaisevasti siihen, mihin valtioon yhtiöt maksavat veroja ja miten paljon niitä maksetaan. Jos yhtiö myy tuotteitaan normaalia halvemmalla, sen voitot pienenevät, jos taas kalliimmalla, sen voitot kasvavat.

Siirtohinnoitteluohteista vastaa OECD. Sen mukaan tytäryhtiöiden tulisi käydä kauppaa samoilla ehdoilla kuin jos ne olisivat toisistaan riippumattomia yrityksiä. Toisin sanoen kaupassa pitäisi käyttää maailmanmarkkinahintoja. Maailmanmarkkinahinnan määrittely on kuitenkin usein hankalaa. Matkapuhelimia voidaan myydä eri hinnoilla eri maissa, IT-alan konsulttipalveluista puhumattakaan.

Siirtohintojen määrittelyn vaikeuden vuoksi siirtohintojen vääristelystä onkin tullut YLIKANSALLISILLE YHTIÖILLE merkittävä keino välttää veronmaksulta. Voitot tehdään matalan verotuksen maissa, ja korkean verotuksen maissa sijaitsevat tytäryhtiöt taas tekevät tappiota. Ongelma on erityisen paha kehitysmaissa, missä verohallinnon resurssit valvoo yrityksiä ovat usein heikot.

SIJOITUSRAHASTO

Tuottoja ja tappioita sijoittajalle

Sijoitusrahastolla tarkoitetaan yleensä järjestelyä, jossa sijoittajien rahoista huolehtii rahastonhoitaja, joka pyrkii löytämään rahoille tuottavimmat sijoituskohteet rahaston toimialan sisällä. Sijoitusrahastot omistavat yleensä tietyn toimialan tai maantieteellisen alueen OSAKKEITA tai VELKAKIRJOJA. Jotkut rahastot omistavat molempia.

Sijoitusten kokoelmaa kutsutaan sijoitussalkuksi. Salkun kokoonpano vaikuttaa siihen, millaisia voittoja sen odotetaan tuottavan ja millaisia riskejä sijoituksiin sisältyy.

Rahastosijoitukset eroavat pankkitilisijoituksista asiakkaan näkökulmasta siinä, että niiden arvo voi myös laskea.

Erlaisia sijoitusrahastoja ovat esimerkiksi HEDGE-RAHASTOT ja ELÄKERAHASTOT.

SOSIAALIFOORUMI

Toisenlainen maailma on mahdollinen

Maailman sosiaalifoorumit syntyivät vastavoimana MAAILMAN TALOUSFOORUMILLE. Ne eivät kuitenkaan ole organisaatioita tai säätiöitä, kuten MAAILMAN TALOUSFOORUMI, vaan ennen kaikkea avoimia kohtaamispaikkoja, joissa ihmiset, järjestöt ja ajatukset kohtaavat. Keskustelujen pohjalta muotoillaan uusia poliittisia tavoitteita ja mietitään toimintamutoja tavoitteiden toteuttamiseksi. Sosiaalifoorumit syntyivät monella tapaa reaktiona UUSLIBERALISTISEN globalisaation ja talouspolitiikan leviämiseen. Sosiaalifoorumit liitetään yleisesti GLOBALISAATIOKRIITTISEN LIIKKEEN nousuun.

Ensimmäinen Maailman sosiaalifoorumi pidettiin Brasilian Porto Alegreassa vuonna 2001. Tämän jälkeen on pidetty useita Maailman sosiaalifoorumeja sekä alueellisia, paikallisia ja temaattisia sosiaalifoorumeja ympäri maailmaa. Suomen sosiaalifoorumeja on pidetty vuosittain vuodesta 2002 lähtien. Suurimmat foorumit ovat koonneet yhteen jopa yli satatuhatta ihmistä.

Maailman sosiaalifoorumilla on peruskirja, jonka periaatteita kaikkien osallistujien on tarkoitus kunnioittaa. Muita sääntöjä tai ehtoja foorumeilla ei ole. Foorumit organisoituvat yleensä työryhmien kautta. Maailman sosiaalifoorumilla on myös kansainvälinen neuvosto ja sihteeristö, jotka organisoivat tapahtumaa.

Foorumit ovat peruskirjansa mukaan avoimia kohtaamispaikkoja UUSLIBERALISMIA, pääomien maailmanvaltaa ja kaikkia imperialismin muotoja vastustavien järjestöjen ja ihmisten kesken. Ne kokoavat yhteen kansalaisliikkeitä ja tarjoavat mahdollisuuden keskinäiseen pohdintaan, mutta ne eivät pyri edustamaan maailmanlaajuisia kansalaisyhteiskuntaa kokonaisuudessaan. Kellään ei ole valtuuksia esittää kantoja kaikkien foorumin osanottajien nimissä.

Peruskirjan mukaan sosiaalifoorumit ovat moniarvoisia, monipuolisia, ei-tunnustuksellisia, ei-valtiollisia ja puolueista riippumattomia areenoita. Mikään puolue tai sotilaallinen organisaatio ei voi osallistua Maailman sosiaalifoorumiin. Hallitusten ja lainsäädäntöelinten edustajat, jotka hyväksyvät peruskirjan sitoumukset, voidaan kutsua osallistumaan yksityishenkilöinä.

Foorumeita voi pitää poliittisina kokoontumisina, mutta ne voi myös nähdä osana laajempaa poliittista muutosprosessia, jossa foorumit toimivat kohtaamisina, jotka saavat yhdessä aikaan muutosta. Ne ovat osa edustuksellisen DEMOKRATIAN ulkopuolella tapahtuvaa poliittista toimintaa, ja niiden tavoitteena on edistää maailmanlaajuisia muutosta jokaisen paikallisiin kokemuksiin perustuen.

Sosiaalifoorumien epävirallisena mottona voidaan pitää lausetta ”Toisenlainen maailma on mahdollinen”.

AIKAJANA

- 2001 Ensimmäinen Maailman sosiaalifoorumi (WSF) pidetään Brasilian Porto Alegreassa.
- 2002 Ensimmäinen Suomen sosiaalifoorumi (SSF) pidetään Helsingissä.
- 2002 Ensimmäinen Euroopan sosiaalifoorumi (ESF) pidetään Firenzessä.
- 2006 Maailman sosiaalifoorumi pidetään hajautetusti kolmella mantereella Malin Bamakossa, Venezuelan Caracasissa ja Pakistanin Karachissa.
- 2008 Suomen sosiaalifoorumi pidetään ensimmäistä kertaa Helsingin ulkopuolella, Tampereella.

LUE LISÄÄ

www.sosiaalifoorumi.fi
www.fse-esf.org
www.wsfprocess.net
www.forumsocialmundial.org.br
www.nigd.org

SOSIAALINEN TALOUS

Kuka järjestää Ranskassa esikoulupaikat?

Sosiaalisella taloudella tarkoitetaan kaikkea taloudellista toimintaa, joka ei ole yksityisomistuksessa eikä myöskään osa julkista sektoria. Käytännössä tämä tarkoittaa yhteisöllisiä toimijoita: osuuskuntia, niiden välisiä yhtiöitä, säätiöitä ja järjestöjä.

Sosiaalisessa taloudessa omistajuus on yhteishallinnassa ja sillä ei käydä kauppaa. Pörssissä vaihdettavissa olevan osakkeen sijaan jäsenyys tuo mukanaan yhteisvastuun.

Sosiaalisen talouden merkitys on valtava. Se työllistää noin seitsemän prosenttia EU-maiden työvoimasta ja tuottaa kahdeksan prosenttia unionin BRUTTOKANSANTUOTTEESTA.

Osuuskuntia on olemassa monenlaisia. Ne eroavat toisistaan esimerkiksi tarkoitukseltaan, rakenteeltaan ja kooltaan.

Tuottajaosuuskunta turvaa omistuksen jakautumisen tasan. Esimerkiksi maataloustuottajien osuuskuntaa ei voi ulkopuolinen ostaa, ellei se ensin muutu pörssiyhtiöksi. Sama pätee kuluttajaosuuskuntiin, kuten S-ryhmään ja Osuuspankkeihin: ne eivät ole kaupan pääomasijoittajille, vaan jäsenasiakkaat omistavat osuuskunnan kokonaan. Jäsenasiakkailla on myös äänioikeus osuuskunnan vaaleissa.

Sosiaalisen talouden organisaatiot voivat myös puuttua yhteiskunnallisiin ongelmiin ja EPÄTASA-ARVOISUUKSIIN. Esimerkiksi Tanskassa, jossa suuret energiayhtiöt sijoittavat tuulivoimaan vähemmän kuin kuluttajat haluaisivat, osuuskunnat ovat tarjonneet vihreän vaihtoehdon. Miltei neljännes sikäläisestä tuulivoimasta on kuluttajien omistamien osuuskuntien tuottamaa.

Ruotsissa 17 prosenttia asunnoista on asunto-osuuskuntia. Ruotsissa myös noin joka yhdeksäs esikoulupaikka on vanhempien omistaman osuuskunnan tarjoama, Ranskassa jopa joka viides. Järjestöpohjaisia lastentarhoja toimii erityisesti Isossa-Britanniassa, jossa ne rekisteröityvät hyväntekeväisyysjärjestöiksi ja saavat siten verohelpotuksia.

LUE LISÄÄ

www.pellervo.fi

SOSIALISMI

Idealismia vai solidaarisuutta?

Sosialismilla viitataan yhteiskuntateoriaan tai -ajatteluun, joka tavoittelee tuotantovälineiden sekä tuotannon jakelun ja vaihdon yhteisomistusta aineellisen tasa-arvon saavuttamiseksi. Sosialistista ajattelua luonnehtivat solidaarisuuden, yhteistyön ja vastavuoroisuuden ihanteet.

Sosialistisia ihanteita on tavoiteltu ja voidaan tavoitella hyvin eri tavoin lähtien aina keskitetystä valtiolähtöisestä hallinnoinnista päätyen päätöksentekomalliin, jossa valta on hajautettu itseään hallinnoiville yhteisöille.

Sosialistisia ajatusmalleja on kritisoitu runsaasti kautta sen historian. Niitä pidetään usein joko idealistisina ja epärealistisina malleina tai toisaalta niiden ei uskota edistävän taloudellisia päämääriä ja esimerkiksi taloudellista tehokkuutta KAPITALISMIN tavoin. 1900-luvun loppupuolella sosialismin kritiikki voimistui etenkin niin sanottujen reaalisosialististen maiden romahtamisen jälkeen.

LUE LISÄÄ

www.sosialistiliitto.org

www.rosalux.de

SUORA SIIJOITUS

Kehityksen edellytyksestä verokilpailuun

Suoralla sijoituksella tarkoitetaan YLIKANSALLISEN YHTIÖN ulkomaille tekemää sijoitusta. ARVOPAPERIEIHIN tehtävästä PORTFOLIOSIJOITUKSESTA suora sijoitus eroaa siinä, että sijoitus antaa päätösvaltaa liiketoiminnassa sekä hallinnollista tai teknistä panostusta. YK:n määritelmän mukaan suoran sijoituksen edellytyksenä on vähintään 10 prosentin omistusosuus kohdeyrityksessä.

Valtiot pitävät yleensä suoria sijoituksia PORTFOLIOSIJOITUKSIA toivottavampina, sillä niiden katsotaan johtavan pitkäjänteisempään sekä kansantalouden ja työllisyyden kannalta parempaan

lopputulokseen kuin usein lyhytkestoisempien PORTFOLIOSIJOITUSTEN.

KEHITYSAVUSTA ja KEHITYKSESTÄ käytävässä keskustelussa suorien sijoitusten merkityksestä on kiistelty paljon. MAAILMANPANKIN ja KANSAINVÄLISEN VALUUTTARAHASTON perusoppina oli pitkään, että suoria sijoituksia korostettiin kehityksen välttämättömänä edellytyksenä. Kehityksmaat joutuivat avaamaan talouksiaan ulkomaisille sijoituksille, koska niiden ajateltiin synnyttävän työpaikkoja, verotuloja ja tuovan osaamista myös paikalliseen liiketoimintaan.

Nykyään kansainväliset rahoituslaitokset ovat ainakin osin joutuneet tunnustamaan, että suorat sijoitukset eivät itsessään ole oikotie TALOUSKASVUUN tai muihin kehitystavoitteisiin. Kaikki riippuu siitä, millaisilla vero- ja KAUPPAPOLITIIKAN ehdoilla sijoituksia tehdään, miten pitkäkestoisia ne ovat ja millaisista sijoituksista on kyse.

Suorien sijoitusten roolista käytävä keskustelu kytkeytyykin oleellisesti laajempiin KAUPPAPOLITIikkaa ja kansainvälistä VEROKILPAILUA koskeviin keskusteluihin.

Suorien sijoitusten houkuttelu on johtanut VAPAATUOTANTO-ALUEIDEN ja VEROLOMIEN räätälöintiin ulkomaisille yrityksille. Suorien sijoitusten toivossa luotuja houkuttimia tarjoavat valtiot ympäri maailmaa, mutta eniten myönnytyksiä tekevät yleensä valtiot, joilla on vain vähän muita vahvuuksia ja kilpailutekijöitä, kuten koulutettua työvoimaa. Yleensä kyse on kehitysmaista. Toisaalta suoriin sijoituksiin voivat kannustaa myös pitkällä aikavälillä odotettavissa olevat voitot tai halu olla läsnä kasvavilla tai muuten tärkeillä markkina-alueilla, kuten tällä hetkellä Kiinassa ja Intiassa.

Kehitysmaihin suuntautuvien suorien sijoitusten tekemistä kannustetaan teollisuusmaissa esimerkiksi VIENTILUOTOILLA.

TALOUDEN UUSKIELI

Puhetta ilman sisältöä

Talouden uuskielellä viitataan fiktiiviseen kieleen, jonka avulla esitetään taloudellisia argumentteja ja tehdään vaihtoehtoiset puheet mahdolltomiksi. Uuskielen ajatus liitetään yleensä kirjailija

George Orwelliin, joka kehitti ajatuksen uuskielestä kuvaamaan etenkin totalitarististen poliittisten järjestelmien kielenkäyttöä.

Talouden uuskieli tarkoittaa uuskielen ajatusten ulottamista politiikasta talouteen. Uuskielen tarkoituksena ei ole tarjota tietoa tai tuottaa keskustelua. Uuskieli tuottaa ja toistaa sanoja, joiden merkityksiä kukaan ei enää tiedosta, tunnista tai muista. Se on tapa puhua asioista ilman sisältöjä.

Uuskielen sanojen varsinaisia merkityksiä on yleensä lähes mahdoton ymmärtää, ja sitä käyttävät yleensä ne, joilla ei ole mitään – tai vain vähän – sanottavaa. Talouden uuskielen käytön myötä myös vaihtoehtoiset ajatukset muuttuvat vaikeammiksi.

Talouden uuskielen törmää nykyään mediassa, politiikassa, tiedemaailmassa ja kahvipöytäkeskusteluihin. Erityisen taitavia uuskielen käyttäjiä ovat taloustieteilijät.

Ajankohtaisimpina esimerkkeinä talouden uuskielestä ovat sellaiset sanat kuin kilpailukyky, muutospaine, innovaatiot, kustannustehokkuus, dynaamiset vaikutukset, tehostaminen, osaamis-tarve, maltillinen talouspolitiikka, julkisen talouden kestävyys, vastuullinen talouspolitiikka, joustavuus, menestystekijät, toimintaedellytykset, epävarmuustekijät, tulevaisuuden haasteet, rakenteelliset uudistukset ja talouden pakot.

TALOUSKASVU

Ratkaiseeko kasvu kaiken?

Talouskasvu on ollut olennainen osa ihmisten elinolojen paranemista vähintään viimeisten kolmensadan vuoden ajan, ennen kaikkea teollisuusmaissa.

Talouskasvua mitataan yleisesti BRUTTOKANSANTUOTTEEN (BKT) kasvulla. Kasvu tarkoittaa tällöin sitä, että tavaroita ja palveluita tuotetaan enemmän kuin ennen, esimerkiksi edellisenä vuotena.

Talous kasvoi lähes koko 1900-luvun nykyisissä teollisuusmaissa, joihin Suomikin lukeutuu. Suomessa poikkeuksia ovat olleet 1930-luvun lama, maailmansotien aika ja 1990-luvun lama.

Yleisesti taloustieteilijät ovat ennustaneet, että eri maiden taloudet saavuttaisivat BKT:n osalta toisensa. Näin ei kuitenkaan ole käynyt. Siitä ollaan kuitenkin yhtä mieltä, että talouden kas-

vua kiihdyttävät investoinnit, siis rahan tai muun pääoman sijoittaminen tuottavaan toimintaan, sekä erityisesti osaamisen lisääntyminen.

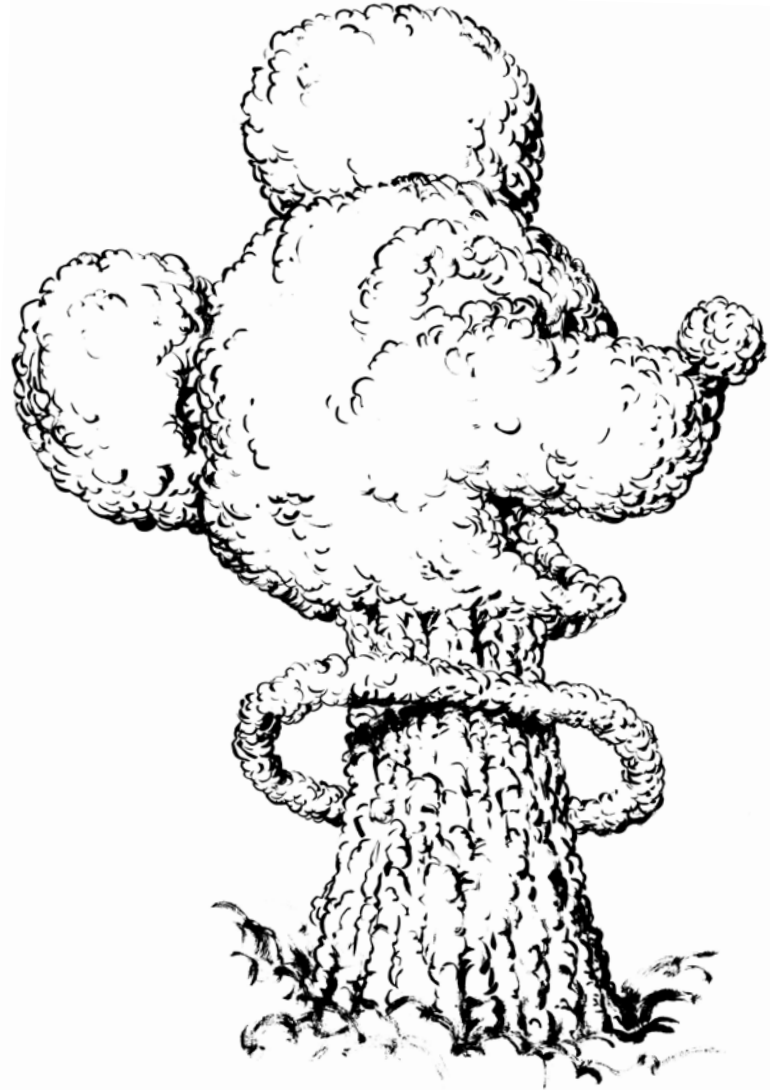
Kasvun tavoittelu on muodostunut niin olennaiseksi osaksi talouttamme, että ilman sitä koko taloutta on vaikea ajatella. Talouskasvun arvostelijat lähestyvät asiaa kuitenkin toisin. Heidän mielestään kasvu ei ole niinkään itseisarvo kuin keino päämäärien saavuttamiseksi. Valtiontaloudenhoidon tavoitteeksi tulisi heidän mielestään asettaa esimerkiksi EPÄTASA-ARVON vähentäminen, heikoimpien olojen kohentaminen ja palvelujen parantaminen. Talouskasvu on välttämätön – muttei yksistään riittävä – ehto heikoimpien tilanteen parantamiselle.

Arvostelijoiden mukaan talouskasvu ei saisi myöskään tarkoittaa ympäristön tilan huonontumista tai luonnonvarojen hupenemista. Rajalliset resurssit sekä hyvinvointia uhkaavat saasteet ja kasvihuonepäästöt ovat kuitenkin herättäneet uusia kysymyksiä talouskasvusta. Vaikka ympäristötuhot ja luonnonvarojen käyttö suhteessa tuotettuun tavaramäärään on pienentynyt, voimistuva talouskasvu on kuitenkin toistaiseksi aina tarkoittanut aiempaa suurempaa resurssien kulutusta.

Erityisesti juuri ympäristöllisesti koko KAPITALISTISELLA taloudella on suuria haasteita edessään. Samaan aikaan kolmannessa maailmassa talouden olisi kehityttävä ainakin sen verran, että äärimmäisestä KÖYHYHYDESTÄ vapauduttaisiin.

Lopulta talouskasvun hyödyllisyys tai välttämättömyys riippuu vastauksesta kolmeen kysymykseen: Johtaako lisääntyvä KULUTAMINEN onneen, vai olisiko yksinkertaisempi elämä ihmisille parempi? Voidaanko globaali talouskasvu yhdistää vähäisempään luonnonvarojen käyttöön esimerkiksi lisäämällä aineettomia palveluja, vai onko talouskasvun ja vähäisempien resurssien käytön ja pienempien päästömäärien välillä aina ristiriita? Onko talouskasvun maksimoiminen paras tapa parantaa ihmisten elinoloja, vai pitäisikö tavoitteita muuttaa?

Globalisaation myötä kasvu näyttää lisäävän myös elämänlaatua huonontavaa riskialttiutta.

TOBININ VERO

ks. Globaalit verot

TRIPS

Patentteja ja kalliimpia lääkkeitä

TRIPS (Trade-Related Intellectual Property Rights) on WTO:N alainen sopimus, joka koskee henkisiä teollis- ja tekijänoikeuksia eli IMMATERIAALIOIKEUKSIA. Sen alaan kuuluvat esimerkiksi patentit, tekijänoikeudet ja tuotemerkit.

TRIPS-sopimus esiteltiin vuonna 1995. TRIPSiin sisältyvä tiedon hallinnointi ja omistaminen on yksi talouden globalisaation kiistellyimmistä puolista. Monien mukaan TRIPS on kenties tuhoisin ja vaarallisin WTO-sopimuksista, koska se koskettaa elintärkeitä kysymyksiä vaikuttaessaan esimerkiksi lääkkeiden, siementen ja koulutuksen saatavuuteen. Suurimman haasteen TRIPS on synnyttänyt maailman köyhille ja yleisemmin kehitysmaille.

Kiistoja ovat aiheuttaneet etenkin elämänmuotojen ja lääkkeiden patentointiin liittyvät säädökset. Yhden sopimuksen kiistellyimmän kohdan mukaan WTO:N jäsenmaiden pitää antaa patenttien omistajille, jotka ovat usein YLIKANSALLISIA YHTIÖITÄ, väliaikainen monopoli tai lisenssi patentoituun ”keksintöön”. Nämä keksinnöt saattavat kuitenkin olla niin sanottua ihmiskunnan yhteistä tietoperimää, jonka yritys on ainoastaan patentoinut.

Keskustelussa ovat nousseet esiin erityisesti lääkepatentit. TRIPS takaa patentin haltijalle, kuten lääkevalmistajalle, 3–20 vuoden lisenssin. Tämä varmistaa tuotteen pitkän saatavuuden mutta samalla estää halvempien, niin sanottujen geneeristen lääkkeiden kehittämisen ja myynnin.

Lääkkeiden lisäksi kiistoja on herättänyt myös elämänmuotojen, kuten geenien ja kasvien osien, patentointi. Geeniteknologia tuottaa uusia geenejä, jotka ovat IMMATERIAALIOIKEUKSIEN piiriin kuuluvia keksintöjä. Kun esimerkiksi siemenet patentoidaan ja niistä tulee yksityisomaisuutta, köyhiltä katoaa oikeus ja mahdollisuus näiden lajien viljelyyn.

TRIPS-sopimusta vastaan esitetty kritiikki noudattelee pitkälti laajemmin IMMATERIAALIOIKEUKSISTA käytävää keskustelua ja siinä esitettyjä kriittisiä puheenvuoroja.

TULLIT

Kaupppolitiikan kiistakapula

Tullit (myös tariffit) ovat veroja, joita kannetaan maahan tuotavista tuotteista valtion tulojen kartuttamiseksi tai tiettyjen tuotteiden tuonnin hillitsemiseksi.

Tulleja voidaan periä tuotavan tavaran arvon, koon, painon, määrän tai muun kriteerin mukaan. Tulli voidaan säätää myös niin suureksi, että tietyn tuotteen tuonti käy kannattamattomaksi ja loppuu kokonaan.

Aiemmin tulleja perittiin myös maiden sisällä kaupunkien välillä käytävässä kaupassa.

Perustelut tullimaksujen keräämiselle vaihtelevat maittain ja tuoteryhmittäin. Erityisesti mailla, joiden oma tuotanto on vähemmän kehittyntä, on usein intressi suojella omaa tuotantoaan tulleilla. Tällaisia intressejä on usein etenkin kehitysmailla. Toisaalta myös monet rikkaammat maat suojelevat tiettyjä teollisuudenaloja tullien avulla syistä, jotka liittyvät esimerkiksi työllisyyteen, aluepolitiikkaan tai huoltovarmuuteen (esimerkiksi kotimaisen ruoan riittävyyteen).

Tullien taloudellinen merkitys vaihtelee riippuen maan hallinnon ja talouden luonteesta. Kehitysmaiden veronkantokyky on usein heikko, kun suuri osa taloudesta toimii virallisen rahatalouden ulkopuolella. Tällöin tulleista saatavien tulojen merkitys valtiontaloudelle on usein hyvin suuri.

Lähes kaikki maailman maat suojasivat tuotantoaan korkeilla tulleilla valtaosan 1900-luvusta. Niitä lähdettiin alentamaan 1980-luvulla osana valtaan noussutta talousajattelua, jota luonnehditaan usein UUSLIBERALISTISEKSI. Tulleja on alennettu etenkin WTO:ssa neuvotelluilla sopimuksilla sekä alueiden välisissä ja maiden kahdenvälisissä neuvotteluissa. Kehitysmaissa tulleja poistettiin usein kansainvälisten rahoituslaitosten, erityisesti MAAILMANPANKIN ja IMF:N RAKENNESOPEUTUSOHJELMIEN seurauk-

sena. Myös VAPAAKAUPPA-alueet, kuten EU, ovat olleet tärkeässä roolissa tullien poistamisessa. VAPAAKAUPPA-alueiden sisäisessä kaupassa ei peritä tulleja.

Neuvottelut tulleista herättävät merkittäviä kiistoja, kun valtiot yrittävät sopia tuonnin ja viennin oikeudenmukaisista säännöistä. Tämän vuoksi KAUPPOLITIIKKA onkin ollut vuosituhatien vaihteessa kiivaan keskustelun alaisena.

UUSKOLONIALISMI

Valtaa ilman virallista hallintaa

Uuskolonialismilla viitataan kolonialististen valtasuhteiden pysyvyyteen, vaikka varsinainen kolonialistinen maailmanjärjestelmä onkin purkautunut. Näin sanalla viitataan vahvempien, voimakkaampien ja varakkaampien maiden ja alueiden tapaan tai kykyyn käyttää valta-asemaansa ilman virallista kolonialismia.

Sanalla voidaan viitata niin kulttuuriseen, taloudelliseen kuin sosiaaliseenkin valtaan, jota yleensä varakkaammat maat ulottavat köyhempiin ja heikompiin maihin. Uuskolonialistinen valta poikkeaa kolonialistisesta järjestelmästä siten, että kolonisoivat valtat eivät virallisesti pidä hallussaan maata, resursseja tai poliittisia instituutioita. Tuloksena on kuitenkin yhtälailla epäsymmetrinen valta-asetelma, jota luonnehtii riippuvuusuhde.

Maailmantalouden näkökulmasta voidaan sanoa, että esimerkiksi RAKENNESOPEUTUSOHJELMAT, KEHITYSMAIDEN VELKAONGELMA, VAPAAKAUPPA ja BRETTON WOODS -JÄRJESTELMÄN instituutiot ovat osaltaan pitäneet ja pitävät yllä uuskolonialistisia valtasuhteita.

UUSLIBERALISMI

Pienistä valinnoista voittokulkuun

Uusliberalismilla tarkoitetaan taloudellista ideologiaa, jonka mukaan suurin este KAPITALISTISILLE TALOUSKASVULLE ovat hallitusten asettamat rajoitteet ja niiden harjoittama talouden ja yhteiskunnan ohjaus. Uusliberalistien mukaan etenkin hyvinvointiyhteiskunnissa valtion rooli on noussut liian suureksi.

Uusliberalismista tuli varteenotettava ja osittain hallitseva opinkappale 1970-luvun puolivälissä, kun KEYNESILÄISYYDEN nähtiin ajautuneen kriisiin ja uusliberalismin oppi-isänä tunnettu Friedrich von Hayek voitti Nobelin palkinnon taloudessa. 1980-lopulla niin sanottu WASHINGTONIN KONSENSUS vahvisti entisestään uusliberalismin asemaa suhteessa KEYNESILÄISYYTEEN ja sosialidemokratiaan.

Usein sanotaan, että uusliberalismi on käsite, jota käyttävät vain opin vastustajat. Kuitenkin vuonna 1947 perustetun Mont Pelerinin yhdistyksen jäsenet kutsuivat itseään liberaaleiksi. Von Hayekin ympärille kokoontunut yhdistys halusi puolustaa yksilön ja markkinoiden vapauksia kollektivistisia ideoita vastaan. Yksilön vapaudet, yksityinen omistusoikeus ja vapaat markkinat edustivat hyvää, kaikki kollektivistiset eli yhteisölliset ideat paha.

Uusliberalismiksi voidaan nimittää sellaisia suuntauksia, jotka kannattavat talousliberalistisia uudistuksia ja DEREGULAATIOTA. Uusliberalisti voi kuulua mihin poliittiseen puolueeseen tahansa, vaikka perinteisen vasemmisto-oikeisto-jaon näkökulmasta talousliberalismi on oikeistolainen aate.

Uusliberalismin nousu alkoi pienistä tapahtumista ja valinnoista 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa. Uusliberalistisen politiikan voittokulun voi sanoa alkaneen Yhdysvaltojen presidentin Ronald Reaganin ja Ison-Britannian pääministerin Margaret Thatcherin aikakausilla 1980-luvun alussa. Näiden valintojen vaikutukset ovat kasautuneet ja samalla ohjanneet maailman sellaiseen suuntaan, joka monien mielestä on lisännyt ihmisten ja alueiden välistä EPÄTASA-ARVOISUUTTA.

VALUUTANVAIHTOVERO

ks. Globaalit verot

VALUUTTAKEINOTTELU

Kun punta kaatui

Valuuttakeinottelulla tarkoitetaan taloudellisen hyödyn motivoimaa kaupantekoa valuutoilla. Pyrkimyksenä on ennustaa

oikein valuuttakursseissa tapahtuvia muutoksia. Keinottelussa voidaan käyttää apuna valuuttafutuuksia, joita myydään JOHDANNAISMARKKINOILLA ja joilla sovitaan valuuttakaupoista tiettyinä ajankohtana tulevaisuudessa, etukäteen sovittavalla hinnalla.

Nykyään suurin osa valuuttakursseista on kelluvia, eli valuuttojen arvot määräytyvät markkinoilla kysynnän ja tarjonnan mukaan. Vaihtoehtona ovat kiinteät valuuttakurssit, jolloin valuuttojen arvoja muutetaan erillisillä päätöksillä tai kurssi on sidottu toisen valuutan kurssiin.

Valuuttakauppa oli pitkään valtioiden vahvasti sääntelemää, ja valuuttaa oli mahdollista vaihtaa vain erikseen haettavalla luvalla. Tällöin valuuttakeinotteluakaan ei pahemmin esiintynyt. 1980-luvulla ja sen jälkeen toteutetun FINANSSIMARKKINOIDEN DEREGULAATION seurauksena myös valuutanvaihdon sääntely poistettiin ja valuuttakeinottelulle avautuivat nopeasti kasvavat markkinat.

Joissain tapauksissa valuuttakeinottelulla voidaan jopa vaikuttaa keinottelun kohteena oleviin valuuttoihin. Tämä on mahdollista, jos keinottelun kohteena oleva valuutta ja talous ovat heikkoja ja sijoittajien käytettävissä olevat varat suuria.

Kuuluisin esimerkki tällaisesta keinottelusta on Ison-Britannian punnan kaatuminen vuonna 1992. Suursijoittaja George Soros onnistui yhdessä muiden sijoittajien kanssa keinottelemaan punttaa vastaan siten, että punta jouduttiin DEVALVOIMAAN. Sijoittaja joukko käytti 10 miljardin punnan edestä rahaa hyökkäykseen punttaa vastaan. Iso osa summasta oli lainattua.

Keinottelu toteutettiin siten, että sijoittajajoukko lähti myymään punttaa JOHDANNAISMARKKINOILLA enemmän kuin heillä sitä tosiasiaa oli. JOHDANNAISMARKKINOILLA kaupoista voidaan sopia eri aikaan kuin tavaravaihto, eli tässä tapauksessa valuutanvaihto, tapahtuu. Kun tarpeeksi moni lähti myymään valuuttaa, keskuspankin täytyi tukea sitä tukiostoin. Ison-Britannian keskuspankki käytti 15 miljardia punttaa valuutan tukemiseen. Lopulta keinottelu punttaa vastaan kasvoi kuitenkin niin suureksi, että valuutta oli pakko DEVALVOIDA. Myös Suomessa tapahtui vastaava DEVALVOINTI vuonna 1991.

Valuuttakeinottelu nousi otsikoihin myös vuonna 1998 Kaakois-Aasian valuuttakriisissä, jolloin usean maan valuutat romah-

tivat peräjälkeen. Valuuttakriisi johti VALUUTANVAIHTOVEROA ajavan Attacin syntyyn.

AIKAJANA

Kansainvälisen valuutanvaihdon päivittäinen suuruus, miljardia dollaria, 1977–1998:

1977	18,3
1980	82,5
1983	119
1986	270
1989	590
1992	820
1995	1190
1998	1490

Lähde: Kansainvälinen selvittelypankki

VALUUTTAKRIISI

ks. Valuuttakeinottelu

VALUUTTAVARANTO

Uskottavuuden ylläpitäjä

Valuuttavarannolla tarkoitetaan yleensä maan keskuspankin hallussa olevaa ulkomaista valuuttaa. Valuuttavarantoja tarvitaan ulkomaisten lainojen hoitoon, keskuspankkiin tehtyjen sijoitusten vakuudeksi ja maan oman valuutan vakauden varmistamiseksi. Kapeassa merkityksessä valuuttavarannoilla tarkoitetaan vain muissa valuutoissa tehtyjä talletuksia, mutta usein varantoihin luetaan myös esimerkiksi keskuspankin hallussa mahdollisesti olevat kultavarannot.

Valuuttavarannot koostuvat yleensä lähinnä maailman tärkeimmistä valuutoista eli dollareista, euroista ja jeneistä. Varantojen on oltava tarpeeksi suuria maan oman valuutan arvon ja uskottavuuden säilyttämiseksi. Erityisesti avoimessa taloudessa

uhkana on, että kansainväliset sijoittajat pitävät valuuttaa yliarvostettuna ja arvelevat, ettei maan keskuspankin voima riitä vastaamaan VALUUTAKEINOTTELUUN. Tällöin maa voi joutua DEVALVOIMAAN rahansa arvon vasten tahtoaan.

Valuuttavarantojen koostaminen ja sitominen on sitä suurempi taloudellinen haaste, mitä pienemmästä ja köyhemmästä maasta on kyse. Erityisesti kehitysmaat ovat kansainvälisten rahoituslaitosten ehtojen ja RAKENNESOPEUTUSOHJELMIEN vuoksi joutuneet pitämään valuuttavarantonsa dollareina, mikä on puolestaan vahvistanut Yhdysvaltojen asemaa maailmantaloudessa. Keskuspankkiin sidottuja rahoja ei näin voida käyttää inhimillisen kehityksen kannalta mahdollisesti kiireellisempiin kohteisiin.

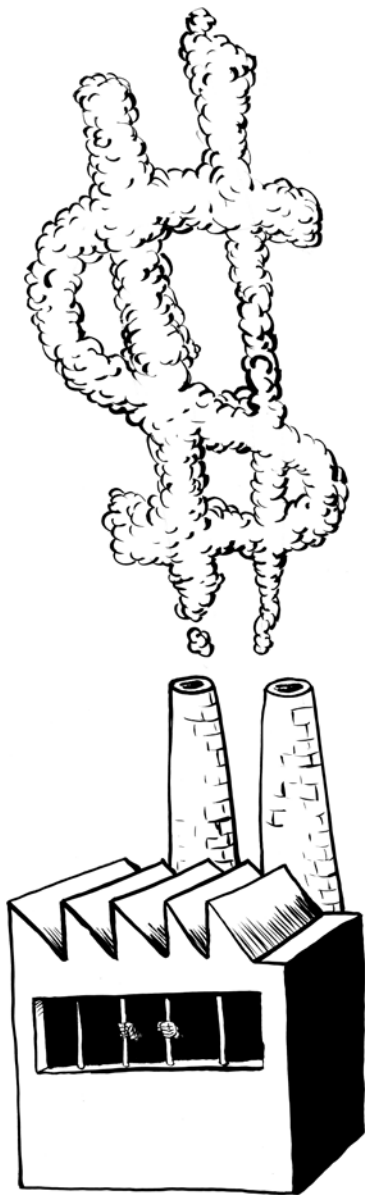
Kansainvälistä VALUUTANVAIHTOVEROA eli TOBININ VEROA on ehdotettu yhdeksi ratkaisuksi kehitysmaiden suuriin valuuttavarantositoumuksiin. Jos vero toteutettaisiin siten, että se hillitsisi VALUUTAKEINOTTELUA ja spekulatiivista sijoitustoimintaa, pienet valtiot voisivat pienentää valuuttavarantojaan, mikä puolestaan lisäisi niiden talouspoliittista liikkumavaraa.

VAPAAKAUPPA

Kenen kauppa on vapaata?

Vapaakaupalla tarkoitetaan valtioiden välistä kauppaa, joka olisi teoriassa vapaata oikeudellisista, taloudellisista, sosiaalisista tai muista tekijöistä, jotka voivat rajoittaa kaupan liikkuvuutta. Tällöin kauppaa ohjaisivat ainoastaan markkinavoimat. Kansainvälistä kauppaa, joka olisi vapaata kaikista TULLEISTA tai kiintiöistä, ehdotti ensimmäisenä Britannia vuonna 1846.

Vapaakaupan kannattajien mukaan vapaakauppa rohkaisee kansakuntia erikoistumaan ja tuottamaan niitä tuotteita ja hyödykkeitä, joita ne voivat tuottaa tehokkaimmin. Tätä ideologiaa edistettiin vahvasti vuoden 1947 GATT-sopimuksessa ja sen perustalta syntyneessä Maailmankauppajärjestössä WTO:ssa. Lisäksi WTO-sopimusten rinnalla on neuvoteltu viime vuosikymmeninä runsaasti alueellisia tai kahdenvälisiä vapaakauppasopimuksia ja vapaakauppa-alueita. Nämä sopimukset menevät usein WTO-sopimuksia pidemmälle vapaakaupan edistämisessä. Näin ollen 1900-luvun loppupuoliskoa voidaan kutsua vapaakaupan voitto-

kulun aikakaudeksi.

Rajoittamaton vapaakauppa on kuitenkin jatkuvasti ollut suuren kritiikin kohteena. Eräiden taloustieteilijöiden mukaan oikeudenmukainen yhteiskunta vaatii poliittista ohjausta myös kaupassa. Toisten mukaan vapaa maailmankauppa ei ole ainakaan nykyisellään mahdollista, koska vapaakauppa teollisuusmaiden ja kehitysmaiden välillä on mahdotonta EPÄTASA-ARVOISTEN lähtökohtien vuoksi.

GLOBALISAATIOKRIITTINEN LIIKE on tullut tunnetuksi vapaakauppaa kritisoivista lähtökohdistaan. Vapaakaupan ei uskota tuottavan oikeudenmukaisia tai sosiaalisesti tasa-arvoisia taloudellisia tuloksia vaan ennen kaikkea syventävän taloudellista EPÄTASA-ARVOISUUTTA sekä maiden välillä että maiden sisällä. Vaikka vapaakauppa tuottaisikin TALOUSKASVUA, ei ole takeita siitä, että kasvu jakautuisi tasaisesti. Lisäksi monien mukaan vapaakauppa edistää lähinnä suuryritysten etuja tuottamalla lyhyellä tähtäimellä yksityistä voittoa, kun taas vapaakaupan haitat ja kielteiset sosiaaliset seuraukset jäävät valtioiden ja julkisen talouden kannettaviksi.

Monet vapaakaupan arvostelijat ovat myös sitä mieltä, että nykyisellään vapaakauppa on vapaampaa ja suotuisampaa rikkaille maille kuin köyhille maille. Lisäksi monien mukaan teollisuusmaat ovat edistäneet vapaakauppaa varsin valikoiden lähinnä niillä aloilla, joiden vapaakauppa hyödyttää niiden omia etuja jättäen kehitysmaaille tärkeämmät alat – kuten maatalouden – vapaakaupan ulkopuolelle.

Vaikka virallisesti kauppa olisikin vapaata, erilaisia keinoja hankaloittaa esimerkiksi köyhien maiden osallistumista markkinoille on runsaasti. Tällaisia keinoja ovat esimerkiksi MAATALOUSLAINAT ja eri maiden tai alueiden asettamat tuotestandardit. Esimerkiksi EU-direktiivit toimivat käytännössä vapaakaupan esteinä monille kehitysmaiden tuotteille.

Monet arvostelevat myös maailmankaupan vapauttamisen taktia, jonka koetaan olevan liian nopea kehitysmaaille. Monet myös muistuttavat, että suurin osa teollisuusmaista tai nopean TALOUSKASVUN kokeneista kehitysmaista on aikoinaan säännellyt ulkomaankauppaa ja näin suojannut tiettyjä talouden aloja PROTEKTIONISTISESTI. Puhdas vapaakauppa on vain harvoin ollut tie kestävään TALOUSKASVUUN.

Globaalin ja rajoittamattoman vapaakaupan vaihtoehtoisiksi esitetään usein kaupankäynnin poliittista ohjausta kuten tiettyjen tuotannonalojen suojaamista tai alueellisen ja paikallisen kaupan lisäämistä. Kaupan DEMOKRAATTINEN hallinta nähdään ainoana keinona taata kaupan seurausten oikeudenmukaisuus.

LUE LISÄÄ

www.s2bnetwork.org

www.bilaterals.org

www.tradeobservatory.org

VAPAA TUOTANTOALUE

Väljiä sääntöjä suuryhtiöille

Vapaatuotantoalueet (myös erityistuotantoalue) ovat yleensä valtioiden sisälle rakennettuja erityisalueita, joissa toimivat yritykset nauttivat verohelpotuksista ja/tai väljemmistä työ- sekä ympäristölaeista. Ensimmäiset nykyaikaiset vapaatuotantoalueet aloittivat toimintansa 1950-luvulla.

Vapaatuotantoalueiden toiminta oli pitkään pienimuotoista mutta myös hyvin tuloksellista. Niin kauan kun vapaatuotantoalueita oli vähän, vallalla olivat tarjoajien markkinat. Vapaatuotantoalueille tuleville yrityksille luvattiin muutaman vuoden verohelpotuksia, minkä jälkeen niiden ajateltiin vakiinnuttavan toimintansa ja kartuttavan näin verotuloilla myös valtion kassaa. Pienempien tulostavoitteiden ja nykyistä paikallisemman liiketoiminnan maailmassa näin saattoi usein käydäkin. Tilanne on kuitenkin muuttumassa.

Vapaatuotantoalueiden todellinen kasvukausi alkoi 1970-luvun lopulla, ja se jatkuu edelleen. Näin ollen kasvukausi sijoittuu aikakauteen, jolloin talouden kansainvälistä sääntelyä on vähennetty eli DEREGULOITU. Erityistalousalueita tarjoavien valtioiden määrä kasvoi 25:stä aina 116:teen vuosien 1975 ja 2002 välillä. Samalla hämärtyi vapaatuotantoalueiden määrittelmä.

Siinä missä vapaatuotantoalueita käytettiin aluksi lähinnä teol-

liseen tuotantoon, nykyään niitä räätälöidään erikseen korkean teknologian yrityksille, FINANSSIMARKKINOILLE, insinööripalveluille, lääketeollisuudelle ja jopa turistikohteille. On myös valtioita, joiden erityistalousalueilla verohelpotukset on räätälöity toimialueittain (esimerkiksi Zimbabween kahvintuotanto), tehdaskohtaisesti (Intia) tai yrityskohtaisesti (Dominikaaninen tasavalta). Mauritiuksella ja Namibiassa mikä tahansa uusi tehdas voidaan perustaa vapaatuotantoalueena. Tällöin hämärtyy ajatus siitä, mikä erottaa verohelpotuksia saavat yritykset ja niitä saavan liiketoiminnan tavallisesta liiketoiminnasta. Tietyille ajanjaksolle räätälöidystä poikkeustilasta on näin ollen hiljalleen tullut osa normaalia oikeusjärjestystä.

AIKAJANA

Vapaatuotantoalueiden määrä

1975	79
1986	176
1995	500
1997	845
2002	3000

VELKAKIRJA

ks. Arvopaperi

VEROKILPAILU

Kuka pyytää vähiten?

Verokilpailulla tarkoitetaan valtioiden pyrkimystä houkutella alueelleen YLIKANSALLISIA YHTIÖITÄ tai rikkaita yksityishenkilöitä alhaisen verotuksen tai muiden etujen avulla. Suppeasti sillä viitataan esimerkiksi yhtiö-, palkka- tai pääomaveroja alentamalla käytävään ”kilpailuun”. Laajemmassa merkityksessä se voi sisältää myös valtion maksamia tukiaisia ja normaalia heikompaa sääntelyä.

Tukiaiset voivat sisältää esimerkiksi suoria investointitukia tai valtion osallistumista infrastruktuurin, kuten sähkö- ja tieverkon, rakentamiseen. Yleensä kyse on YLIKANSALLISTEN YHTIÖIDEN tavoittelusta, sillä vain harva valtio pyrkii hankkimaan merkittäviä lisätuloja ulkomaisilla miljonäärikansalaisilla. Poikkeuksia tähän ovat jotkut veroparatiisit, kuten Sveitsi ja Monaco.

VEROPARATIISIEN lisäksi myös VAPAATUOTANTOALUEET ovat olennainen osa kansainvälisen verokilpailun rakenteita.

Verokilpailun hyödyt ja haitat jakaantuvat epätasaisesti, ja niitä on usein vaikea mitata. Yleensä kilpailuun aiemmin lähtevät maat hyötyvät enemmän kuin myöhemmin osallistuvat. Esimerkiksi Viron ja Irlannin sekä osin myös Suomen voi katsoa hyötynneen verokilpailusta.

Verokilpailua argumentoidaan usein KILPAILUKYVYN edistämiseksi. Pidemmällä aikavälillä verokilpailu kuitenkin heikentää parlamenttien mahdollisuuksia päättää DEMOKRAATTISESTI verotasostaan ja kerätä julkisten palveluiden vaatimia veroja. Erityisesti kehitysmaiden VAPAATUOTANTOALUEIDEN välillä käytävän verokilpailun höydyt valtioille ovat tutkimusten mukaan olemattomia tai jopa kielteisiä.

VEROLOMA

Miten käy, kun loma loppuu?

Verolomalla tarkoitetaan ajallisesti rajattuja verohelpotuksia, joita valtiot myöntävät ulkomaisille yhtiöille SUOrien Sijoitusten toivossa. Verolomia tarjotaan usein maantieteelliseen alueeseen tai tiettyihin toimialoihin sidotuilla VAPAATUOTANTOALUEILLA, mutta ne voivat koskea myös kaikkia ulkomailta tulevia SUORIA Sijoituksia.

Verolomia voidaan tarjota myös kuluttajille, mikä tarkoittaa yleensä sitä, että tietyt tuotteet on vapautettu arvonlisäverosta tiettyinä päivinä vuodesta. Tämä käytäntö on yleinen ainakin Yhdysvalloissa, jossa jotkut osavaltiot myöntävät verolomia esimerkiksi ennen koulujen alkua tehtäviin hankintoihin.

Viime aikoina keskustelua ovat herättäneet tapaukset, joissa

verolomia hyödyntäneet YLIKANSALLISET YHTIÖT ovat lopettaneet tuotannon ja poistuneet lomien tarjonnasta maasta välittömästi veroloman päätyttyä. Tällöin valtio ei ehdi saada lainkaan verotuloja yritykseltä.

LUE LISÄÄ

www.taxjustice.net

VEROPARATIISI (MYÖS VEROKEIDAS)

Nollaveroja ja salaisuuksia

Veroparatiisilla ei ole yksiselitteistä määritelmää, mutta useimmin käytetty määritelmä on OECD:n muotoilema. Sen mukaan veroparatiisi on valtio tai autonominen alue, joka tarjoaa alhaisen tai nollaverotuksen siellä toimiville ulkomaisille tahoille. Lisäksi olennainen veroparatiisien piirre ovat erilaiset salaisuuskäytännöt, jotka viime kädessä tekevät mahdolliseksi rahojen kätkemisen.

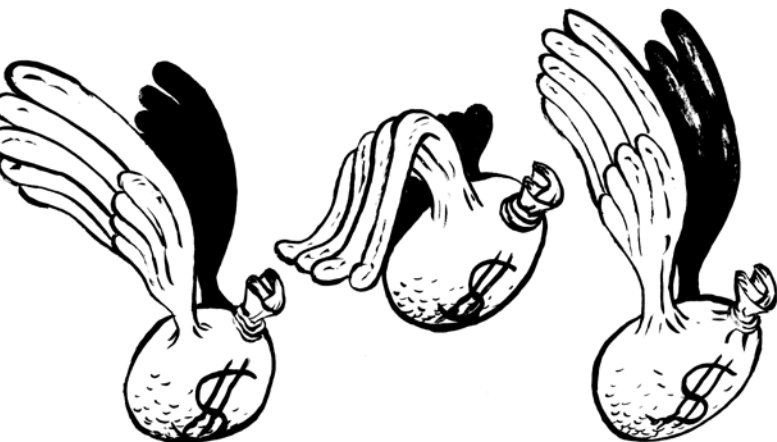
Tyypillistä on myös se, että veroparatiiseissa toimivilla yrityksillä ei yleensä ole paikan päällä todellista liiketoimintaa, vaan ne ovat ainoastaan rekisteröityneet veroparatiisiin. Tällaisia yrityksiä kutsutaan messinkilaattayrityksiksi.

Veroparatiiseja on maailmassa tällä hetkellä noin seitsemänkymmentä. Osa niistä on pieniä saarivaltioita, kuten Cayman-saaret, Bermuda tai Jersey. Moni veroparatiisi sijaitsee kuitenkin suurissa talouskeskuksissa. Esimerkkejä näistä ovat Lontoo, New York ja Singapore. Myös ne tarjoavat ulkomaisille sijoittajille mahdollisuuden käydä kauppaa nollaveroilla ja anonyymisti.

Ensimmäinen veroparatiisin esiaste perustettiin 1800-luvun lopulla New Jersey'n osavaltioon Yhdysvaltoihin. Veroparatiiseille tyypillinen pankkisalaisuus kehitettiin kuitenkin vasta myöhemmin 1930-luvun Sveitsissä.

Veroparatiisien määrä ja niihin sijoitetut varat kasvoivat tasaisesti 1960-luvulta eteenpäin, mutta kasvu kiihtyi huomattavasti 1980-luvulla, kun kansainvälisen kaupan, sijoittamisen ja FINANSIMARKKINOIDEN sääntelyä purettiin eli DEREGULOITIIN.

IMF on arvioinut, että yli puolet maailman valuuttasirroista

kanavoidaan nykyään veroparatiisien kautta. Superrikkaiden yksityishenkilöiden sijoituksia veroparatiiseissa on Tax Justice Networkin laskelmien mukaan yli 11 000 miljardin dollarin edestä.

Veroparatiiseja on alettu pitää merkittävänä kansainvälisen politiikan ongelmana erityisesti 1990-luvun lopulta lähtien, kun suuret maailmanjärjestöt heräsivät OECD:n johdolla ymmärtämään veroparatiisitalouden mittasuhteet. Veroparatiisien salaisuuslait paitsi mahdollistavat veronkierron myös helpottavat RAHANPESUA ja näin kansainvälisen rikollisuuden rahoittamista.

Veroparatiisiongelman helpottamiseksi ja ratkaisemiseksi tehdään työtä useilla foorumeilla, kuten OECD:ssä, EU:ssa ja YK:ssa. Tärkeimpiä haasteita ovat pankkisalaisuuslakeihin puuttuminen, veroviranomaisten kansainvälisen tiedonvaihdon automatisointi, yhtiöiden raportointivastuun laajentaminen sekä köyhien maiden verohallintojen vahvistaminen.

LUE LISÄÄ

www.taxjustice.net

VIENTILUOTOT

Vastuutonta toimintaa kehitysmaissa

Vientiluotot ja -takuut ovat verovaroista annettuja tukia yrityksille, jotka investoivat kehitys- ja siirtymätalousmaihin tai käyvät niiden kanssa kauppaa. Niiden avulla yrityksiä kannustetaan etenkin SUORIIN SIOITUKSIIN.

Vientiluottoja antavat erityiset vientiluottolaitokset (Export Credit Agencies, ECA). Ne ovat valtiollisia virastoja tai yrityksiä, jotka antavat vakuuksia, lainoja ja takuita kotimaisille yrityksille, jotka toimivat kehitysmaissa. Suurimmalla osalla teollisuusmaista on vähintään yksi vientiluottolaitos. Suomessa vientitakuita myöntää kauppa- ja teollisuusministeriön alainen Finnvera-yhtiö.

Vientiluottojärjestelmä luotiin alun perin edistämään vientiä ja auttamaan kansallisia teollisuudenaloja laajentamaan vientimarkkinoitaan.

Vientiyritykset voivat saada PANKKIEN myöntämään markkinakorkoiseen luottoon korontasauhua ja hakea tälle luotolle ta-

kuun poliittisia ja taloudellisia riskejä vastaan. Tämä takuu turvaa viejän saatavat, vaikka ostaja ei maksaisikaan.

Monien mielestä vientiluottolaitokset edistävät vastuutonta taloudellista toimintaa kehitysmaissa jopa paremmin ja laajemmin kuin perinteisesti kritiikin alaisena olevat instituutiot kuten MAAILMANPANKKI ja WTO. Vientiluottolaitokset rahoittavat yhteensä yli kaksinkertaisesti sen mitä MAAILMANPANKIN projektit.

Kritiikki kohdistuu useisiin eri seikkoihin. Vientiluottojen ei aina nähdä hyödyttävän tarpeeksi kohdemaan kansalaisia, niitä pidetään osana laajempaa yksityistämistrendiä, niiden avulla voidaan usein edistää ympäristöllisesti ja ihmisoikeudellisesti vastuutonta toimintaa ja niiden DEMOKRAATTINEN valvonta on vaikeaa.

Kenties suurin kritiikki vientiluottolaitoksia kohtaan liittyy niiden toiminnan läpinäkyvyyteen. Suuri osa toiminnasta tapahtuu liikesalaisuuden piirissä, vaikka laitoksia tuetaan julkisin varoin. Näin julkisen varainkäytön DEMOKRAATTINEN valvonta ja ohjaus on vaikeaa. Yleisesti ajatellaan, että julkisin varoin tuetun toiminnan pitää edistää julkisesti määriteltyjä päämääriä – kuten oikeudenmukaisuutta, ihmisoikeuksia ja ympäristön kunnioitusta – ja tämän toiminnan pitäisi myös olla julkisesti valvottavissa. Vientiluottolaitoksilla ei kuitenkaan ole lakisääteistä velvollisuutta arvioida tukemiensa projektien vaikutuksia KEHITYKSEEN.

Ympäristövaikutuksia on arvioitava ympäristösuositusten mukaisesti, mutta laitosten ei edellytetä varmistavan, etteivät niiden tukemat projektit loukkaa ihmisoikeuksia eikä niitä velvoiteta vetämään tukeaan projekteilta, joiden osoitetaan olevan ihmisille haitallisia.

Vientiluottojärjestelmän voidaan ajatella tukevan ennen kaikkea teollisuusmaiden vientiyrityksiä kehitysmaiden kustannuksella. Yritysten saatua korvauksia epäonnistuneista projekteista, vientiluottolaitokselle syntyneet tappiot lisätään toisinaan kohdemaiden kansainväliseen velkaan, mikä pitää yllä KEHITYSMAIDEN VELKAONGELMAA. Näin lisääntyvä velka jää viime kädessä kehitysmaiden asukkaiden maksettavaksi, kun taas mahdolliset voitot päätyvät luottottajamaan vientiyrityksille.

Kampanjoitsijat ovatkin vaatineet laitoksia toimimaan julkisemmin ja julkaisemaan tietonsa luottojen taustoista, jotta luo-

totusta ja sen seurauksia voitaisiin valvoa DEMOKRAATTISEMMIN ja sen päämääriä määritellä samalla tavalla kuin muunkin julkisen rahankäytön.

LUE LISÄÄ

www.finnwatch.org

www.eca-watch.org

www.vientiluotto.net

VIPURAHASTO

ks. Hedge-rahasto

VUOSITUHATTAVOITTEET

ks. Köyhyys

WASHINGTONIN KONSENSUS

Eikö köyhyys loppunutkaan?

Talouden globalisaation UUSLIBERALISTINEN puoli samastetaan usein niin sanottuun Washingtonin konsensukseen. Washingtonin konsensus on kymmenen kohdan talousohjelma, jonka taloustieteilijä John Williamson esitteli vuonna 1989. Sen ydinkohtiin kuuluivat julkisten investointien vähentäminen, budjettikuri, verouudistukset, FINANSSIMARKKINOIDEN DEREGULOINTI ja VAPAAKAUPPA, ulkomaisten SUORIEEN SITOITUSTEN esteiden purku, YKSITYISTÄMIST, markkinoille pääsyn ja kilpailusääntelyn purku, ja omistajuuden suojan turvaaminen.

Washingtonin konsensuksen kultakausi oli 1990-luvulla, jolloin se hallitsi niin IMF:N, MAAILMANPANKIN kuin Yhdysvaltain valtiovarainministeriönkin ohjelmia. RAKENNESOPEUTUSOHJELMIEN myötä Washingtonin konsensus levisi myös kehitysmaihiin. Monien mukaan useiden maiden UUSLIBERAALI talouspolitiikka on seurausta Washingtonin konsensuksen seuraamisesta.

2000-luvun puolella ohjelma on kuitenkin herättänyt yhä

enemmän tyytymättömyyttä. 1990-luvun loppua kohden tul-taessa kävi ilmeiseksi, että suurin osa ohjelman perusoletuksista ei tuottanutkaan toivotunlaisia tuloksia. Ohjelma ei ollut taannut kestäväää TALOUSKASVUA, vähentänyt KÖYHYTTÄ tai taloudellista EPÄTASA-AARVOA.

Esimerkiksi Argentiinan vuoden 2001 talouskriisin nähtiin monelta osin olleen seurausta maan kuuliaisesta tavasta noudattaa Washingtonin konsensuksen mukaisia oppeja. Argentiinaa pidettiin pitkään UUSLIBERALISTISEN kehityksen menestystarinaa kehitysmaiden joukossa ja alueen tärkeimpänä VAPAAKAUPAN edistäjänä.

Washingtonin konsensuksen osakseen saama kritiikki on osittain myös muuttanut suurten toimijoiden toimintaa. Esimerkiksi MAAILMANPANKKI on jo monin osin luopunut vaatimuksista noudattaa ohjelmaa. Myös ohjelman esittelijä Williamson on kritisoinut ohjelman UUSLIBERALISTISTA käyttöä.

WTO (MAAILMAN KAUPPAJÄRJESTÖ)

Kuka päättää maailmankaupasta?

Maailman kauppajärjestö (World Trade Organisation, WTO) perustettiin vuonna 1995 GATT-sopimuksen pohjalta. WTO koostuu jäsenvaltioista, joita vuonna 2008 oli 151. Sen julkilausuttuna tavoitteena on edistää ja lisätä maailmankauppaa. Tämä tarkoittaa pitkälti VAPAAKAUPAN edistämistä, TULLIEN alentamista ja kaupan sääntelyn rajoittamista.

WTO:n päätökset tehdään ministerikokouksissa, joihin sen jäsenmaiden edustajat osallistuvat. Sen toiminnan ytimen muodostavat sen sopimukset. Ne tarjoavat laillisen kehyksen kansainväliselle kaupalle ja sitovat jäsenmaat noudattamaan sovittuja kaupan ehtoja.

Merkittävimmät WTO-säännökset ovat suosituimmuus- ja kansallisen kohtelun periaatteet. Suosituimmuusperiaate tarkoittaa sitä, että jäsenvaltion on avattava markkinansa kaikille jäsenvaltioille samoin säännöin ja kohdeltava samankaltaisia tuotteita samalla tavoin riippumatta niiden tuotantotavasta. Kansallisen kohtelun periaate tarkoittaa, että kotimaista ja ulkomaista tuotantoa on kohdeltava samalla tavoin.

WTO:n organisaatio sisältää myös riitojensovittelumekanismi, johon jäsenmaa voi vedota, jos se katsoo toisen jäsenen loukkaavan sen kauppatuotteita.

Alkujaan WTO oli ennen kaikkea teollisuustuotteiden VAPAAKAUPAN edistäjä, mutta uudet sopimukset, kuten palveluja koskeva GATS ja IMMATERIAALIOIKEUKSIA koskeva TRIPS, ovat jatkuvasti tuoneet uusi aloja VAPAAKAUPAN alle.

WTO on ollut kansalaisyhteiskunnan voimakkaan kritiikin kohteena etenkin vuoden 1999 Seattlen ministerikokouksesta lähtien. Seattlessa monet kansalaisliikkeet protestoivat järjestöä ja sen toimintatapoja vastaan. Suurin kritiikki on kohdistunut WTO:n epädemokraattisuuteen sekä sen ajaman politiikan haitallisuuteen.

WTO:n päätöksentekomenetelmiä pidetään yleisesti läpinäkyvättöminä, epämääräisinä ja vaikeasti valvottavina. Sopimusneuvottelut ovat pitkälti salaisia, ja voimakkaimpien valtioiden sekä YLIKANSALLISTEN YHTIÖIDEN kykyä lobata neuvotteluja pidetään ongelmana.

Periaatteessa WTO:n päätöksentekojärjestelmä perustuu yksi maa, yksi ääni -periaatteelle, mutta käytännössä äänestyksiä ei lähes koskaan järjestetä. Lisäksi neuvottelujen eri osapuolilla on hyvin erilaiset valmiudet osallistua raskaisiin neuvotteluihin. Pienet ja köyhemmät maat eivät pysty pitämään edustajiaan ja asianajajiaan jatkuvasti mukana prosessissa, ja näin ollen esimerkiksi G8-RYHMITTYMÄLLÄ tai EU-mailla koetaan olevan suhteettomasti valtaa WTO:n neuvotteluprosesseissa.

Myös riitojenratkaisumenettelyyn osallistuminen on raskas oikeudellinen prosessi, johon monet kehitysmaat eivät pysty kustannus- tai poliittisista syistä osallistumaan. Usein pelkkä riitojenratkaisuprosessilla uhkaaminen saa köyhemmän maan suostumaan neuvottelun alaisena oleviin ehtoihin. Riitojenratkaisumenetelmän rajoitteena on myös se, että siihen voidaan haastaa vain jäsenvaltioita. Koska yli kaksi kolmasosaa maailmankaupasta käydään YLIKANSALLISTEN YHTIÖIDEN välillä tai sisällä, useimmissa tapauksissa kysymys on yritysten eduista.

WTO:ssa edistetyn politiikan taas koetaan lisäävän globaalia EPÄTASA-ARVOISUUTTA, edistävän suurpääoman sekä suuryritysten etuja ja pitävän yllä UUSKOLONIALISTISIA valtasuhteita. Tämä kritiikki nojaa pitkälti yleiseen VAPAAKAUPAN kritiikkiin. Kriiti-

kot pelkäävät, että VAPAAKAUPAN edistäminen hyödyttää lähinnä teollisuusmaita – etenkin kun WTO:ssa ollaan tähän saakka vapautettu lähinnä teollisuusmaiden talouksille hyödyllisiä aloja, kun taas esimerkiksi MAATALOUSTUKIEN leikkauksista ei ole päästy sopuun.

WTO-sopimusten edustamalla VAPAAKAUPALLA näyttää myös olevan selviä rajoitteita. Esimerkiksi TRIPS-sopimuksen voi enemminkin nähdä rajoittavan vapaata kauppaa sen asettaessa rajoitteita ei-aineellisten hyödykkeiden käytölle. Tämä taas hyödyttää ennemminkin YLIKANSALLISIA YHTIÖITÄ kuin pienviljelijöitä tai lääkkeitä tarvitsevia köyhiä.

WTO:n kannattajat ovat yleensä VAPAAKAUPAN puolustajia. Toisaalta viime aikoina WTO on saanut varuksellista kannatusta myös joiltain sellaisilta toimijoilta, jotka suhtautuvat periaatteessa kriittisesti vapaakauppaan mutta pitävät WTO-järjestelmää kuitenkin parempana kuin kahdenvälisiä tai alueellisia neuvotteluja, joissa pienten ja köyhien maiden koetaan olevan vieläkin heikommalla.

LUE LISÄÄ

www.wtowatch.org

YKSITYISTÄMINEN

Rautatiet myytävänä

Yksityistämisellä tarkoitetaan valtion omistamien yhtiöiden tai muiden toimintojen myymistä yksityisille sijoittajille. Tämä voi tarkoittaa koko toiminnon myyntiä tai enemmistö- tai vähemmistöosakkuuden säilyttämistä valtiolla. Enemmistöosuudella voidaan esimerkiksi säilyttää todellinen määräysvalta yhtiössä tai esittää yhtiön myynti ulkomaalaisomistukseen.

Iso osa teollisuusmaiden, mukaan lukien Suomen, aiemmin omistamista yhtiöistä on myyty yksityiselle sektorille 1980-luvun jälkehen. UUSLIBERALISTISEN ajattelun innoittamana yksityistämisiä on perusteltu esimerkiksi KUSTANNUSTEHOKKUUDELLA,

kilpailun lisäämisellä, JULKISEN TALOUDEN KESTÄVYYDELLÄ ja osakesijoittamiseen kannustamisella. Kehitysmaissa yksityistämisiä ovat ajaneet erityisesti MAAILMANPANKKI ja IMF RAKENNESOPEUTUSOHJELMILLAAN. Teollisuusmaissa kenties pisimmälle yksityistämishankkeissa on menty Isossa-Britanniassa.

Yksityistämiset ovat herättäneet paljon kiistoja, erityisesti silloin kun ne ovat koskeneet julkisina palveluina pidettyjä aloja, kuten veden- ja sähköjakelua, terveydenhuoltoa, rautateitä ja koulutusjärjestelmiä. Näitä on perinteisesti pidetty luonnollisina monopolina, eli aloina, joita ei ole mielekästä järjestää yksityisen kilpailun avulla. Usein yksityistämiset ovatkin nostaneet hintoja merkittävästi tai heikentäneet palvelujen laatua.

Yksityistämisestä käydyissä keskusteluissa on kiistelty esimerkiksi seuraavista kysymyksistä: milloin yhtiöiden välinen kilpailu tuottaa niin paljon hyötyä, että toiminta kannattaa antaa yksityisille, vaikka niiden toiminnan täytyy tuottaa voittoa, toisin kuin valtion tai kunnan toiminnan; mitkä palvelut ovat niin tärkeitä ja perustavanlaatuisia, että markkinamekanismi ei sovi niihin; ja minkälaisena valtion rooli halutaan nähdä hyvinvoinnin tuottamisessa?

AIKAJANA

- 1991** Argentiinan rautatiet yksityistetään. 32 000 kilometriä junarataa kuituu 10 000 kilometriin, kun kannattamattomat rataosuudet suljetaan.
- 1994–1997** Ison-Britannian rautatiet eli junat, liikennöinti ja rataverkko myydään yksityisille yrittäjille. Vuonna 2000 rataverkkoa aletaan siirtää takaisin valtion alaisuuteen muun muassa tuhoisien junaonnettomuuksien seurauksena.
- 2000** Veden yksityistämistä seuranneissa mellakoissa Boliviassa kuolee ihmisiä.
- 2007** Matti Vanhasen toisen hallituksen hallitusohjelman mukaan ”Valtion omistusosuuksia markkinaehtoisesti toimivissa yhtiöissä voidaan hallitusti alentaa valtion strategisia intressejä vaarantamatta”.
- 2008** Ison-Britannian hallitus myöntää, että Lontoon metron epäonnistuneen yksityistämishankkeen pelastamiseen tarvitaan kaksi miljardia puntaa veronmaksajien rahoja.

Ylikansalliset yhtiöt ovat yhtiöitä, joilla on pääkonttori yhdessä maassa mutta toimintaa useammassa maassa. Useimmiten tämä tarkoittaa pääkonttoria teollisuusmaassa ja tuotantoa ja muuta toimintaa vähemmän teollistuneissa maissa tai kehitysmaissa.

Suurin osa ylikansallisista yhtiöistä on nykyään lähinnä organisoivia ja koordinoivia yrityksiä – ei niinkään tuotantoon keskittyviä yrityksiä. Näin ollen tuotanto on ulkoistettu, ja se ostetaan useimmiten muilta yrityksiltä.

Vuonna 2006 ylikansallisia yrityksiä arvioitiin olleen noin 60 000, ja niiden määrä on kasvussa. Maailman sadasta suurimmasta taloudesta 51 on yrityksiä ja vain 49 valtioita. 200 suurimman yrityksen liikevaihto yhteenlaskettuna on suurempi kuin maailman kaikkien maiden BRUTOKANSANTUOTE yhteensä kymmentä suurinta maata lukuun ottamatta. Yhteensä ylikansalliset yritykset tuottavat noin kolmanneksen kaikista markkinatalouksien tuotteista ja hallitsevat noin 75 prosenttia kaikesta kaupasta. OECD:n mukaan vuonna 2007 noin 60 prosenttia kaikesta maailmankaupasta oli ylikansallisten yritysten sisäistä kauppaa. Tästä huolimatta ylikansalliset yritykset työllistävät vain pienen osan maailman työvoimasta, eräiden arvioiden mukaan vain noin 4 prosenttia.

Ylikansallisia yrityksiä vastaan kohdistettu kritiikki keskittyy erityisesti niiden valtaan. Taloudellisen voimansa ansiosta ne pysyvät käyttämään myös yhteiskunnallista valtaa esimerkiksi lobbaamalla poliittisia päättäjiä, käymällä sisäistä kauppaa sekä SIIRTOHINNOITTELEMALLA tuotteita väärin (ja näin kiertämällä veroja), heikentämällä AY-LIIKKEITÄ, jotka ovat edelleen pitkälti kansallisesti järjestäytyneitä, sekä hyödyntämällä alhaisimman verotuksen ja halvimman työvoiman maita ja kilpailuttamalla valtioita keskenään.

Niiden toimintaa kritisoidaan myös usein läpinäkymättömyydestä ja KORRUPTION edistämisestä. Ylikansalliset yhtiöt asettavat suuren haasteen DEMOKRATIALLE, sillä niiden toiminta on monella tavalla DEMOKRAATTISEN päätöksenteon ulkopuo-

lella, vaikka se samanaikaisesti vaikuttaa voimakkaasti politiisiin päätöksiin.

LUE LISÄÄ

www.ourworldisnotforsale.org

www.corpwatch.org

ÖLJYKRIISI

Miksi öljyn hinta nousee?

Etelän öljyntuottajamaat perustivat vuonna 1960 yhteistyöjärjestö OPECin, jonka avulla ne sopivat öljyntuotannon määristä, hinnoista ja muista yksityiskohdista. Lokakuussa 1973 OPEC päätti keskeyttää öljytoimitukset Yhdysvaltoihin ja muihin länsimaihin. Taustalla oli närkästys Israelin käynnistämästä Yom Kippurin sodasta, mutta myös laajempi huoli öljyn hintatasosta.

Yhdysvallat oli irrottanut dollarin kultakannasta 1971 päästään sen arvon kellumaan suhteessa muihin valuuttoihin. Tuloksena dollarin arvo laski. Kun öljykauppaa käytiin pääasiassa dollareissa, dollarin lasku johti öljyntuottajamaiden tulojen laskuun.

OPECin päätös käynnisti öljykriisin, joka nosti öljyn hintaa merkittävästi kaikkialla maailmassa. Öljyn hinta nelinkertaistui muutamassa viikossa, mikä johti useissa valtioissa hätätoimenpiteisiin energiankulutuksen hillitsemiseksi ja erityisesti öljyn sääntämiseksi.

Öljykriisin seurauksena öljyn hinta nousi pysyvästi. Jossain määrin kriisi lisäsi myös kiinnostusta energiansäästöön sekä uusien öljykenttien aggressiivisempaan etsintään. Vuoden 1973 öljykriisiä seurasi pienempiä kriisejä. Vuonna 1980 alkanut Iranin ja Irakin välinen sota vaikutti öljyn saatavuuteen. Myös vuonna 1990 alkanut Persianlahden sota käynnisti pienimuotoisen öljykriisin.

Viime vuosina öljyn hinta on saavuttanut jatkuvasti uusia ennätyskursseja muun muassa Kiinan nopeasti kasvavan kysynnän vuoksi. Hinnannousut on kuitenkin toistaiseksi otettu vastaan maltillisesti. Vaihtoehtoisista energialähteistä ja energian säästöstä

Ö

ollaan tosin entistä kiinnostuneempia, mutta tähän vaikuttaa todennäköisesti öljykysymystä enemmän ilmastonmuutoksen tuomat huolet.

Kaikkien öljykriisien perussyynä ja taustalla on tieto siitä, että jossain vaiheessa öljy loppuu maapallolta. Asiantuntijat ovat kuitenkin erimielisiä siitä, miten paljon öljyä on vielä jäljellä. Joidenkin arvioiden mukaan öljyntuotannon huippu on jo saavutettu, toisten mielestä se on vasta tulossa. Varmalta kuitenkin näyttää se, että öljyn hinta nousee. Tämä näkyy paitsi liikenteen kallistumisena myös öljystä tehtävien tuotteiden ja raaka-aineiden – kuten muovien, monien kemikaalien ja asfaltin – hinnassa.

LUE LISÄÄ

www.oilwatch.org

KIRJASSA KÄYTETYT LYHENTEET

BKT	bruttokansantuote
EPA	Economic Partnership Agreements, taloudelliset kumppanuussopimukset
ESF	European Social Forum, Euroopan sosiaalifoorumi
EU	Euroopan unioni
GATS	General Agreement on Trade in Services, WTO:n palvelukauppaa koskeva sopimus
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade, yleinen kauppajärjestelmä ja tullisopimus
IMF	International Monetary Fund, Kansainvälinen valuuttarahasto
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development, Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries, öljynviejämaiden yhteistyöorganisaatio
SAP	Structural Adjustment Program, rakennesopeutusohjelma
SSF	Suomen sosiaalifoorumi
TRIPS	Trade-Related Intellectual Property Rights, WTO:n immateriaalioikeuksia koskeva sopimus
WSF	World Social Forum, Maailman sosiaalifoorumi
WTO	World Trade Organisation, Maailman kauppajärjestö

TOISENLAISTA TIETOA VERKOSSA:

www.maailmantalous.net
www.globalisaatio.net
www.indymedia.org
www.voima.fi
www.valtamedia.net
<http://megafoni.kulma.net/>
www.mondediplo.fi
www.zcommunications.org